

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE⁽¹⁾

PER

JAUME AYMAR I RAGOLTA

Als meus pares.

PRÒLEG

El fet d'investigar en la història d'una església parroquial, pot semblar, d'entrada, que és moure's en un àmbit d'interès molt restringit i de transcendència purament local.

Això seria cert si tinguéssim una concepció tancada del nostre treball. Però si l'estudi historiogràfic i artístic d'una realitat ben concreta i localitzada sap després posar-se en relació amb d'altres camps d'investigació, aleshores pot esdevenir un material molt útil per apropar-se al coneixement del nostre passat, tant des del punt de vista econòmic i polític, com del sociològic, o del religiós. Ens pot ajudar a confegir una història de les mentalitats.

Hem de confessar que quan, fa cinc anys, iniciàvem els nostres estudis

(1) Aquest treball és una síntesi actualitzada de la memòria de llicenciatura que portava per títol *L'església parroquial de Sant Martí de Calonge (Girona). Apropament a un estudi històric i artístic segons la documentació del seu arxiu (s. XVI-XX)*, de Jaume Aymar i Ragolta. Fou dirigida per la Dra. Josefina Mateu Ibars i es llegí el 4 d'octubre del 1979 al Departament d'Història de l'Art de la Facultat de Geografia i Història de la Universitat Central de Barcelona. Obtingué la qualificació d'«EXCEL·LENT».

sobre l'església de Calonge, no sospitàvem, ni de bon tros, la gran quantitat d'aspectes amb què ens hauríem d'heure. No cal insistir: la història d'una església parroquial mai no pot reduir-se a les parets del temple, perquè només gratant una mica, ja s'endevina tot el patrimoni que aquestes estotgen, les persones que tenen i han tingut al seu voltant i la vida i els esdeveniments que al seu redòs discorren i han discorregut. Pot semblar un tòpic dir que la història de l'església parroquial és, de retruc, la de tot el poble, però és un fet indiscutible.

Per això, davant la complexitat del material que teníem a les mans, hem vist que era impossible abastar-nos sols, i que l'estudi exhaustiu d'una realitat d'aquest tipus havia de ser tasca de tot un equip i fruit d'alguns anys d'investigació.

Ha calgut acotar, per tant, el camp en què ens volíem moure, i hem hagut de fer una selecció en l'espai i en el temps de les nostres àrees d'estudi.

Hem triat de manera especial l'aspecte artístic, perquè creiem que la construcció, els retaules, les imatges, les pintures, l'orfebreria, les vestidures, els complements litúrgics, són —si es saben documentar adequadament— uns testimonis força eloqüents.

Que ningú, però esperi trobar dins l'església de Calonge obres de gran categoria ni mestres de talla excepcional. Totes aquelles manifestacions que poden ser objecte d'una anàlisi artística són en aquest temple expressions senzilles, sovint, sense massa pretensions, de la fe i la cultura popular. No hem estudiat un gran monument del nostre patrimoni; hem treballat en una parròquia rural mitjana, com moltes d'altres, milers, que hi ha escampades arreu de la nostra geografia, que té, això sí, unes connotacions ben pròpies i una història determinada.

Ens hem centrat en les èpoques de les quals disposàvem de més documents, és a dir, des de les darreries del s. XVI fins els nostres dies.

Hem atorgat una especial importància al procés constructiu de transformació del temple romànic a l'església barroca, un tipus d'ampliació que va ser molt freqüent al llarg del s. XVIII i que ha estat, en canvi, poc estudiat.

No hem volgut rebutjar, a priori, cap realitat que pogués ser objecte d'una anàlisi artística. Seria caure en una visió limitada i falsa del nostre patrimoni, fixar-nos només en unes èpoques determinades en detriment d'unes altres. Tan patrimoni de l'església ha estat el temple romànic o el retaule gòtic de Cabrera, com les grisalles de la nau o els altars fets en la postguerra. No seria just menysprear, de primer antuvi, alguna d'aquestes obres, perquè és indubtable que totes elles han fet el seu paper, han

il·lustrat una època determinada i, per tant, són documents històrics dignes d'estudi. Només un cop analitzades, podrem fer una escala de valors i situar la significació que els pertoca en el seu lloc específic, sense oblidar, però, els límits del nostre criteri.

La informació recollida, procedeix bàsicament de l'Arxiu Parroquial de Calonge, valuós fons documental amb grans possibilitats.

Fa cinc anys vam començar la nostra investigació sobre aquest arxiu. De les nostres recerques han vist ja la llum dos treballs i en tenim un tercer en curs de publicació. El fet que tots tres hagin estat guardonats durant tres anys consecutius amb el Premi Josep M.^a Mir Mas de Xexàs, de reportatge històric, dels Premis Ciutat d'Olot, ens ha encoratjat en la nostra tasca.

El 1977, gràcies a les indicacions de la Dra. Carme Huera, conservadora del Museu Etnològic de Barcelona, i a la tasca entusiasta d'un grup de joves, vam organitzar i obrir al públic el Petit-Museu Parroquial, en unes dependències situades sobre la capella del Roser.

El 1978-79, amb el suport de l'Ajuntament de la vila i la col·laboració del grup citat, hem dut a terme la primera fase de restauració de l'antiga nau de l'Epístola del primitiu temple romànic.

Hem d'agrair, molt especialment, al rector, Mn. Pere Surribas, el recolzament que ens ha prestat.

Tot plegat, ha anat aportant noves dades al nostre treball i, finalment, hem cregut que ja tenia un cos propi com per a esdevenir una memòria de llicenciatura.

Malgrat que procedim del Departament d'Història de l'Art, la nostra vinculació durant dos cursos al Departament de Paleografia i Diplomàtica de la nostra Facultat, juntament amb la tasca que aquest està realitzant en ordre a recopilar notícies de les diferents comarques de Catalunya, mitjançant l'aportació de treballs de recerca dels arxius notariaus, parroquials, etcètera; ens ha mogut a demanar a la Dra. Josefina Mateu Ibars, Cap d'aquest Departament, que volgués dirigir la nostra memòria de Llicenciatura.

També hem consultat els llibres de les Visites Pastorals, que es troben a l'Arxiu Diocesà de Girona.

Alguns documents provenen del migrat Arxiu del Castell de Calonge i, esporàdicament, d'altres Arxius.

Pels capítols contemporanis, ens han estat de gran utilitat els testimonis orals de més d'una seixantena de persones vinculades d'una manera o d'altra amb l'església de Sant Martí (ex-rectors, pabordeses, obrers, donants, artistes...) que, al llarg d'aquests anys, hem anat entrevistant. A totes elles —algunes ja desaparegudes— el nostre sincer agraïment.

La tradició oral, si se sap interpretar amb seny i utilitzar amb un criteri seriós i comparatiu, pot aportar notícies viscudes, de gran interès.

Afegim, per acabar, que aquest estudi vol ser una modesta contribució a la tasca començada fa uns anys a França i Itàlia (i que tot just s'està desvetllant a casa nostra), d'investigació de parròquies concretes en ordre al millor coneixement de la vida religiosa popular (2).

Sí amb el nostre treball podem aportar quelcom a aquest coneixement, haurem acomplert els nostres objectius.

FONTS DOCUMENTALS

ARBÚCIES

- Arxiu de l'Església Parroquial de Sant Quirze i Santa Julita.

BARCELONA

- Arxiu de la Corona d'Aragó.
- Arxiu Històric de la ciutat.
- Arxiu Amatller d'Art Hispànic.
- Arxiu Mas.
- Arxiu del Servei de Conservació i Restauració de monuments de la Generalitat.
- Biblioteca de Catalunya (secció de Goigs).

BISBAL, LA

- Arxiu de l'Església Parroquial de Santa Maria.

CALONGE

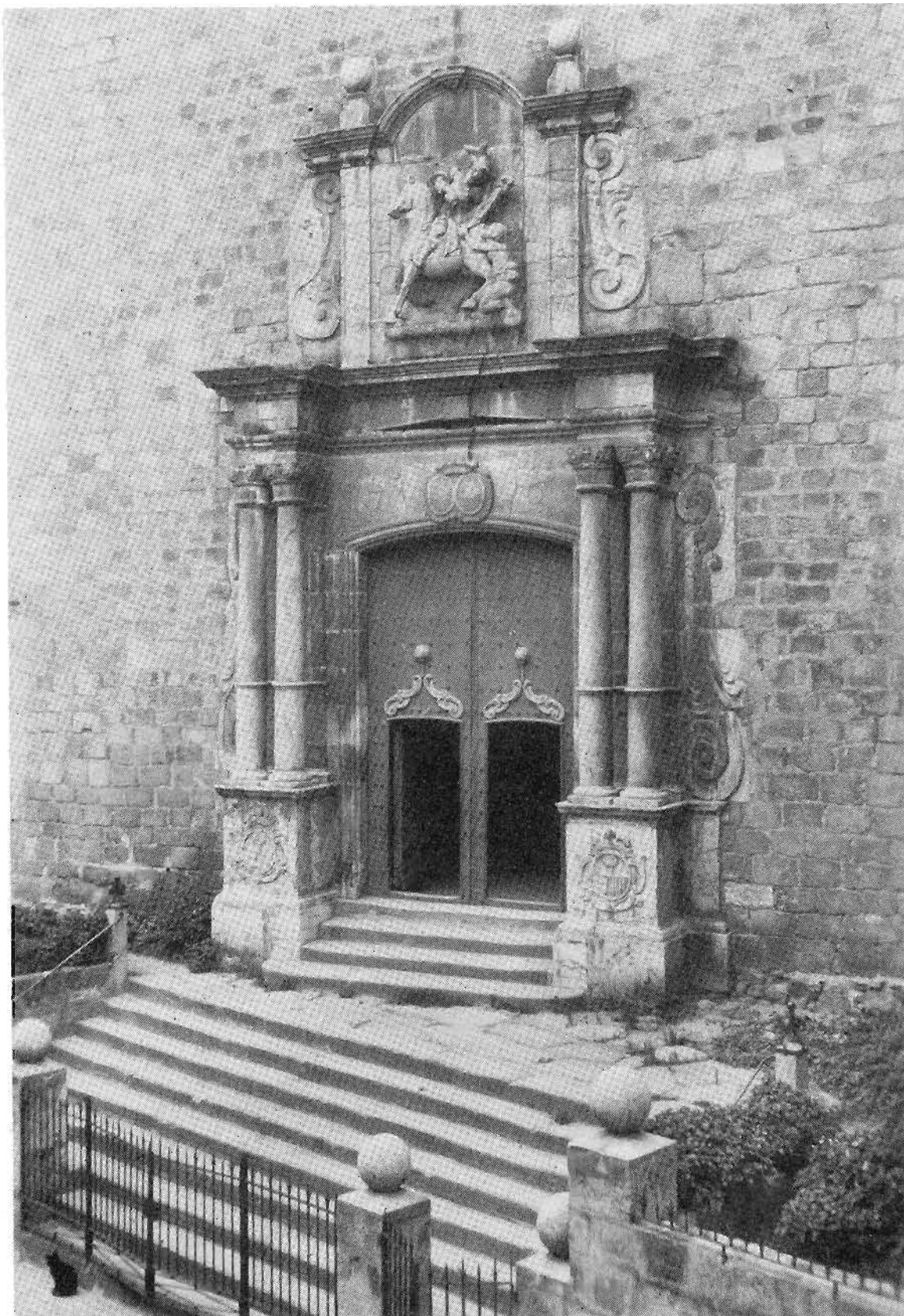
- Arxiu de l'Església Parroquial de Sant Martí.
- Arxiu del Castell (fons família Casellas).

GIRONA

- Arxiu Diocesà.
- Arxiu Notarial (Casa de Cultura).

(2) Vg. per aquesta qüestió ROSA, Mario, *Le parrocchie italiane nell'eta moderna e contemporanea. - Mélanges de l'Ecole Française de Rome. Moyen Age-Temps Modernes* 88 (1976) on es recull un important nombre d'estudis fets recentment a Itàlia sobre aquesta qüestió. A França, en tenim una bona mostra a DEVEZE, J.: *Essai d'étude sur le diocèse de Montpellier au dernier siècle de l'Ancien Régime à partir des registres de visites pastorales*. Sobre el nostre país, vg. MARQUÈS, Josep M.^a: *L'Església a Vilobí d'Onyar*. Vilobí d'Onyar, 1978.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE



Portalada principal de l'església de Sant Martí de Calonge (1767). Bastida segons els canons d'un barroc acadèmic no exent de regust popular, constitueix l'element més notable de l'actual edifici.

INTRODUCCIÓ

L'església parroquial de Sant Martí de Calonge, Bisbat de Girona, fou bastida en la part sudoest i més elevada d'un turó de vora 40 metres d'alçada (sobre el nivell del mar) situat a dos quilòmetres i mig de la platja. De suaus pendissos, el vessant de ponent és el més sobtat, i devalla fins el Riufred.

Sobre aquest turó, s'aixecà també el castell i, lentament, a redòs d'ambdues construccions, va anar creixent el nucli urbà de la població.

Dedicada a Sant Martí de Tours, des de les notícies més antigues que es conserven, comparteix aquesta advocació amb 73 parròquies del bisbat (3).

L'edifici actual és el resultat d'una reforma portada a terme durant la segona meitat del s. XVIII —i coronada el s. XIX— sobre l'antic temple romànic tardà.

Malgrat que les construccions aplegades al seu voltant li han anat traient perspectiva és, encara, una mola que sobresurt de la resta de cases i dóna una fesomia característica al nucli antic de la població.

L'ESGLÉSIA PRIMITIVA

ELS ORÍGENS

Restregem, en primer lloc, les notícies documentals més antigues de l'església parroquial de Calonge.

La primera, data del 944, any en què el comte Sunyer de Barcelona i la seva esposa Riquildis, fan donació a la Seu de Girona del vilar de Rivo-fredo (Riufred) el qual, segons una venda feta el 948, estava situat en la vall anomenada Fontes «in appenditio sancti Martini» (4).

Per un precepte de l'any 968, el rei Lotari, confirmà a l'abat Sunyer del Monestir benedictí de Sant Feliu de Guíxols, les possessions que el cenobi tenia a Colónico, entre les quals s'esmenta, també, l'església de Sant Martí (5).

A principis del s. XI, l'abat d'aquest monestir va donar el domini del

(3) MONTSALVATJE, Francesc: *Nomenclátor histórico de las iglesias parroquiales y rurales, santuarios y capillas de la provincia y diócesis de Gerona*, Olot 1908-1910, vol. III, pp. 247-250.

(4) MARCA, Pere de: *Marca Hispànica* . . . París, 1647. c. 856.

(5) Ibid. c. 891.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

castell de Calonge a vassallatge a la família dels Gaufreds de Fenals (6), però els drets de l'església de Sant Martí seguien en poder del bisbe gironí el qual, el 1019, els va cedir a la Canònica de la Seu de Girona, fundada en temps del bisbe Teotari, al s. IX (7).

L'església de Calonge és esmentada de nou el 1058 data d'una venda feta per Andebrent al levita Adalbert (8) d'un alou que frontava a ponent amb el Castell Barri, situat a Riufred de la Vall de Colónico i Parròquia de Sant Martí (9).

El 1094, en el testament de la comtessa Ermesendis es fa referència a «Sancti Martini que est in valle Colónico» i deixa un llegat per aquesta església (10).

L'EMPLAÇAMENT

Probablement l'emplaçament del primitiu temple de Sant Martí de Calonge, al qual es refereixen les notícies de mitjans del s. X, era el mateix que el de l'església actual (11). Cal no oblidar que, molt prop d'allí, en aquesta època, hi fou bastida l'antiga torre quadrada de l'homenatge del castell (12).

Es tractaria d'una església pre-romànica, la pobresa de materials de la qual, explicaria que no fossin aprofitats per les construccions posteriors. I, sempre dins del terreny hipotètic, aquesta és la causa per la qual no ens n'ha restat cap vestigi.

Al s. XII fou bastit el recinte emmurallat del castell. Segons Pere Caner (13), la muralla havia encerclat dins del seu perímetre el temple de Sant Martí.

Hi ha també la possibilitat, però, que les muralles fossin unides a l'església i que, aquesta, estigués fortificada. Advertim que, en la base del

(6) CANER, Pere i VILAR, Lluís: *Castells i cases fortificades* . . . Anals de l'Institut d'Estudis Gironins. Vol. XXIII 1976/77 p. 20.

(7) J. CALZADA, Sobre un diploma de Carloman, p. 6.

(8) MONSALVATJE, Francesc: *Nomenclátor Histórico de las iglesias parroquiales, santuarios y capillas de la provincia y obispado de Gerona*. - Olot, 1909.

(9) CANER-VILAR, op. cit. loc. cit.

(10) MONSALVATJE, op. cit.

(11) És tradició oral que l'actual església és la tercera que hi ha a la vila. Si entre l'actual barroca i l'anterior romànica no n'hi hagué cap d'altra, és lògic pensar que la primera seria un edifici pre-romànic.

(12) Vg. CANER-VILAR, op. cit. p. 3.

(13) Ibid.

contrafort adossat a l'absis, es veuen restes d'haver-hi estat unit un mur, probablement de l'antic llenç que partia del portal de les Valls (14).

Ígualment, és interessant ressenyar que l'indret de ponent de l'església, darrera l'actual Casal Parroquial, era anomenat fins el nostre segle, «la barbacana», particularitat que pot confirmar aquest caire fortificat del sector (15).

Diguem finalment, que, com veurem en els capítols següents l'església romànica de Calonge, tenia una notòria fesomia defensiva i que, probablement, servia de bastió sud del castell.

L'ESGLÉSIA ROMÀNICA ALS S. XII-XIII (16)

PLANTA I ORIENTACIÓ

L'antiga església romànica de Calonge era de planta basilical: tres naus i creuer amb una capçalera d'absis i absidioles semicirculars.

Aquesta església estava orientada cap a llevant.

En bastir-se, a mitjans del s. XVIII, la nova construcció barroca, l'orientació fou capgirada.

Els motius en què ens basem per fer aquesta afirmació són els següents:

a) En primer lloc, era costum generalitzat de totes les esglésies romàniques i gòtiques estar orientades cap aquesta direcció (tret, naturalment, de casos excepcionals).

b) Les restes arquitectòniques conservades, confirmen l'existència d'un creuer prop de l'actual façana.

(14) Aquest llenç de la muralla fou parcialment enderrocat i sobre el seu fonament, es va bastir un mur de contenció.

(15) Segons tradició oral. La barbacana era una obra de fortificació interior i exterior situada damunt dels punts estratègics. Pot ser, també, el mur de tancament de la plaça d'una església.

(16) El 1975, quan començava a estudiar aquesta església vam fer algunes troballes de construccions més antigues que, per les seves característiques havien de pertànyer a l'antic temple romànic i que havien estat integrades a l'edifici del s. XVIII. Posats en contacte amb el senyor Joan Badia i Homs i, ajudats pels seus criteris, vam poder refer la possible planta d'aquesta església. El 1977, Badia, en la seva obra titulada «L'arquitectura medieval de l'Empordà», vol. I Baix Empordà, va publicar els resultats d'aquestes investigacions tot citant el nostre modest treball. Les obres de restauració que s'han dut a terme al 1978-79, han permès que moltes d'aquestes restes vegessin de nou la llum, alhora que es confirmaven algunes de les nostres hipòtesis i es plantejaven nous problemes.

c) Un costum propi de la població: encara avui als enterraments les dones seuen al costat de l'Evangeli i els homes al de l'Epístola, mentre que a totes les parròquies sol ser a la inversa. Segons la nostra teoria les dones s'havien acostumat a seure davant d'unes capelles determinades, els Dolors, el Roser (que es mantingueren malgrat la reforma) i quan l'orientació de l'església fou capgirada es resistiren a canviar de lloc, amb la qual cosa passaven naturalment a ocupar el cantó de l'Evangeli. Vet aquí, doncs, com la força d'uns costums pot passar per sobre de les reformes més importants.

RESTES ARQUITECTONQUES

Les restes arquitectòniques de l'antic temple romànic de Sant Martí de Calonge, es troben integrades dins de la construcció barroca per la qual foren aprofitades, com veurem en l'apartat corresponent.

Algunes d'aquestes restes són visibles des de l'exterior de l'església i, també des de l'interior, gràcies a les recents obres de restauració.

D'altres, només són visibles des de terrabastalls o llocs de difícil accés. I, finalment, un altre grup ens és encara avui amagat sota una gruixuda capa de guix o bé està disfressada amb estructures d'èpoques posteriors.

Estudiem, en primer lloc, els vestigis romànics visibles des d'exterior:

En el llenç de migdia de l'església, des de la nova capella del Roser fins a la cantonada de llevant, poden apreciar-se diferents èpoques constructives.

Sobre l'actual porta lateral i adossada a la capella esmentada, en el basament del campanar, el mur és bastit amb carreus granítics. En aquest sector hi ha una finestra amb arc de mig punt i doble biaix. Fou aparedada fins a la seva línia d'impostes quan es bastí la portada lateral. Des d'un terrabastall interior, però, és ben visible. Entre els carreus s'aprecia material modern com si aquest llenç hagués estat refet en bastir la portada lateral.

Si seguim el mur en direcció cap a llevant, observarem un trencament en la construcció: el llenç que ve a continuació és bastit amb carreus grans de granit, ben escairats, que formen filades seguides i presenten alguns forats rectangulars que havien servit probablement per allotjar les bastides. El sòcol d'aquesta part és bastit amb pedres irregulars. Pot tractar-se del fonament, posat al descobert amb les diferents fluctuacions que ha sofert el terreny d'aquest sector, o bé, encara que la hipòtesi és més arriscada, podria ser un mur d'època anterior. A la part alta d'aquest llenç, ben centrada, però escapçada en bastir la nova teulada, hi ha una finestra allargada, en forma d'espitllera amb doble biaix.

Seguint en direcció Est s'aprecia un altre tall en la construcció: El mur, encara que també és bastit amb blocs granítics regulars, és d'època molt posterior i hi fou afegit, com veurem, en fer l'església barroca.

També des de l'exterior és visible en el llenç de ponent del campanar un esmotxat en l'estucat, que mostra els carreus granítics de la torre.

Hi ha una altra resta, visible des de l'exterior, molt significativa, però a penes perceptible: En el punt d'unió de l'actual absis i el primer contrafort septentrional, es veu la cantonada d'un mur granític, acabat amb una cornisa incurvada. Des del terrabastall que hi ha sobre les capelles Nord de l'església, entre les del Remei i Sant Antoni, es pot veure una columna d'identiques característiques, que ens limita la planta de l'anterior temple.

Si entrem a l'església per la porta lateral, ens trobarem en un vestíbul que correspon a la base del campanar. En aquest espai hi fou bastit, modernament, un cancell d'obra.

Els murs d'aquell vestíbul estan bastits amb carreus granítics regulars. S'aprecien en ells un forats que, probablement havien servit per allotjar els golfos de l'antiga porta, en el qual cas, aquesta no correspondria exactament a l'actual barroca sinó que estava més endinsada. Això provaria, com apunta Badia que tingués uns arcs en degradació.

En aquest vestíbul s'obren dos arcs: l'un comunica amb la capella del Roser i està bastit amb pedra granítica i té cornises «excurvades» (en el seu intradós hi fou oberta, en època barroca, una porta d'accés a la trona).

L'altre arc comunica el vestíbul amb l'actual capella de Sant Isidre i és més ampli i alt que l'anterior. La recent restauració ha mostrat que, en fer-se al s. XVIII una volta per a cobrir aquest vestíbul, l'arc fou rebaixat fins més avall de la línia d'impostes, i li fou afegit un altre arc, d'obra, de mig punt. Des de la capella de Sant Isidre, però, es pot veure amb tota la seva alçada: és lleugerament apuntat i les impostes són incurvades.

Aquests dos arcs pertanyien, seguint la teoria de Badia, a la nau de l'Epístola de l'antiga església romànica. La diferència d'alçada d'ambdós s'explicaria perquè aquest últim donava accés al braç del creuer.

La capella de Sant Isidre, correspondria a l'ala meridional del creuer. En època barroca aquest espai fou dividit en dos pisos mitjançant una volta d'aresta. Des del superior —un terrabastall— es pot veure la finestra en forma d'espitllera que hem mencionat i també l'arrencament de la volta del creuer, perpendicular a la nau i que recolza en dues cornises incurvades. Aquesta volta, lleugerament apuntada fou enderrocada parcialment en bastir, en època barroca, un dels contraforts que sostenen la nau major i la teulada de les capelles laterals.

Les darreres obres de restauració han posat al descobert els murs de

fons i Est d'aquesta ala del creuer. El de fons és bastit amb carreus granítics grans i ben escairats. En la seva part baixa s'obre una fornícula de volta de mig punt molt ennegrida, probablement perquè servia per allotjar una llàntia.

També s'aprecien en el mur, dues creus pintades en vermell sobre la pedra, que testimonien la consagració de l'altar que ocupava aquest sector.

En el mur Est, d'idèntic aparell, és on s'obre l'arc que hem esmentat.

En el mur Oest hi ha l'arc que havia servit d'accés a l'absidiola. És perfectament visible des de la capella de Sant Josep. Bastit amb carreus granítics i de mig punt, està disfressat amb una capa de guix. Quan es bastí el contrafort que hem esmentat en parlar del pis superior, aquest arc fou aparedat per tal de reforçar-lo.

Des del terrabastall que hi ha sobre el vestíbul de la porta lateral, de difícil accés, es poden veure diferents restes romàniques, molt interessants, però que plantegen greus problemes a l'hora d'estudiar les etapes constructives del temple.

Aquest espai correspon al primer pis del campanar, els murs del qual, granítics, són, com hem vist, d'una etapa constructiva diferent a la del creuer. Aquesta particularitat és ben visible des de l'estança en qüestió. Curiosament, però, les pedres que hi ha sobre l'arc del mur Est de la repetida ala del creuer no són regulars. Probablement això és degut que devien estar amagats sota l'antiga volta de quart de cercle (segons Badia) que cobria la nau lateral.

L'estança està coberta amb una volta apuntada, d'aparell irregular —orientada de Nord a Sud— que recolza sobre dues cornises «excurvades». Des d'ella es pot veure en el mur de ponent una esplèndida finestra en forma de creu llatina. També des d'aquí és visible, com hem dit, la finestra que hi ha sobre la porta lateral.

El sòl d'aquesta estança té dos nivells. El més baix, correspon a la volta postissa del vestíbul. L'altre, que fa un graó de carreus ben escairats, seria un primer estatge de pujar al campanar.

L'arc de comunicació del vestíbul lateral amb la nau, resta amagat sota una capa de guix. Igualment el que segueix en direcció a ponent que és el d'accés a la capella del Roser, on s'aprecien clarament les cornises incurvades. També és visible des de l'escala d'accés al Petit-Museu Parroquial el següent arc former. Aquesta arcada aparellada per ambdós costats s'obriria a l'actual presbiteri. L'aparell és granític i ben tallat. Té les impostes incurvades. És lleugerament apuntat.

També des del Petit-Museu és ben visible el mur de separació de la nau de l'Epístola amb la central i, sobre d'ell, l'aparell irregular del mur barroc.

Probablement es conserva l'arc toral que comunicava la capella del Roser amb l'actual sagristia nova, però resta amagat sota l'obra de mitjans del XVIII (17).

DATAció I VALORACIó ESTILÍSTICA

Segons Badia l'església vella de Sant Martí de Calonge era d'un romànic avançat, datable als segles XII-XIII (18).

I afegeix:

«Aquesta classificació ens permet precisar que la volta de la nau central havia d'ésser apuntada. Les voltes de les laterals devien ésser, en canvi, de secció de quart de cercle. L'arc triomfal, que comunicava el transepte amb l'absis central cobert amb volta de quart d'esfera podia ésser apuntat o bé de punt rodó. La coexistència d'ambdós tipus d'arcada és característica d'aquest moment evolutiu».

I conclou:

«Sant Martí de Calonge era un monument certament important, en la comarca, dins el romànic avançat. Hem de lamentar que no s'hagi conservat més sencer sobretot perquè són molt escasses les esglésies de planta basilical i de grans dimensions d'aquest període evolutiu».

Aquest investigador posa en relació l'església de Calonge, amb el Monestir de monges benedictines de Santa Maria del Mar o del Collet, en el mateix terme municipal, amb Santa Maria de Colomers, amb Sant Genís de Casavells, amb Sant Sadurní de Garrigoles, etc.

EL CAMPANAR I LES CAMPANES

El campanar de Calonge, malgrat estar adossat a l'església parroquial i que hagi mantingut uns lligams molt evidents amb la vida religiosa de la població té un cos i una història propis i, fins i tot, una funció que, sovint, ha trascendit de l'àmbit purament eclesiàstic.

EL CAMPANAR ROMÀNIC

Ja hem vist, en parlar dels vestigis de l'antic temple, que el campanar és la part més important conservada de l'antiga construcció.

(17) Vg. el plànol adjunt de les diferents fases constructives.

(18) Badia, J. op. cit. p. 129.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

Com hem estudiat, està adossat a l'ala meridional del creuer de l'antic temple. Resulta difícil precisar quina construcció és més anterior. Ens inclinem a creure que primer fou bastit el creuer i, poc després, dins de finals del s. XII i principis del XIII, fou aixecat el campanar.



Fig. 2. Vista del castell i l'església de Calonge des del Rifret, a principis de la nostra centúria. (Fot. Servei de catalogació i conservació de la Diputació Provincial de Barcelona).

El Museu de Calonge conserva una vista de la població de l'any 1853, pintada per F. Lloret. És un document de gran interès ja que ens mostra tal com devia ser el campanar en època romànica.

Era una robusta torre de base quadrada bastida amb carreus granítics ben escairats, coronada per tres espadanyes on estaven instal·lades les campanes.

Aquesta torre no presentava cap tipus de motiu decoratiu. I solament una finestra, amb arc de mig punt, s'obria en el seu llenç de migdia. Des de l'interior s'aprecien avui dues obertures més, ja esmentades: la finestra de doble biaix sobre la porta lateral i l'altre, en forma de creu llatina, en el mur de ponent. Era, en resum, un campanar de gran severitat.

Interiorment l'estructura està dividida en tres pisos (19).

(19) Vg. Badia, op. cit. p. 129.

El primer està cobert amb volta de pedres irregulars, orientada de Nord a Sud. El segon amb una volta de pedra regular coberta amb restes d'encanyissat. El tercer pis, de les campanes, fou modificat en època moderna, com veurem.

Si afegim que en la volta del primer pis s'obre una trapa que devia servir per a posar l'escala de fusta i retirar-la des de dalt en cas de setge, arribarem a la conclusió que es tractava d'una torre de funció clarament defensiva constituint el baluard sud del castell.

L'ESGLÉSIA AL S. XIV

MARC HISTÒRIC

En el fogatjament dimanat de les Corts de Cervera del 1359, Colónico hi figura amb 103 focs, dels quals 47 eren de cavallers, 29 d'església i 27 de franquers (20). Malgrat que aquest còmput demogràfic pot ser arriscat, sembla que Calonge era aleshores, la població més important del Baix Empordà després de Torroella de Montgrí (21).

L'«ecclesia parrochialis Sancti Martini de Colónico», com figura en un nomenclàtor de l'Arxiu de la Catedral de Girona d'aquesta època (22), fou regida durant el s. XIV pels següents sagristants:

Del 1308 fins al 1324 per Bernat de Granollers, el qual establí l'anomenat mas Llepart en dit any 1308. Del 1345 al 1356 per Ferrer Guàrdia, i del 1363 fins al 1400 per Bernat Aulina. Aquest declarà a la Cúria de Girona la manera de partir el Delme de Calonge (23).

El 13 de maig del 1371, el rei Pere el Ceremoniós vengué a l'estament eclesiàstic la parròquia de Calonge, per tal de subvenir les despeses que implicava la causa de Sardenya (24).

EL RETAULE DE JAUME DE CABRERA

Tot i la volada que prengué la població i el creixement urbanístic que això comportà (25) l'afirmació que l'església de Sant Martí fou ampliada en

(20) Citat per P. CANER, *Desplazamientos y crecimiento del casco urbano calongense*. Anales del I.E.G. (Gerona, 1954) vol. IX p. 256.

(21) Ibid.

(22) J. M. PONS GURI, *Nomenclatores de la diócesis gerundense en el s. XIV*. Anales del I.E.G. (Gerona, 1964-65) vol. XVII, p. 5-77.

(23) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra 1680-1956.

(24) F. MONSALVATJE, *Noticias históricas* . . . , XII, p. 251.

(25) CANER, op. cit., p. 254 (7) Ibid.

aquest segle no té fonament. Del que sí tenim notícia és que, en aquest context de puixança, el pintor Jaume Cabrera va contractar el seu retaule major (26). Aquesta peça havia d'ocupar l'absis de l'antiga església romànica, però no en tenim cap altra notícia, fins a una hipotètica referència del s. XVII.

En el testament de Joan Pallí, datat el 6 de juny del 1646 (27) demana que li siguin dites tres misses baixes (o resades) «en lo altar de S^{nt} Martí Bisbe que antes era altar/major de dita Isglesia de Calonge».

ORGANITZACIÓ PARROQUIAL

Malgrat que és un terreny de gran complexitat, el nostre estudi restaria molt incomplet si no donéssim una visió encara que breu de l'organització parroquial del temple de Sant Martí.

Des d'abans del 1228, la parròquia de Calonge estava dividida en quatre beneficis curats, segons es cita en un document de Bernat del Puig, cavaller de la vila en aquesta data (28).

Aquests beneficis eren els següents: Sagristà, Domer de Fonts, Domer de Rifret i Domer de Vilar:

«(. . .) pero no hi havia (sic) sino una Iglesia Parroquial/ unas fons baptismals y un cementiri en la/ Iglesia de San Martí: y tots los vius y morts/ se escribian en un llibre qual estava acàrrrech/ del Sacrista: I si be que, en quant als Sagra/ments de necessitat cada hu (sic) cuidaba de son/ districte; en quant a funcions interiors de la/ Iglesia passaban igualment per son torn: y se/ partian igualment la primicia, servat algun dret/ particular per al Sacrista (. . .)» (29).

(26) J. MARQUES CASANOVAS, *El culto a Ntra. Sra. de los Dolores*. Anales del I.E.G., vol. VIII (Gerona, 1953), p. 283. «Jaume Cabrera fou un pintor establert a Barcelona. S'hi troba documentat del 1394 al 1432. Hom té notícia d'una gran quantitat de retaules seus, dels quals n'han restat molt pocs. El seu art apareix influït pel dels germans Serra i pel de Borrassà. Marca una transició entre els primers i el segon. Entre les produccions conservades i ben identificades de Jaume Cabrera, hi ha el retaule de Sant Nicolau i Sant Miquel, per a la col·legiata de Santa Maria de l'Aurora de Manresa, del qual existien tres taules al Museu Capítular de la ciutat, el retaule de Sant Martí Sarroca, i la taula de Santa Maria i els Àngels al Museu de Vic. També li ha estat atribuïda alguna altra obra com la pàgina miniada d'un missal de la Seu d'Urgell. Deixeble seu fou el conegut pintor Jaume Cirera». Cf. Diccionari Biogràfic Albertí, p. 384. Vg. també l'obra de J. GUDIOL; S. ALCOLEA y J. E. CIRLOT: *Historia de la pintura en Cataluña*. Madrid, s/a. p. 91 i 111. J. GUDIOL i CUNILL: *La pintura mig=eval* (sic.) a Catalunya. Els primitius. Barcelona, 1929.

(27) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de Testaments, vol. IV, fol. 39 v.

(28) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra, 1680-1868 (Nota marginal).

(29) Còpia del Llibre de Consueta de l'Arxiu Parroquial de Calonge (desaparegut) feta per Mn. Miquel Serra, el 17 de novembre del 1911.

El 15 de maig del 1568 es va fer la unió de la Doma de Fonts amb la Sagristia. Era aleshores sagristà el Rv. Pere Mascort, Poborde de Cassà. Aquesta unió fou confirmada per la Cúria Romana (30).

Uns anys després es va unir la Doma de Vilar amb la Doma de Rifret, segons consta en el Vicariat eclesiàstic de Girona, encara que aquesta unió no va passar per Roma.

Estava prescrit que tant el sagristà com el domer havien de tenir Vicari. A la visita Pastoral del 28 de maig del 1613 és manat al Domer Salomó que no prenguéss per Vicari altre Sacerdot ja resident a l'església perquè hi hagués al poble més sacerdots i així estigués més assistit.

A més existia el Benefici de Sant Martí, el del Sant Crist (fundat el 1573) el de la Mare de Déu del Puig (fundat pel cavaller Bernat del Puig, ja citat, al s. XIII) el de la Mare de Déu de les esquelles, el de Sant Miquel (també probablement del s. XIII) el de Sant Daniel o de la Claveria (fundat el 21 de maig del 1514) i el de Sant Joan (s. XVII) fundat en la capella de Sant Joan de l'Hospital.

Pel que fa a la creació de la parròquia de Sant Antoni dins del terme municipal, és un fet contemporani (31). Tot i així, però, el 1632, ja existia una capella dedicada a aquest Sant, a l'indret on actualment hi ha aquesta població costanera:

«Item deix a *la Capella de Snt. Antoni prop de la mar* del terme de Calonge un real de Charitat, y vull/ que en dita capella y en lo Altar de S^{nt} Antoni me sien ditas y selebradas dos misses per los Preveres Curals de Calonge/ deixant per quiscun tres sous de Charitat» (32).

ELS FETS DEL 1462

Els últims dies de juliol d'aquest any, quan ja havia esclatat la revolta del remenses, es concentraren a Calonge les tropes que manaven Martí Guerau de Cruïlles i Berenguer de Senesterra, fugitives de les forces de la Diputació comanades pel comte de Pallars —que les havia sorprès a Llagostera— i de les columnes franceses de Lluís XI que avançaven pel Rosselló.

(30) Ibid.

(31) Fou erigida en parròquia segons Reial Decret de 22 d'octubre del 1928. Era Bisbe Josep Vila i Martínez.

(32) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de Testaments. Vol. IV. Testament d'Antoni Rutllant del Mas (30 d'octubre del 1632), fol. 84. El subratllat és nostre. No coneixem cap rastre de la localització d'aquesta capella.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

La vila de Calonge, també contrària al comte-rei, es revoltà i forces i capitosts es refugiaren al campanar. Però els soldats de la Diputació van cremar les portes i els van fer presoners (33).

Heus aquí doncs una prova de les possibilitats defensives de la torre (34).

L'ESGLÉSIA AL S. XVI

EL MISTERIÓS FET DEL 1572

A l'Arxiu Parroquial de Calonge es conserva la còpia mecanografiada d'un document on s'explica un misteriós fet ocorregut sobre l'església parroquial de Calonge l'any 1572 i que, per la ingenuïtat amb què és narrat, transcrivim íntegra a continuació:

«Fas memoria Jo Francesc Castelló Notari de La Bisbal regint la Ntria. de Cruilles, que en un llibre aportat y escrit de ma del Sor. Prior Sitjar de S. Miquel de Cruylles he llegida la memoria següent:

Jesus X. pus

Memoria — Al primer de Maig dia de dimars any de la Nativitat del Senyor 1572 dia del beneventurats Apostols S. Felip y S. Jaume, fas memoria Jo fre Geronym de Sitjar Prior del present monestir de S. Miquel de Cruylles del ordre de S. Benet com a las dotce horas del mijt dia, se mogué gran tempestat de nuvols fent gran remor y se posà sobre la vila de Calonja y devant del semantiri se posa un gran nuvol ab una torra molt gran plena de foch, dins la cual torra havia un mal sperit al cual tots los altres que ni havia per los ayres y per terra molts en forma de corps y altres animals volatils grossissims y per terra, porcs, llops y altres animals difformas, li feyen tots obediencia com a major que era de tots, y l'aygua que pasa per la riera de Calonja la feyan tornar atrás y embotir en amunt y parexian que la terra y pedras cremaven que la gent no podia sufrir tenir los peus en terra. Y axi corregueren a la Iglesia y comensarem voler tocar las campanas y los mal sperits ab pedres y codols defensaven que no si podian acostar.

(33) Vg. per aquesta qüestió:

PELLA Y FORGAS, José: *Historia del Ampurdán*. Barcelona, 1883.

CANER-VILAR, op. cit., p. 29.

PLA, J.: *El meu país*. Vol. VII, p. 142-143.

(34) També sobre el campanar, tingué lloc l'any 1572 el misteriós fenomen meteorològic que hem estudiat anteriorment.

Y tragueran la Vera Creu: ni per això no deixaven llur pertinàcia y vehent això tragueren lo Santíssim Precios Cos del Sor. y deya lo Capella que aquí mateix la creu petita que està sobra lo reliquiari salta en terra un pas lluny y lo Reliquiari s'obri y vehent lo sacerdot lo San Sagrament lo prengué y lo alsà sobre 'ls mals sperits y vista la present comensaren a marxar cremant vinyas camps y tots quant trobaben y arrencant arbres grossissims y axis desaparagué y feyen coses horribles per espantar. Lo Señor na servit de guardarnos de tals visions i perills per empre. Amen. — Fraciscu Castelló — Nta. Episco».

Una devoció especialment arrelada a Calonge ja des del s. XVI i vinculada amb l'església parroquial de Sant Martí, és la de la Mare de Déu del Roser. En aquest capítol, estudiarem els orígens de dita advocació, i la primitiva capella on fou venerada la imatge del Roser.

La llegenda de les dues imatges (35)

Pot datarse a mitjans del s. XVI. Existeixen diverses versions:

Uns veïns de Calonge que passejaven per la platja, es trobaren amb uns palamosins, i tots ells, veieren a la sorra dues imatges que les havia llençades el mar: un Sant Crist i una Marede Déu (36). Se les repartiren, i els calongins carregaren el Sant Crist, i els palamosins la Marede Déu. Però no pogueren donar un sol pas. Després de molts intents acordaren d'invertir l'operació i aleshores sí que pogueren emportar-se-les a les seves respectives parròquies (37).

Una altra versió, més versemblant, diu que els calongins s'emportaren el Sant Crist a la parròquia i els palamosins la Marede Déu, i que l'endemà aparegueren canviats de lloc. Els retornaren als altars d'origen però novament foren invertits. Això s'interpretà com un signe prodigiós i que aquell havia de ser el seu lloc.

La contalla també és avui entre els vells palamosins. El Crist seria el famós «Sant Crist Negre» que es venerava a la capella fonda de l'església de Santa Maria del Mar d'aquesta vila. Era una talla del s. XVI que fou destruïda el 23 de juliol del 1936.

(35) Aquesta llegenda, encara viva en la tradició oral, es troba recollida a CANER, Pere: *La Vall de Calonge*. 1.^a part. Calonge, 1966 (obra inèdita). p. 21.

(36) És probable que haguessin estat llençades per algun vaixell pirata dels que sovint saquejaven les costes en aquella època.

(37) Llegendes d'aquest tipus són molt freqüents. Per la devoció a la Mare de Déu del Roser vg. V. SERRA i BOLDÚ: *Llibre d'or del Rosari a Catalunya*. Barcelona, s.a.

A l'esmentada capella de Palamós, hi havia un quadre que representava el saqueig de la vila i la profanació del Sant Crist pels pirates argelins el 1543 (38). Sembla ser que la imatge quedà ennegrida des d'aleshores, a conseqüència de l'incendi i, d'aquí, el seu nom popular (39).

Tocant a la possible identitat de la MaredeDéu de Calonge hi ha dues versions: la més versemblant, afirma que era una Verge del Roser. Una altra diu, però, que era la dels Dolors. Nosaltres ens inclinem per la primera, donat el paral·lelisme que observem entre els miracles atribuïts al Sant Crist Negre i a la Verge del Roser de Calonge, que estudiarem a continuació.

L'ESGLÉSIA AL S. XVII

CALONGINS A LA GUERRA DE SALSES

L'arxiu parroquial de l'església de Sant Martí, ens dona notícia de la participació dels calongins en l'exèrcit que va dreçar Catalunya l'any 1639, per anar a reconquerir la plaça fronterera de Salses que havia caigut en poder dels francesos.

L'1 de juliol del 1639, Francesc Fonollet, pagès de la vila de Calonge va ordenar el seu testament:

«... en lo qual elegi sa Sepultura en lo Sementiri de la Iglesia parroquial de Calonge o, de aquella Par^a haont se esdevindra morir/ y *en cas moris en la Guerra* (...) Item Institueix, y funda/ un aniversari en dita Iglesia de Calonge tots anys y perpetuament per/ los Preveres de aquella selebrador per anima sua als 3 de 8bre que es Vigi-/lia del Glorios S^{nt} Francesch, y que de sos bens per dotació, y selebrasio de/ aquell sien donades 10 ll. moneda barcelonesa) ...» (40).

I, encara més interessant, dos dies després féu el mateix Pere Albarti del Colomer, també pagès, però del qual se n'assenyala la graduació:

«... estava de partida *per anar a la Guerra de Salses per/ Alferes de la Companya de dit Castell, y Baronia de Calonge*(...) insti-

(38) BOTET i SISÓ: *Geografia general de Catalunya*. Pàg. 254.

(39) Cf. «Novena: Dedicada al Sant Crist venerat en la capella fonda de la Parròquia de Santa Maria del Mar de la Vila de Palamós. Fou composta l'any 1809 per Mossèn Carles Gironès. Rector de dita parròquia. Propietat dels Administradors de la dita capella». 3.^a edició. Any 1962.

(40) Arxiu Parroquial de Calonge. Testaments, vol. IV, fol. 52 (el subratllat és nostre).

tueix y funda un aniversari en dita Isglesia de Calonge, y per los Preveres de aquella tots anys perpetua/ment en lo die de la translació de S^{nt} Martí que es *als 4 de Juliol die de la sua Partida a la Guerra . . .* (41).

L'INCENDI EN LA GUERRA DELS SEGADORS

La victòria de Salses i la retirada de l'exèrcit francès permetia la retirada de l'exèrcit espanyol i els poders catalans van demanar que el país fos alliberat de la càrrega dels allotjaments que suportava feia tants anys. Olovares, però, es féu el sord i seguiren els allotjaments i els abusos de la soldadesca. Com és prou sabut, la resposta fou un alçament popular que començà a la Selva i l'Empordà i que culminà en el Corpus de Sang el juny del 1640.

Calonge s'havia sumat a aquest alçament i fou durament castigada per les tropes reials. Els terços de Lleonard Molas incendiaren la vila el 14 de juny del 1640 i arcabussejaren 20 dels seus habitants, amb tanta fúria, que els seus afamiliars tingueren treballs a reconèixer-los. L'arxiu parroquial, però, no registra aquests tràgics fets. Tampoc no sabem si l'església de Sant Martí fou cremada en aquesta data; el fet és, però, que en algunes de les restes romàniques que s'han recobrat (la finestra en forma de creu llatina del campanar i l'arc d'accés al creuer) s'aprecien indicis d'un important incendi (42).

LA CUSTÒDIA

Poc temps després d'acabada la guerra, tenim notícia de l'execució d'una important peça d'orfebreria: la custòdia. És que l'anterior havia desaparegut, robada, quan el poble fou incendiat?

Al Llibre de l'Obra hi trobem una partida que diu:

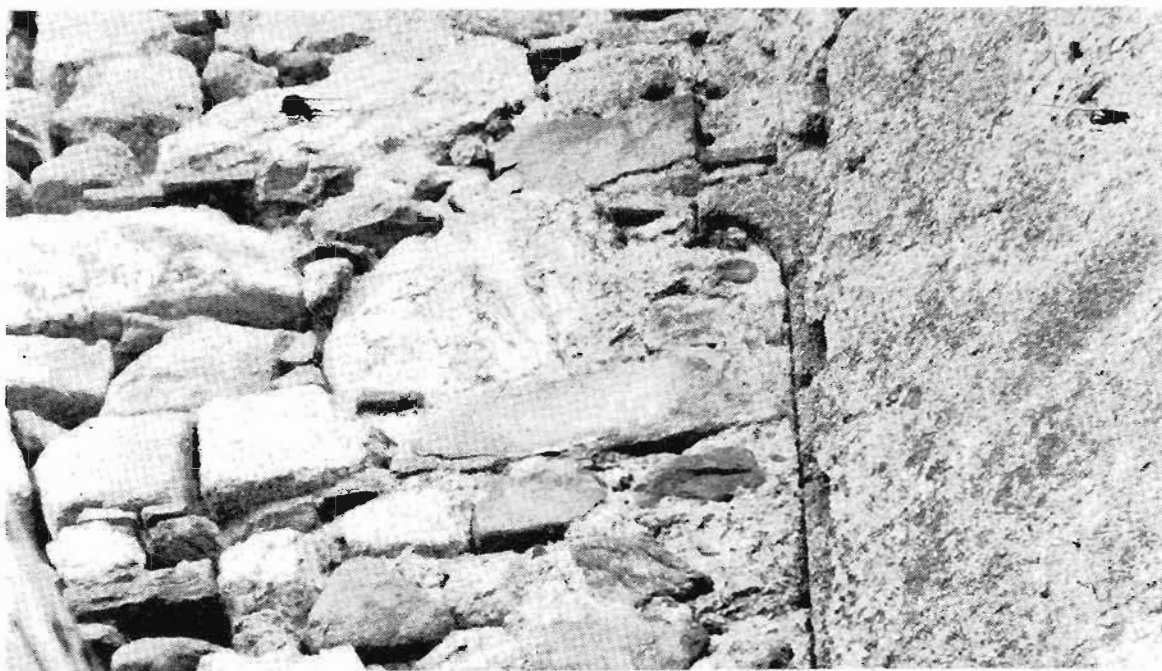
« . . . a mestre mallol per mans y seda y unas/ puntas de or per la custodia abyen a porta/ lo SS^{cm} als de vila y masias de prop 1 ll. 8 s.»
(43)

Més endavant, hi ha un dibuix a la ploma de la nova custòdia. De les

(41) Arxiu Parroquial de Calonge. Testaments, vol. IV, fol. 53 (els subratllats són nostres).

(42) No s'exclou tampoc que puguin correspondre a l'incendi sofert pel poble el 1485 durant la guerra dels Remences.

(43) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra (1617-1679).



Testimoni de l'església romànica. Detall de la cornisa de l'antiga façana, avui integrada en el contrafort nord de l'absis. (Fot. Queralt).

notacions que l'acompanyen, deduïm que fou feta l'any 1641, sent sagristà Joan Font i obrers Antoni Rotllan, pagès y Raphael Niell, fuster. Pesava 135 ll. 5 sous, i costà 41 ll. i 8 sous (44).

S'assenyala que, per la seva execució, fou necessari aprofitar la copa d'un calze que, «per ser dolenta, la desferen» (45).

La custòdia tenia forma de templet cobert amb una cúpula piramidal i coronat amb l'estatueta de Sant Martí i la de diversos àngels que tocaven la trompeta. L'ostensori era voltat de raigs. El suport era bombat i al peu hi havia gravada la data 1641 (46).

L'ANTIGA CAPELLA DE LA MARE DE DÉU DEL ROSER

La notícia documental més antiga que tenim de la Verge del Roser de Calonge, es remunta al 1606, en la Visita Pastoral que féu el Bisbe Fran-

(44) Ibid.

(45) Ibid.

(46) Aquesta descripció és feta segons el projecte, ignorem si l'execució hi fou fidel. En tot cas, no correspon a la descripció de la custòdia que desaparegué el 1936, però és que tampoc no hi ha proves que fos la mateixa.

cisco Arévalo de Zuazo (47) on per primera vegada trobem esmentat l'«altare beate M.^a del Rosario» que creiem que ocupava el braç septentrional del creuer de l'església romànica.

En la Visita del 1680, s'esmenta un «miraculós» fet relacionat amb aquesta imatge:

«Item y atinent Su Ilma que visitant la present/ Iglesia y particularment lo altar de nostra Señora del Roser es estar (plenament) informat de que en los últimos/ del any proxim passat de 1679 (a) la figura / de dita nostra Señora que esta en lo mitx de dit / altar y lo niño Jesus que te en los brazos se tro/ baven de different forma y figura que deantes/ porque regonegueren que (. . .) la figura de la Verge tenia la cara com a plorosa/ ab uns señals com si per aquests hagues discor/-reguda Sanch i axí mateix la ma esquerra / ab la qual sustenta lo niño estava y esta de ma/nera com si scorra sanch y de la mateixa/ma-nera la figura del niño de tal modo/ que las gotas de aquell humor que al parecer havia discorregut per la cara pies cuxas y cames/ perseveraven y perseveran sota la planta/ del peu multiplicantse en aquesta/ part y en la ma esquerra de la Verge demos/traven condensarse y resten ab mes abundancia en aquella part (b) y com se aja referit/ que antes de dita ocasio no (. . .) estaven ni havien estat ditas Sagradas/ Imatges de la manera que avuy se troban y su Ill^{ma} Señoria ab tota atencio aja /remirat y reconegut aquellas y fet/ experiencia de alguna de las gotas /condensadas en la planta del / peu del niño Jesus «per lo bent/ atesa la relasio sobredita (no donant prodigi dit succes) mana als adminis/tradors de la Confradia de dita nostra Señora / del Roser en dit altar erigida y fundada/ sots pena de deu lliuras de los propis/ bens exigidores y en subsidi de excomunicació/ major/ que per major Gloria de Deu y veneració de dita Sagrada Imatge de Maria/ Santissima del Roser y de Son preciosissim fill Jesus, dins quatre mesos proxims despres / de la present visita falsan fer un nicho o pastera mes entrada de la que esta/ lo dit altar demanant que dita Sagrada/ imatge estiga mes retirada /y devant de dita Imatge acomoden/ tres cortines de tafeta o de altre estofa/ las quals estigan sempre tancadas y no se obren sino (a) en las festas anyals, festas de Nostra Señora de la present Iglesia, y en el cas que alguna/ devota persona volgues

(47) Arxiu Diocesà de Girona. - Visites Pastorals n.º 78 (fol. 222). (a) Al marge: «algunas per/sones eclesiastiques y seculares de dita Igle i vila de Calonge/ advertiren que». (b) «lo que probab/lement feta advertir y adevvertirse encara/ lo dia present».

veurer per sa devocio / dita Sagrada Imatge mana també alscurats/
de la present/ Iglesia en virtut de Santa obedienc/cia que de esta hora
en avant procuren/ tenir limpia ditas Imatges y de quant en / quant
las regonegen y si advertexen alguna / cosa consemblant de la sobre-
dita o altre digna/ de consideracio y reparo la denuncien a Su Illma o
a sos Vicaris Generals (48)

Aquest fet va quedar recollit en els Goigs a la Verge del Roser (49), en
els quals es llegeix:

«Ab prodigis vostre Imatge/
nostres cors ha inflammat/
quedant sempre respectable/
per la sanch ha derramat/
Y per ser tant rich tresor/
afins vuy se es conservada/»
(...)

«Repara son Fill santissim/
com està tan llastimat/
que per tot son cos purissim/
viva sanch ha destil·lat;»

Un prodigi semblant devia observar-se també en la imatge del Sant
Crist de Palamós, segons es dedueix d'uns altres Goigs a ell dedicats:

«El dolor dels nostres mals/
nos suor vos va causar,/
que un sacerdot va aixugar/
amb els Sgrats Corporals./
Guardant-se amb sang rubricat/
comprobant tan preciós» (50)

Un altre miracle atribuït a la Verge del Roser de Calonge, es va
produir al 1691, quan la Mare de Déu va alliberar la població d'una gran
seca:

(...)
«Nos guardara si lo honram/
del mal any i pedregada/»

(48) Arxiu Diocesà de Girona. - Visita Pastoral del 1606 (n.º 106, fol. 18) (a) (lo
disaptes y primer diumenges de cada mes).

(49) «Goigs de la prodigiosa imatge de Nostra Senyora del Roser . . .» Vegeu ampliada
la ressenya d'aquests goigs en l'apartat: «Construcció de la Nova Capella de la Mare de Déu
del Roser».

(50) «Goigs en/llahor al/Sant Crist/de la Vila de Palamós/» (ed. 1959).

(...)
«Observaren est miracle/
lo any sis cents norante hu,/
quant lo aixut intollerable/
afligi aquest comú/
ab lluhida Professó/
foreu Reyna passejada» (52)

I, altra vegada trobem un paral·lelisme amb el Crist de Palamós:

(...)
«Quan la secada domina/
nostre poble acut fidel/
a implorar aigua del cel/
a Vos qui en sou Font divina;
cesant la calamitat/
per un fet miraculós» (52).

VINCULACIÓ DE LA FAMÍLIA VALMANYA A L'ANTIGA CAPELLA DEL ROSER

La família para-nobiliària dels Valmanya o Vallmanya, fou una de les més poderoses i temudes de Calonge en l'Edat Moderna. Alguns dels seus membres foren els batlles de sac del Castell de la vila. Habitaren en el bell casalici del s. XV, del Carrer Major, anomenat popularment, «la casa del Senyor del Mal Ús» (53).

El 1628, hom ja parla del «Veñnat de Valmanya», en el testament de M^o Antoni Sabater, clergue (54).

La seva vinculació amb la Capella del Roser, rau en el fet que, almenys 13 membres d'aquesta família (com pot veure's en el quadre adjunt) des del 1684, fins al 1752, foren sepultats davant de l'altar d'aquesta antiga Capella (55). Com a dada curiosa, assenyalem que, el 28 de febrer del 1715, els Valmanya atogaren permís perquè fos sebollit en la seva fossa familiar «Don Fernando Alberes Tinent de Cavalleria (sic) de la

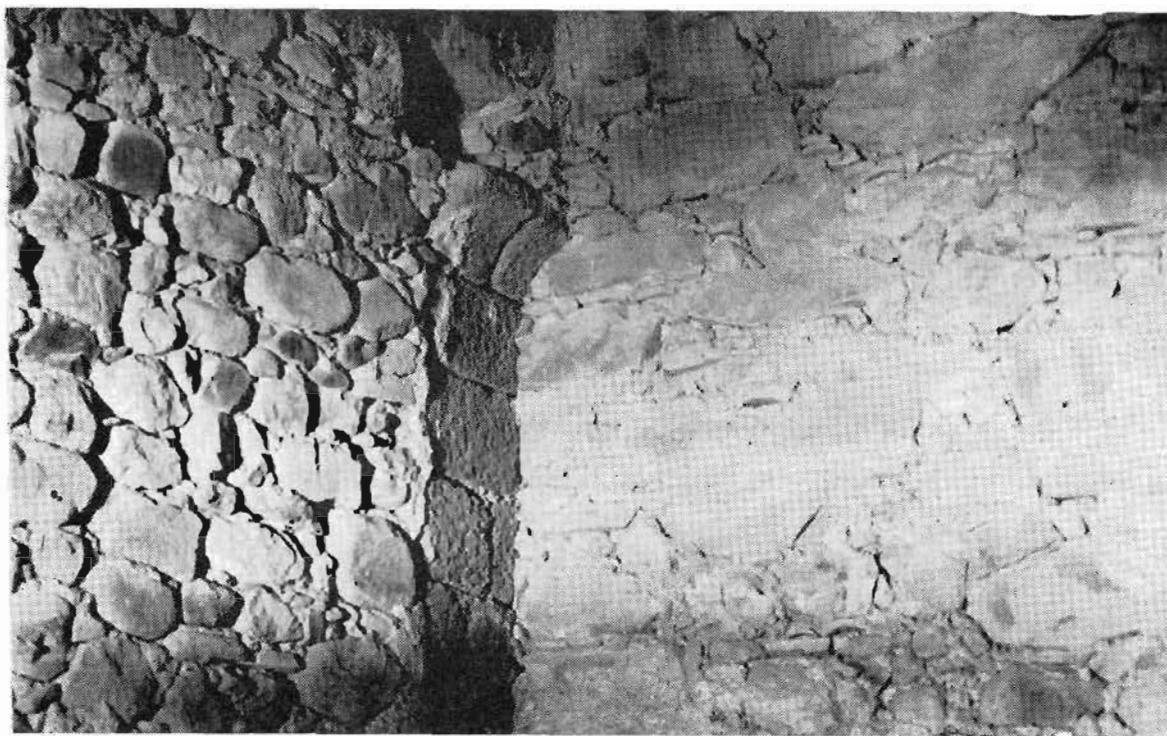
(51) «Goigs de la prodigiosa imatge de Nostra Senyora del Roser . . .».

(52) Goigs en/llahor . . .»

(53) CANER-VILAR, *Castells i cases fortificades* . . . , p. 39.

(54) «la Casa del Mas Sabater del Veñnat de Valmanya». Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de Testaments. Vol. IV, fol. 37 rv.

(55) Hi hagué una altra branca dels Valmanya, que primer s'estaven a Plaça i després al «capdevall de Vila», sebollits davant la Capella del Sant Crist.



Un altre testimoni de l'antiga església romànica, visible des del pis superior de les capelles del costat de tramuntana, en el contrafort que separa les del Remei i Sant Antoni. Correspon a la cantonada de l'ala Nord del creuer. Acaba amb una cornisa que devia ser arran de teulada. (Fot. Queralt).

Companya/ de don Francisco la Portilla Capita del regiment de Oran (...) mort de desgracia ofogat en una base de ayua que caygue» (56).

Com diem, entre els Valmanya hi hagué tres batlles de sac: Joan (+ 18-XI-1684) i els seus dos fills. El gran, Francesc (+ 16-III-1726) obtingué el privilegi de Cavaller del Principat de Catalunya, concedit per l'arxiduc pretendent Carles d'Àustria a Barcelona, el 19 de maig del 1707 (57). L'altre, Domènec, (+ 2-VII-1741) era doctor en Dret (58) i havia sol·licitat la concessió d'un títol de marquès que li fou denegat (59).

Cal afegir que, en l'enterrament de la segona esposa d'aquest últim, Maria de Xargay l'any 1752, es fa constar que fou sepultada a la tomba que els Valmanya tenien a la Capella «vuy de/ St. Eugeni» la qual cosa ratifica que ja s'havia construït la nova capella del Roser i que l'antiga havia passat a ser dedicada a l'esmentat sant.

(56) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre d'Òbits. Vol. II, fol. 43 v.

(57) A. y A. GARCIA CARRAFFA. *El solar Catalán, Valenciano y Balear*. San Sebastián, 1948. Vol. IV, p. 312.

(58) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre d'Òbits. Vol. II, fol. 75 rv.

(59) GARCIA CARRAFFA, loc. cit. (8). Llibre d'Òbits. Vol. II, fol. 107 rv.

ALGUNES NOTÍCIES SOBRE VELLES CAMPANES

La campana grossa o de Sant Martí, ja és esmentada el 1624: el Llibre de l'Obra cita un pagament fet a mestre Pruneda: «per afegir la espadella de la / campana de St^t Martí (. . .)» (60).

Conservem també una notícia interessant sobre una altra de les campanes grosses, dita de Santa Bàrbara:

«(. . .) La qual/ se rompte lo vespre de tots-sants tocant als/ tochs que se acostumen tocar per tota la nit/ assent claver M^o Carreres y fonch lo any/ 1668 (. . .)» (61).

Al mes següent la campana fou refeta:

«(. . .) essent obres de la Iglesia lo R^{nt} Joan Fran^{co} Bo/nanat domer de dita y Joseph Martoria Sastre/ y Joan Martoria Pages tots de Calonge la qual/ costa de mans y adeales lo compte següent. Feu/ la mestre Sereva de Girona la qual se fonngue/ en lo sementiri de Calonge la nit de Sta Llàúcia/ que es als 13 de Decembre/» (62).

A continuació, es detallen les despeses que ocasionà la refundició d'aquesta campana.

Va caldre primer un magall per a trencar-la, el qual, també es va trencar (63). A més fou necessari molt metall per a la refundició (64).

La campana de Santa Bàrbara devia ser de considerables dimensions perquè van caldre quatre homes de Palamós per a pujar-la de nou (65).

Finalment fou beneïda. Consta que en la benedicció hi tocaren uns músics (66).

(60) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra (1617-1679).

(61) Ibid.

(62) Ibid.

(63) (. . .) per un mall se rompte trencant la/ campana 4 sous»

(64) (. . .) (cf. loc. cit.).

(65) (. . .) a Josep Puig per matal 2 ll. 2 sous

(. . .) a Mateu Franquesa matal 1 ll. 7 sous

(. . .) a Palet de Fenals dos eixets de coure

que pesaven sinch lliures 1 ll. 14 sous

(. . .) a Jaume Mir matal ll. 14 sous

(. . .) a Antoni Bonet mitja lliura matal ll. 3 sous 6 d.

(. . .) a Joseph Lloret de Riffet per dynou lliures matal . . . 6 ll. 23 sous»

(65) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra (1617-1679) «(. . .) per lo gasto feu Joan Martoria a quatre homens de Palamós (. . .) que vingueren (. . .) per pujar dita campana (. . .)».

(66) Ibid. «(. . .) als musichs per la benedictio 1 ll. 10 s.»

L'ESGLÉSIA AL S. XVIII

EL MARC HISTÒRIC

És prou sabut que, durant tot el s. XVIII, el Principat en general i el Baix Empordà en particular, conegueren un augment demogràfic extraordinari. La nostra vila passà de 822 habitants el 1718, a 1.817 l'any 1787, la qual cosa suposa un increment de la població del 121'04% (67).

Les necessitats de productes alimentaris provocades pel creixement demogràfic, portà aparellada la rompuda de noves terres i la intensificació de l'explotació de les ja conreuades. La monarquia absoluta, amb l'administració i la justícia centralitzades, posà ordre a la terra i l'alliberà de les pugnes dels senyors. Fou la culminació de l'època d'or del pairalisme. Les principals masies calongines (can Barceló, can Ponjoan, el Mas Oliver de la Serra, etc.) foren ampliades o construïdes de nova planta en aquesta època (68). D'altra banda aparegueren terratinents que censaren part dels seus terrenys als pagesos per tal que poguessin construir-se cases mitjançant el pagament de quantitats anuals redimibles (com és el cas dels barris del Puigtavell i del Camp de la Llebre) (69).

La seguretat derivada de la minva dels atacs dels pirates i de les lluites internes, va permetre que el nucli de la població ja no s'arredossés solament al voltant del Castell, sinó que s'escampés en nous barris fins a quintuplicar la seva extensió (70). Es va crear el carrer Nou, s'edificà el barri del Pedró i s'incrementaren els de Rifred, Tinar i Sant Daniel, entre d'altres, com ho testimonien les inscripcions en llindes granítiques de moltes cases (71). Vora la platja es construïren les botigues de Sant Antoni, que donarien origen a aquesta nova població (72).

El s. XVIII representa també l'inici de la indústria surera, que tanta volada havia de prendre posteriorment. El 1768, apareix a l'Arxiu Parroquial el nom d'un taper. La primera fàbrica s'instal·là entre el 1780-85 al carrer Nou a nom de Martí Vila.

(67) J. IGLÉSIES, *Demografia històrica del Baix Empordà*. XX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Sant Feliu de Guíxols, 1977, n.º 1, p. 18.

(68) P. CANER, *Les masies de Calonge*. Anals del I.E.G. Vol. XXI, p. 315-45.

(69) P. CANER, *Desplazamientos y crecimientos...*, p. 258.

(70) Ibid.

(71) P. CANER, *Inscripcions a les llindes i teules pintades a Calonge*. Anals del I.E.G., vol. XX, pp. 363-380.

(72) P. CANER, *Desplazamientos...*, p. 259 / (7). M. DARNACULLETA, *EL Calonge dels nostres avis. Catàleg de l'exposició de la indústria suro-tapera*.

Sobre aquesta infraestructura puixant, fou possible el desenvolupament d'un cert status cultural. Sorgiren figures «il·lustrades», com el Dr. Miquel Muní, el Canonge Oliver, i els col·lonitzadors Josep de Vila Mir i Antoni Pallimonjo i Jofra. Hi hagué, també, una proliferació del clergat: El 1714 hom parla que a la Germandat sacerdotal de Calonge hi havia 19 preveres (73) i el 1763 hom en cita 22 (74) dels quals 17 eren de la citada Germandat i els altres cinc vicaris residents.

També és ben conegut que el s. XVIII representa el triomf del barroc a la nostra comarca. Sorgeix tant en el clergat com en el poble un major zel en la freqüència dels sagraments, una intensificació de la pietat popular i una nova generositat per les obres benèfiques, concretada sovint en l'erecció i el millor acondicionament de les esglésies (75). Gran part dels temples parroquials de la contrada es construïren de nova planta o foren notablement reformats, i en la seva totalitat s'ompleren de retaules i d'elements decoratius barrocs. Moltes d'aquestes reformes foren coetànies i ben properes geogràficament i estilística a la de l'església que estudiem. A l'església de Santa Maria de Castell d'Aro apareixen, en sengles llindes, les dates de 1765 i 1782. A Santa Eulàlia de Cruïlles, la portalada és del 1754, a Santa Maria de la Bisbal del 1757 (76) i a Santa Eugènia de Vilarromà (Sant Joan de Palamós) del 1778 (77).

Aquest context fa comprensible les circumstàncies que concorregueren en la reforma de l'església de Sant Martí de Calonge.

LA FESTA DE SANT EUGENI

A principis del s. XVIII hi hagué una gran pesta a Calonge i una comissió de veïns, entre els quals figurava la família Bou (78) va anar a Roma a buscar una relíquia de Sant Eugeni.

El viatge de tornada va ser ple de dificultats però quan, a la fi, arribaren al poble, un 13 de juliol, aconseguiren que la pesta minvés miraculosament fins a desaparèixer.

(73) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre d'Òbits. Vol. II, fol. 42 rv.

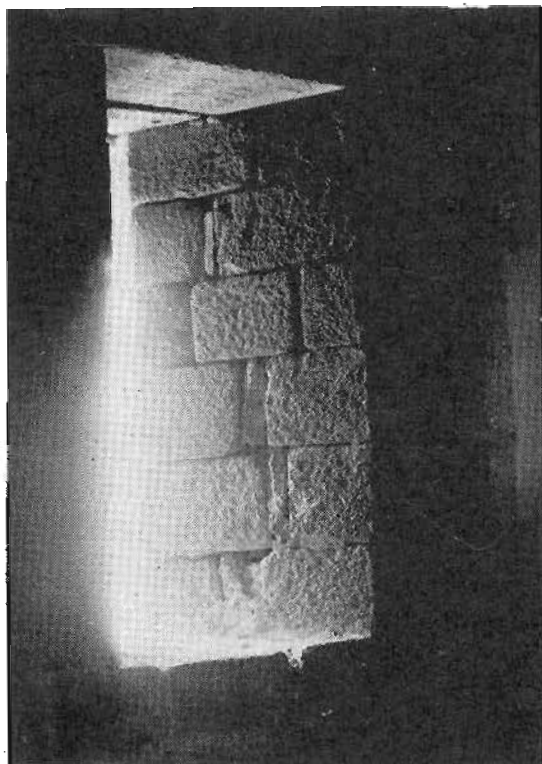
(74) Loc. cit., fol. 135 rv.

(75) A. HUERGA, I. IPAGURRE y otros, *Historia de la Espiritualidad*. Barcelona, 1969. Vol. II, p. 458.

(76) J. MARQUÉS, *Catálogo Monumental de la Provincia de Gerona*. La comarca del Bajo Ampurdán, p. 101.

(77) J. BADIA, *L'arquitectura medieval*..., p. 254.

(78) CASAS, M.^a Carme: *Calonge*. Calonge, 1976 (obra inèdita).



Finestra romànica en forma d'espiellera i amb doble biaix a l'ala Sud de l'antic creuer romànic. Els blocs granítics són ben escairats (s. XII-XIII). (Fot. Queralt).

Fragment de llosa sepulcral utilitzat com a llinda de la finestra romànica del creuer. És un valuós testimoni que la reforma d'aquesta part fou duta a terme ben entrat el s. XVIII. (Fot. Queralt).

La suposada relíquia (un os del braç del sant) fou col·locada en un relicari de plata en forma de braç que es va posar a les grades de l'altar de la Mare de Déu dels Dolors. Ja el 1726, hom mencionà aquesta advocació. (79)

La data en què arribaren els portadors de la relíquia fou commemorada amb tres jorns de festa, la «Festa Major d'estiu» (80).

LA REFORMA DE L'ESGLÉSIA El projecte

A l'arxiu del castell de Calonge es conserva un plànol que és, amb tota seguretat, un projecte de la nova església de Sant Martí (81).

Es tracta d'una planta i d'un alçat de façana.

(79) Arxiu Parroquial de Calonge.

(80) El 1888 la fira de Sant Eugeni se celebrava el 13 de juliol. El 1893, el 29 d'aquest mes. Després, per la proximitat amb la Festa Major de Sant Feliu de Guíxols, fou traslladada al segon dissabte de juliol, data en què encara se celebra en l'actualitat. S'ha vingut celebrant sense interrupció, inclús el 1909.

(81) Arxiu del Castell de Calonge. Fons Família Casellas. Secció plànols.

La planta es d'una típica església barroca «de saló» amb única nau i vuit capelles laterals; les dues més pròximes al presbiteri, de doble amplada formant un fals creuer. La capçalera és rectangular amb dues exedres interiors practicades en els laterals del mur. Els pilans són cruciformes. Hi ha, a banda i banda de l'altar major, sengles estances, i també a ambdós costats de la porta principal. En resum, tota l'església pot inscriure's en un rectangle.

Més endavant veurem com, aquest projecte, fou portat a terme amb algunes modificacions.

En canvi la solució de la façana prevista difereix més de la que es realitzà:

L'acabament projectat era semicircular i estava coronat amb una espadanya d'arc de mig punt i cornisa encorbada; més semblant al de l'església de Monells, per citar un exemple de la contrada.

La portalada del projecte era flanqueada de dos pilans de fust estriat i capitell dòric que sostenien un entaulament doblement excorbat que allotjava un medalló a la llinda. Era rematat amb una fornícula (també de cornisa excorbada) i dos pinacles amb les boles típiques, a banda i banda. A la part posterior del plànol hi ha un avant-projecte on ja apareix la fornícula, esbossada, la imatge de Sant Martí.

El fet que en el projecte no aparegui ni la porta lateral ni la capella del Roser, fa pensar en dues possibilitats, tocant a la cronologia o bé que és de principis del s. XVIII, o bé que es va fer a mitjans del segle sense tenir en compte res del que existia, posició per la qual ens inclinem.

Joan Aguilà, director de la fàbrica

L'única notícia que fins ara hem trobat sobre els constructors de l'església de Calonge, ens ve donada, indirectament, per una partida baptismal del seu arxiu datada el 6 de Juliol del 1770 (82).

En ella consta que el padrí del nadó fou:

«(. . .) Joan Aguilá natu-/ral de Arbucias, fadri major/ y director de la fàbrica de / la present Iglesia de S^t Martí de Calonge (83)».

La identitat d'aquest personatge és molt fosca. A l'Arxiu Parroquial d'Arbúcies hi ha dues partides baptismals del segle XVIII, de dos infants que porten el nom de Joan Aguilà:

(82) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de Baptismes. Vol. IV (1753-1787) (Fol. 125 v.). Partida baptismal de Joan Roura i Domenach.

(83) Ibid.

L'un, batejat el 8 d'Octubre del 1719 fill de «Josep Aguilar Pages y de Maria muller sua» (84). L'altra del 7 de Juliol del 1736 d'un fill de «Josep Agilar Pages y de Maria Aguilar y Bages conjuges» (85).

Si prescindim de la grafia, molt variable, i atès que sembla tractar-se d'una mateixa família, lògicament deduïm que els dos pesonatges eren germans, i que el segon portava el mateix nom del primer, mort prematurament (86).

Si aquesta hipòtesi és certa podem dir que el director de la fàbrica de l'església de Sant Martí de Calonge fou Joan Aguilà i Bages, nat a Arbúcies el 7 de juliol del 1736.

No sabem res més d'aquest personatge tret que no va morir a Calonge i que la data de defunció cal fixar-la després, naturalment, de la data de 1770 a què hem referit (87).

La portada lateral

Notícia històrica

La construcció de la nova església de Calonge, degué començar a fer-se per la esdevindria porta lateral del nou edifici i que, fins aleshores, devia haver estat l'entrada principal.

«(. . .) Item com aja entes dit S^{or} Visitador General ab no poch con / suelo, quant animo sos estaven los Curats, Obrers, y / demes del Poble, per comensar quant antes una Portalada en dita Ig^a ab tota Magnificencia, los amonesta y exorta, que no cessen un instant, fins a posarho en / execució pues a la Veritat, avent tant ben Reexit, el / emblanquir la ha de acabar de donarli lo sex, y lo esperit dita / Portalada, y ja que desitjan fer una Obra tant celebre / y de Pumbo, no deixen de disposar la entrada en dita / Ig^a a peu pla, y sens averse de baixar los grahons que / ara se baixan, que es ben facil, abaixant lo terreno, del sementiri al igual del Paviment de la Ig^a, ni los / deu apareixer cosa dificil, pues emprenentho un Poble / tan numeros, lo tindran evacuat ab molt poch temps, / y en est cas podran compon-dren los ossos de cada fos = / sar Resp^{ve} en son mateix puesto, fent

(84) Arxiu Parroquial d'Arbúcies. Llibre de Baptismes (1696-1765) (Fol. 166).

(85) Id. Fol. 262.

(86) Cal fer constar, però, que no es troba cap partida de defunció de Joan Aguilà.

(87) Sobre el cognom Aguilar vg. A. y A. GARCIA CARRAFFA, *El solar* . . . , vol. I, p. 21; Rev. Historia y Vida, n.º 139, p. 67.

després un clot/ a cada fossar; ab esta diligencia sera la Ig^a molt/ mes clara, los apareixera molt mes capas, y trauran/ la humitat, que ho llansa lo territori alt, que es tant/ danyosa a la conservació Universal de las cosas de la /Ig^a; y finalmente nostre Señor los Retribuirá be, y/ be, una empresa, que ha de ser tant de Son Divi/ no agrado, pues tota mira a ferli una habitació, que / encara que per limitada, may pot assembrarse a ser/ qual mereix Sa Immensa grandesa i Magestat/ a lo menos se pagara de veurer que fa lo que pot/ un Poble rendit y obsequios» (88).

De la lectura d'aquest document en traiem les següents conclusions:

- a) Es tracta de la porta lateral situada a migdia, sense cap mena de dubte, ja que es refereix al terreny del cementiri que, efectivament es trobava en aquest indret.
- b) Sembla lògic que fos bastida en el lloc de la porta anterior (encara que no s'exclou la possibilitat que aquesta s'obris a l'actual capella del Roser). Per accedir a l'església s'havien de baixar graons la qual cosa ens mostra com ha variat la situació dels terrenys del seu voltant en els darrers dos-cents anys, ja que actualment, cal pujar quatre trams de graons des de la plaça de la Doma, fins aquesta porta.
- c) No sembla que, de moment, hi hagués intenció de fer una nova església, perquè feia poc havia estat emblanquinada la vella.
- d) L'antiga església era humida, no suficientment capaç i poc clara.

Descripció

La nova portalada fou bastida amb pedra de Girona. Té la llinda rectangular sostinguda per dues pilastres adossades de capitells dòrics i fust llis sobre la qual hi ha un entaulament de frontó exorbat i escapçat, en el centre del qual s'obre una fornícula amb arc de mig punt i petxina voltada de quatre motlures molt senzilles. Completen el conjunt tres boles de pedra en alt relleu.

A les portes de fusta, clavetejades hi ha dues cols al·lusives a l'escut de la població (89).

(88) Arxiu Diocesà de Girona. Visita Pastoral del 1734. (Fol. 175 rv., 176 v.).

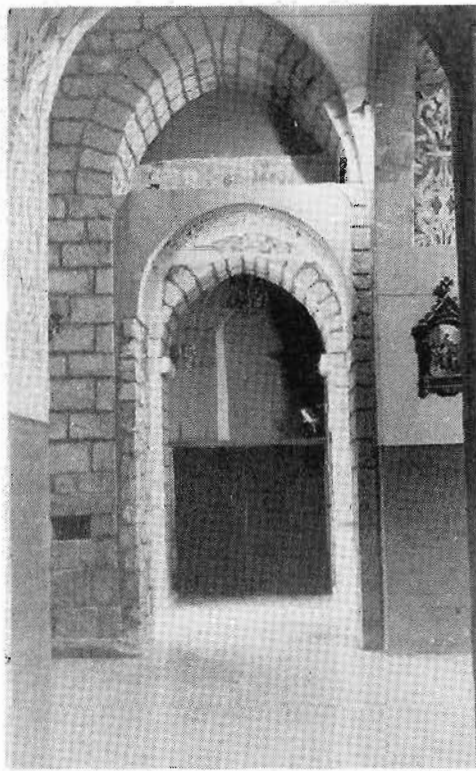
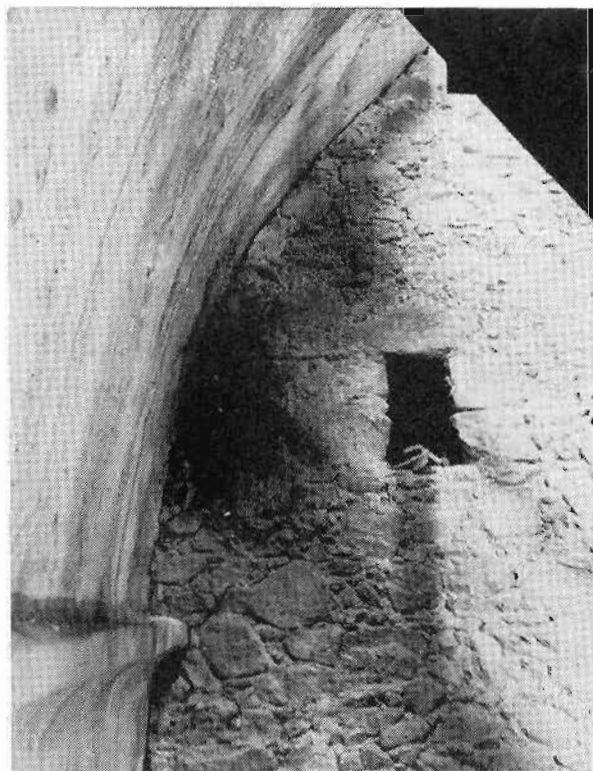
(89) El s. XVIII hom va creure trobar l'origen del nom de Calonge en «col-longa». Derivació absurda com ha estat demostrat amb l'estudi fet per Pere CANER titular «Toponímia de Calonge», Boletín de Información Municipal, Calonge, junio de 1976.

Construcció de la nova capella de la Mare de Déu del Roser

Ja hem parlat de l'arrelada devoció que existia a Calonge a la Verge del Roser. Amb la gran volada que aquest culte prengué per tot arreu, al s. XVIII, a la nostra vila es va decidir la construcció d'una nova capella sota aquesta advocació.

El títol dels goigs que ja hem mencionat, és en aquest sentit molt explícit:

«GOIGS / DE LA /
PRODIGIOSA IMATGE DE/
Nostra Senyora del / Roser, que se venera/
en la Iglesia de Sant/ Martí de Calonja,/
ab solemnes cultos/ trasladada á la nova/
sumptuosa capella,/ que se ha fabricat á/
impulsos de la innata, y gran/
devocio de los habitants/



Detall de la volta granítica de punt d'ametlla, que corresponia a l'antiga ala Sud del creuer romànic. (Fot. Queralt).

Nau de l'epístola de l'anterior església, romànica. Els arcs són lleugerament apuntats. El de primer terme, donava accés al creuer; el del fons és menys esvelt. Aquesta part fou integrada en la construcció barroca. (Fot. Queralt).

de la ma/teixa Vila» (90).

Algunes estrofes són particularment interessants per aquesta qüestió:

«Molts anys ha que nostre Poble/
desitjava fervoros/
collocar tan Santa Imatge/
en un altar sumptuos;/
y ajudats de vostre gracia/
tal ditxa miram lograda» (91).

I segueixen parlant de la subvenció de les obres:

«En la Iglesia de Calonja/
gran Capella han fabricat/
lliberals vostres Confreres,/
donant tots ab caritat/
de sos bens llargas almoynas,/
perque fossseu mes honrada/» (92).

La construcció de la Capella del Roser devia iniciar-se en acabar la portalada lateral. Es va bastir en els terrenys del cementiri adossada perpendicularment a la nau meridional de l'església vella. Així esdevingué una capella lateral, de planta de creu llatina amb dos cossos que formen una minúscul creuer, i absis hexagonal. Cal advertir que es va cometre un error de construcció important perquè el cos est d'aquest petit creuer oculta part del pilar esquerre de la portalada lateral.

Descripció

La construcció fou feta amb aparell irregular, cobert en l'exterior amb un interessant esgrafià, que presenta alternància de motius geomètrics, elíptics i romboidals.

Consta de dos pisos: l'inferior és la capella pròpiament dita i el superior una ampla estança.

A l'absis, orientat a migdia, hi ha dues finestretes superposades: la superior, amb reixa, donava llum al cambril de la Verge. La inferior,

(90) Se'n conserven dos exemplars a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Secció de Goigs.

(91) Id. loc. cit.

(92) Id. loc. cit. Aquests goigs han estat datats pel Dr. F. Ribas Pontí, President dels Amics dels Goigs, i un dels màxims investigadors en aquest terreny del nostre país, com una obra de mitjans del s. XVIII. La qual cosa és confirmada per la data de 1750 que corona aquesta capella.

reixada, il·luminava el rera altar. En els braços del petit creuer s'obren també dues finestretes quadrades de llinda granítica i reixades.

En el pis superior s'obren tres finestrals també amb marc granític. Dos en els braços del creuer i un a migdia. El de la banda de llevant porta gravada a la llinda, la data 1750.

La capella fou coberta amb teulada a dues aigües i a tres vessants en la part de l'absis. En el punt d'unió dels cinc vessants hi ha un suport de ceràmica amb un esplèndid penell que representa l'au del Paradís.

El pis superior està cobert amb bigues de fusta (fou reformat el 1832) i té una artística encavallada per a sostenir la confluència de vessants esmentada.

Procés constructiu

Per tal de bastir una edificació barroca d'aquestes proporcions, al mateix indret de l'antiga i al bell mig del nucli urbà, va caldre, com és lògic, enderrocar moltes construccions anteriors, aprofitar-ne d'altres i reutilitzar materials (93).

Així, es van derruir les naus central i nord de l'església romànica amb l'objecte de convertir-les en una única nau.

També es van destruir els absis i (per tal de bastir les capelles septentrionals) es va enderrocar la Casa Capitular i l'Aula dedicada a l'educació del jovent de la població.

Aquest últim fet ja es menciona en el document de presa de possessió del castell, terme i Baronia de Calonge pel Duc de Sessa, representat pel seu procurador Francesc Pagès, l'abril de 1768 (94). En ell, es cita que dit procurador,

«asociado de los R^{ndos} Joseph Mont Sacristan, y Juan Geli Dome/ro, en Santa Theologia D^{res} Pbros. curas de la Parroquial Iglesia de /Sn. Martin del susodicho Castillo, y de otras muchas Personas de este, y de la / arriba referida Villa de Palamós, constituhido personalmente delante y en / presencia de los Honorables Nicolás Vilanova y Felip, Bayle del referi/do Castillo de Calonge y su término y Baronia, de Joseph Palli de Ca/bañas, Gerónimo Gelmar, Joseph Mont y Sicars, Pedro Carlas y Joseph / Bonet, el presente y corriente año

(93) Vg. Badia, J.: *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, pp. 127-129.

(94) Arxiu del Castell de Calonge. Fons família Casellas. Doc. s/n. «Procesión del Castillo término y Baronía de Calonge / à favor del Ex^{mo} S^{or} Duque de Sessa. El repre/sentado por su Procurador D. Fr^c Pages, en abril del año 1768. 17 fol. s/n.

regidores del propio castillo y término;/ y de Joan Ponsjoan del Mas, Síndico Procurador General del mismo, convoca=/dos y congregados en Ayuntamiento de orden del referido Bayle *dentro / del Palacio y Casa del mismo Castillo, respeto de hallarse derruhida // la del Común en donde acostumbraban convocarse, y juntarse, con / motivo de la fábrica de la nueva Iglesia que, de nuevo, va construyéndose en aquél (. . .)* (95).

La construcció de la nova església, doncs, si d'una banda representava una millora per a la població, d'una altra va ser un perjudici notable perquè deixava Calonge sense casa del Comú, ni Arxiu, ni escola.

La qüestió va quedar pendent fins que el 12 d'octubre del 1777, el Batlle, Regidors, Diputats i ambdós Síndics del castell de Calonge adreçaren una carta al Duc de Sessa on li exposaven:

«(. . .) Que con el ensanche y ampliación q^e se hizo y practicó, de la / Parroquial Iglesia de dicho Castillo/ se demolió la Casa Capitular y Aula que en él existía; y desde entonces carecen los Exponentes de Casa Capitular y Au/la por no haver hallado ni hallar dentro de dicho Cas/tillo terreno proporcionado para construirla (. . .)» (96).

També es fa constar que aquesta demolició es va fer amb «notorio perjuicio de estos feeles vassallos» (97). I es sol·licita per a instal·lar la nova Casa Capitular i Aula l'antiga torre quadrada de l'Homenatge, «respeto de ser muy vieja, y por esto ame/nassar ruina» (98) (cal dir que fou bastida probablement el s. X) (99).

Aquesta torre no fou atorgada fins més de dos anys després, amb carta signada pel Marqués Conde Duque de Sessa de data 30 de desembre del 1779 i, encara demanant el pagament de quatre lliures anuals de moneda catalana, «el Derecho de un Pollo de Entrada» i el tenir cura del seu manteniment (100).

Per tal de construir la nova església barroca s'aprofitaren part dels fonaments de la romànica. Per les restes conservades s'aprecia que la nau de l'Espístola de l'antic temple sobre la qual s'alça el campanar, que també

(95) Ibid. (fol. 6 v. rv.). (Els subratllats són nostres).

(96) Arxiu del Castell de Calonge. Fons família Casellas. - Carta al Sr. Duc de Sessa del 12 d'octubre del 1777.

(97) Ibid.

(98) Ibid.

(99) CANER, P. i VILAR, L.: *Castells i cases fortificades* . . . pp. 4.

(100) Arxiu del Castell de Calonge. Fons família Casellas. - Resposta del Sr. Duc (Madrid, 30-XII-1779).

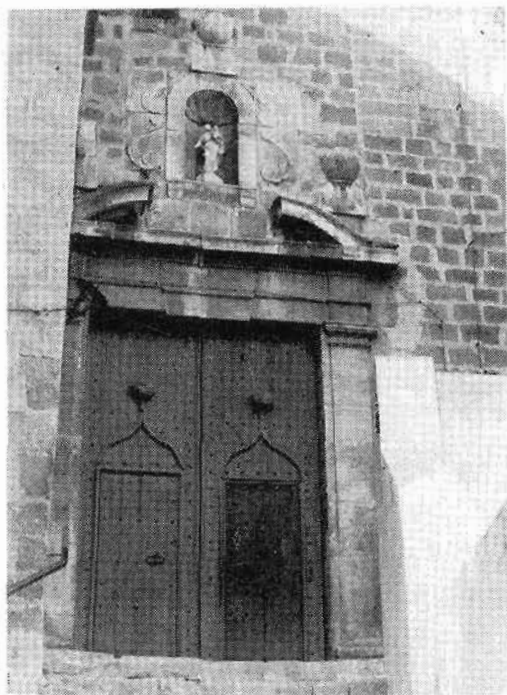
L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

fou conservat, va ser integrada a la nova construcció fins a l'ala meridional del creuer.

Si recorrem aquesta nau des del seu inici, (aproximadament l'actual absis) fins el seu termini (la capella de Sant Josep) podrem adonar-nos del procés de transformació que sofrí:

A l'espai on hi havia hagut la primera capella s'hi bastí la sagristia, una àmplia nau coberta amb volta de mig canó. En una de les seves finestres hi ha la data 1763 esculpida a la llinda. Es degué aprofitar, com hem vist, el mur de comunicació amb la nau central mitjançant un arc former que fou, però, aparedat i convertit en una petita estança. Davant s'hi bastí una escala per accedir al pis superior de la capella del Roser. L'existència, en l'intradós d'aquest arc, d'un fragment de mur encastat, gruixut i bastit amb pedres i morter, amb un fragment de llinda granítica, d'una banda, i de l'altra d'un fragment d'ídèntiques característiques a l'indret de l'accés a dit pis, que coincidia amb el primer, fa pensar que, prèviament a la sagristia nova, havia ja existit un cos adossat a la capella del Roser, on havia l'accés al seu pis superior.

Afegim que la sagristia nova està adossada a la banda de ponent de la capella del Roser amb la qual cosa, aquesta perdé perspectiva i se cegaren els finestrals d'aquest cantó.



Mur de fons de l'ala Sud de l'antic creuer romànic. La fornícula degué servir per allotjar llànties. Actualment correspon a la capella de Sant Isidre Llauredor. (Fot. Queralt).

Portalada lateral (1740) oberta al peu del campanar i probablement a l'indret de l'anterior, romànica. (Fot. Queralt).

Ja hem vist, en parlar de l'església romànica, com l'ala Sud del creuer fou integrada a la nova construcció barroca, i com s'estroncà la finestra amb forma d'espitllera. Una de les pedres que s'utilitzaren com a nova llinda, és el fragment d'una làpida, que porta la inscripció:

«HVI9 E . . . /
OBIIT . . . /
SVO . . . /
8I E 2 . . . /
17 . . . /»

Aquesta inscripció fragmentada, és un testimoni ben evident que la reforma de l'església de Calonge, fou duta a terme ben entrat el s. XVIII, perquè si l'enterrament del personatge al qual pertanyia la llosa, s'havia produït com a mínim el 1700, cal suposar que, com és lògic, devien passar bastants anys abans la pedra de la làpida no fos reutilitzada com a element constructiu.

El campanar

El campanar també fou integrat a la nova construcció barroca. La torre no va ser essencialment modificada. Simplement, es va canviar l'accés, que es féu des d'aleshores, també mitjançant escales de fusta, des del terrabastall que va resultar de modificar l'ala meridional del creuer.

La façana principal

A l'indret de la capçalera de l'antiga església romànica, es va bastir un cos de construcció adossat a migdia a l'ala meridional del creuer i al Nord unit amb les capelles de Sant Antoni i el Sant Crist. Per tal de construir aquesta part, es reaprofitaren els carreus procedents de la destrucció de l'antiga església, tret del mur Nord que havia de quedar ocult amb d'altres construccions.

El tram lateral de migdia es féu amb aparell de carreus exteriors i pedra trencada a l'interior, ja que segons el gust d'aleshores els murs interiors havien de ser enguixats. Idènticament es féu a la façana, amb la salvetat, que el mur interior es bastí amb major espessor.

En dita façana s'obrí una gran portalada, que és l'element artístic més interessant de l'actual església.

És bastida amb pedra calissa, ben conservada encara que una mica erosionada en la seva part baixa.

La porta, d'arc lleugerament corbat, té escolpit a la part central de la seva llinda, un doble acoblat escut amb corona marquesal, de les cases

d'Osorio i Cardona-Aragó. A banda i banda dels dits escuts, hi ha gravada la data 1767.

La porta és flanquejada per sengles parelles de columnes amb capitells corintis, fusts llisos (amb una motllura a un terç de la seva alçada) i bases senzilles. Les columnes amaguen uns pilars adossats d'identiques característiques estilístiques.

Aquests elements de suport es recolzen en dos basaments de forma paral·lelepípedica, a cada un dels quals hi ha esculpit l'escut de la població.

Les quatre columnes sostenen un entaulament clàssic.

Completen el conjunt unes motllures recargolades esculpides a banda i banda de la portada.

Sobre l'entaulament hi ha un alt relleu que representa el genet de Tours en l'acte de partir la seva capa amb un pobre pelegrí.

Tocant a la composició, s'observa un eix diagonal que va des de la mà dreta de Sant Martí (que sosté la capa) fins a la pota davantera esquerra del cavall. Aquest no està representat estàticament, sinó que doblega la pota dreta del davant.

El pobre està arraulit darrera les anques de la bèstia, i aixeca la mà dreta en actitud de prendre el fragment de capa que el cavaller li ofereix amb un gest d'elegant cortesa.

Tot plegat dota la composició d'una sensació de moviment que supleix o, almenys, dissimula, algunes falles tècniques com, per exemple, el curt cànon de la figura de Sant Martí.

Aquest va vestit amb cuirassa i mostra el genoll nu. Va calçat amb sandàlies. Porta barret guarnit amb dues plomes a la moda de l'època a la qual es ceneix, també, el tallat de la barba. És particularment interessant l'expressió del rostre dotat d'una mena de resignació teatral.

El rostre implorant del pelegrí, que va nu i porta al cintell una carbassa per a l'aigua, contrasta amb l'expressió del Sant Patró.

El relleu està emmarcat amb dues pilastres adossades, flanquejades per sengles motllures que sostenen un entaulament encorbat, rematat per dues boles de pedra en mig relleu.

Com a detalls complementaris, assenyallem que la porta és de doble batent, clavetejada i amb dues portelles sobre les quals hi ha dos relleus de fusta (que estigueren coberts amb pa d'or) coronats amb les típiques cols.

A banda i banda, hi havia sengles parelles d'angelets, avui repintats.

Valoració estilística de la portada

La portalada de Calonge pot relacionar-se estilísticament amb la de

l'església parroquial de Santa Maria de La Bisbal (101), encara que aquesta és de més grans proporcions.

El relleu que la corona pot relacionar-se amb el de la portalada del Seminari de Sant Martí Sacosta de Girona i amb la de l'Arxiprestal de Palafrugell.

Aquesta portada pot situar-se dins d'un període tardà del barroc que Cesar Martinell anomena «barroc acadèmic» (102) caracteritzat a Calonge per la barreja d'un estatisme ja gairebé neoclàssic i unes motllures que constitueixen reminiscències més dinàmiques de l'època anterior.

Cal advertir que l'orientació d'aquesta façana (que, evidentment s'hagué de cenyir a la planta existent) està fortament inclinada respecte al traçat del carrer. Per a guanyar el desnivell fou construïda en aquesta època o potser ja anteriorment, una escala de pedra granítica de dos trams.

Sobre la portalada s'hi obrí un gran rosetó amb marc de la mateixa pedra calissa. L'antiga vidriera emplomada, representava uns motius de centres concèntrics amb figures triangulars, trapezoidals i de colors vermells, grocs, verds, morats i blaus (103). Fou substituït als anys 20 per l'actual vidriera de disseny i, especialment colors, poc reeixits.

El coronament de la façana, que hom ha comparat a les carpes d'un circ, forma unes ondulacions amb boles de pedra granítica que la doten d'una silueta característica.

Com a detalls complementaris, assenyalem l'existència de dues finestres reixades a la part baixa. L'una dona llum a l'escala del cor i l'altra a l'actual baptisteri.

A mitja alçada de la façana i a la banda dreta s'aprecia una finestra tapiada, i més amunt, a ambdós cantons, hi ha les restes d'uns antics rellotges de sol.

Modernament (vers el 1923) fou construït el barri: una tanca granítica amb carreus aprofitats i grans boles. Fou projectada per Josep Signorino, un constructor d'origen italià, i executada pel pare de Mn. Esparch, aleshores regent de la parroquia i un picapedrer gallec (104).

(101) Aquesta portalada té inscrita a la llinda, la data 1757 Cf. J. MARQUÈS CASANOVAS, *Catálogo monumental de la provincia de Gerona*. La Comarca del Bajo Ampurdán.

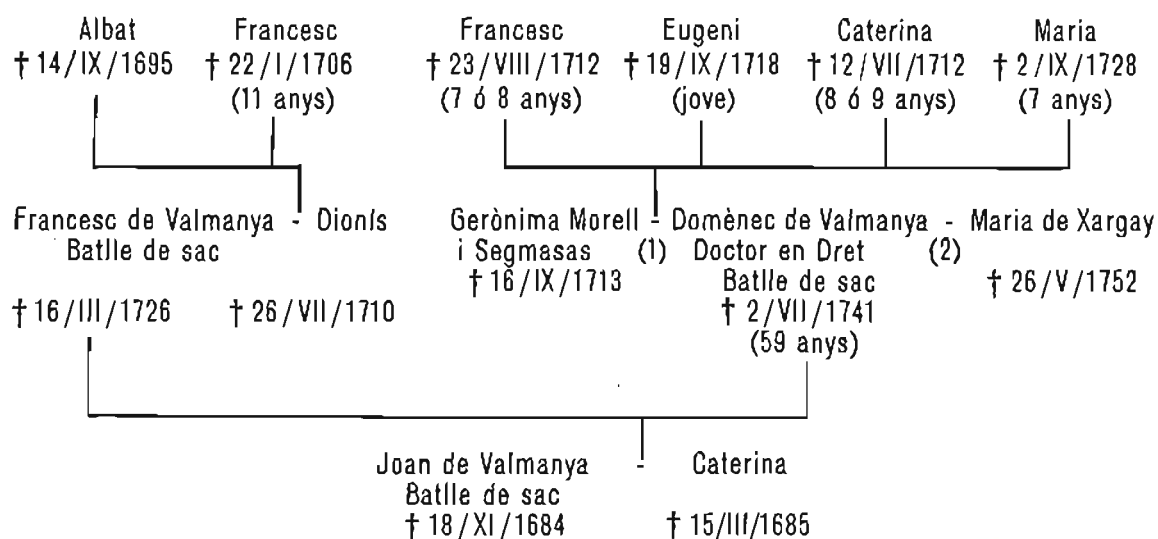
(102) C. MARTINELL, *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*, III (Barcelona, 1963).

(103) Se'n conserven fragments al Petit-Museu Parroquial.

(104) El 1923, aquest picapedrer executà, també, un banc situat a l'entrada de la població, en el qual hi ha uns versos esculpits, vg. P. CANER, *La Vall de Calonge* (en curs de publicació).

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

ARBRE GENEALÒGIC DELS VALMANYA SEPULTATS A LA CAPELLA DEL ROSER



La tanca constava també d'unes reixes de ferro, avui desaparegudes.

En els nostres temps, el sòcol de la façana fou ajardinat i es tancà amb reixes el carreró que existia davant del llenç de migdia.

VINCULACIÓ DE L'ESGLÉSIA DE CALONGE AMB ELS DUCS DE SESSA

Un aspecte particularment interessant de la història de l'església de Calonge, és la seva vinculació amb els senyors del castell.

Des del s. XVI estava en possessió del terme i Baronia de Calonge la Casa dels Cardona Anglesola (105), una de les línies d'aquest llinatge tan important i antic de la noblesa dels Països Catalans.

Els Cardona, barons de Bellpuig, havien adquirit per raó de matrimoni (1606) l'herència dels Requesens, comtes de Palamós, Trivento i Avellino, i Barons de Calonge.

Posteriorment, pel casament amb la néta i hereva de Gonzalo Fernández de Córdoba, el Gran Capità, recaigueren també en aquesta línia els ducats de Sessa i de Baena, el comtat de Cabra i el vescomtat d'Iznàjar que convertiren els Cardona en els grans terratinents d'Andalusia (106).

Són els membres que porten aquests cognoms, els que trobem relacionats durant el s. XVIII amb l'església parroquial. Ja a principis d'aquest

(105) CANER, Pere i VILAR, Lluís: *Castells i cases fortificades de Calonge*, p. 31.

(106) Gran Enciclopèdia Catalana. Vol. IV, voc. Cardona, p. 395.

segle tenim notícia de l'enterrament, dins del temple de Sant Martí, d'un membre d'aquesta noble família (107).

«Als nou de setembre de mil sent sents y dos/ha istansia dels SOS jurats y Consell de la pre/sent Vila, se celebraren los oficis de Entero/ y Exida de la Excellentissima Duquesa de Sesa/ muller del Excelentysim Sr. Don Felix Fernan/dez de Corduva Folch Cardona y Aragon Duch/de Sesa y Baro de la present vila de Calonge/ ab asistencia de tots los Reverents prevers de dita/ iglesia ab ofici majors de difunts ab tots los/ nocturnos y laudes; dona la dita Vila quatre reals de plata per caritat/ a quiscun dels preveres de dita iglesia per quiscun ofici/ y asistent als Srs. Jurats y mols/ caps de Cases aportaren alforta de pa y vi y donaren diner y candela en quiscun missa a tots los que/ asistiren a dita isglesia y feren absoltes sobre la/ tomba de dit Excelentisim Sr. en quiscun missa» (108).

El 1717 i, amb més amplitud, el 1719 trobem ressenyat per primera vegada (encara que sembla ser que era un costum d'anys) que els obrers de l'església de Calonge fan acús de rebut dels:

«Vuit siris de sera Blanca de lliure/ quiscun de Joseph Carreras fuster de Palamos/ com a Balla de Sach ad Sr. Duch que acostuma donar lo Sr. Duch tots anys per posar / al moniment/ de Colonja y ho te encarregat a pagar per los Censos/ li fa la Universitat de Palamos y los an donat per ciris/ y dit Sr. Duch los obliga a pagar de las rendas te en Palamos» (109).

El 15 de juny del 1750 fou fet l'enterrament de:

«lo Excelentis/sim Sr. Dⁿ Franchó Xavier de Cordova, Duch de / Sessa y Baena, Gran Admirante (sic) del Regne de Na/pols Sr. y Baro d'aquest Poble» (110).

I, l'any següent, el 22 de juliol del 1751, el de la seva esposa, Teresa de

(107) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre d'Òbits, vol. II (1684-1775) (fol. 28 rv./ 29 v.).

(108) Fèlix de Cardona-Fernández de Cordova (mort el 1709) duc de Sessa i de Somma, fou ambaixador a Roma, capità general de la mar i de les Costes d'Andalusia i president del Consell d'Índies (1702) i es va casar dues vegades: la primera amb Francisca Fernández de Cordova marquesa de Gualdacazar comtessa de Casa-Palma i de Posadas, i la segona amb Margarida Fernández de Cordova-Aragó-Cardona, que és la que està sepultada a Calonge. (Cf. G.E.C., vol. IV, p. 396).

(109) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra, 1680-1868.

(110) Id. Llibre d'Òbits, vol. II (1684-1775), fol. 100 v. Havia pres possessió del comtat i baronia el 1715, després de la Guerra de Successió (Cf. CANER-VILAR, op. cit., p. 33).

Cardona d'Anglesola i de Requesens i de Guzman (111).

Un altre testimoni evident de la vinculació que va existir entre els senyors del castell i el temple parroquial és el doble escut que presideix la llinda de la portalada principal de l'església (1767).

El ducs degueren contribuir amb una forta quantitat a la seva construcció com queda ressenyat en els Goigs de Sant Martí:

«(. . .) El mil set-cents seixanta-set
Nou temple vos dedicaren
De Cabanyes i de Rifret
Terra i aigua aportaren
El Duc de Sessa molt actiu
L'enriquí amb profussió
(. . .)» (112).

És molt probable que el mateix constructor de l'església fes la reforma de la que seria nova torre de l'homenatge del castell, a la qual s'afegí un pis coronat amb boles granítiques i merlets de factura molt semblant a l'acabament de la façana (113).

El 26 d'abril del 1768 es van celebrar a l'església de Calonge:

«(. . .) dos officis de funeral y dos offi/cis de psalms de nocturns, laudes y vespres de Difunts per la Ex^{ma} / Dona Bonaventura Comp^{tesa} de Sessa, Baronesa del present castell de Ca-/lonja, muller en segones nupcies del Ex^m Sr. Compte de Unyate (sic) (. . .)» (114).

Aquest mateix dia prengué possessió del Castell terme i Baronia de Calonge el seu fill, Ventura Osorio de Moscoso, representat pel seu procurador Francesc Pagès, el qual va jurar el seu càrrec dins l'església de Sant Martí i davant del seu altar major, segons està minuciosament explicat en un document de l'època:

«(. . .) Se confirió en la Parroquial Iglesia o Mayor de él: y constituido / dentro de ella y hechado (puesto) de rodillas delante el altar mayor de /la misma, en presencia de dichos Honorables Bayle,

(111) Que era filla de Francesc de Cardona d'Anglesola i de Requesens i de la seva quarta esposa Maria Andrea de Guzman, i tia, per tant, del seu propi marit (cf. G.E.C. Vol. IV, p. 396/397).

(112) «Goigs del Gloriós/ Bisbe Sant Martí/ Patró de la/ Vila de Calonge/ Parroquia del/ Bisbat de Girona» (1960). Malgrat la modernitat dels Goigs no hi ha dubte que recullen una tradició antiga.

(113) CANER-VILAR, op. cit. p. 9.

(114) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre d'Òbits. - Vol. II (1684-1775). Es tracta de Ventura Francesca Fernández de Cordova Cardona casada en primeres noces amb Bonaventura Osorio de Moscoso.

Regidores, y / Procurador Síndico, y de diferentes Particulares de dicho castillo, y de/ mí, dicho Magistrado y Escribano bajo escrito, y de los testigos arriba nom/brados: queriendo, como dixo, practicar y executar lo que los Pre/decesores de su Ex^a han acostumbrado hacer delante de dicho / altar mayor, juró en nombre del citado Ex^{mo} S^{or} Su Prin/cipal a nuestro Señor Dios Jesucristo, y a sus sagrados qua/tro Evangelios por sus manos corporalmente tocados sobre un / misal en mano, y poder del citado R^{do} Joseph Mont en/ Santa Theologia Dr. Pbro. y Sacristan de la referida//Iglesia Parroquial, diziendo: Yo D^{on} Fran^{co} Pages y Solivera/ como a legítimo Procura-dor del Ex^{mo} Señor Dⁿ Ventura Ozo/rio de Moscoso, Fernandez de Cordova, Phelipar de Guzman,/ Davila, Sarmiento de Valladanar, Hurtado de Mendoza, Man=/rique de Suñiga, Marques de Astorga, Conde de Altamira, / Duque de Sessa, Soma, y Baena, Conde de Cabra, y Palamós, señor y Baron del castillo, término, y Baronía de Calonge, Juro a Dios nuestro Señor, y a sus Sagrados quatro Evange-lios en/ nombre de su Ex^a mi Principal, de servir, guardar, y cum-=/plir y no romper Privilegios algunos, Usos, costumbres, libertat/, ni alguno de ellos de los concedidos dados, y otorgados a la/ Univer-sidad del mismo castillo y su término, y Baronía: antes bien/ aque-llos, y aquellas resp^e en voz, y nombre del mismo Ex^{mo} Señor/ mi Principal prometo servir, mantener, y guardar, segun si=/empre han conservado, y acostumbrado conservar los Ante=/cesores de Su Ex^a (...)» (115).

El nou temple parroquial tenia comunicació directa amb el castell mitjançant una porta que existia en el fons de la capella de les fonts baptismals.

El 6 de gener del 1776 morí Ventura Osorio de Moscoso, i el 25 del mateix mes se li celebraren els funerals acostumats a l'església de Calonge (116).

I l'última notícia d'una cerimònia fúnebre celebrada pels senyors del castell la tenim el 22 de setembre del 1795, per l'esposa de Vicenç Joaquim Osorio de Moscoso, fill de l'anterior duc (117).

(115) Arxiu del Castell de Calonge. Fons família Casellas. Doc. s/n. - «Pocesión del Castillo término y Baronía de Calonge/ à favor del Ex^{mo} S^{or} Duque de Sessa. El repre/sentado por su Procurador Dn. Fr^c Pages, en abril del año 1768. 17 fol. s/n.

(116) Arxiu Parroquial de Calonge. - Llibre d'Òbits, vol. III (1776-1818) (Fol. 1 v.).

(117) Id. (Fol. 92 v.) Dit senyor havia pres possessió el 1784 (cf. CANER-VILAR, p. 33).

GOIGS

PRODIGIOSA
 Nostra Senyora del
 en la Iglesia de Sant
 ab solemnes cultos
 sumptuosa Capella,
 impulsos de la
 devocio de
 de la ma-



DE LA

IMATGE DE
 Roser, que se venera
 Marti de Calonja;
 traslladada à la nova
 que se ha fabricat à
 innata, y gran
 los habitants
 teixa Vila.




PUix gosau tanta grandesa
 en eix throno collocada,
 amparau vostres Devors
 del Roser Verge sagrada.
 Molts anys ha que nostre Poble
 desitjava fervoros,
 col·locar tan Santa Imatge
 en un altar sumptuos;
 y ajudats de vostra gracia
 tal ditxa miram lograda.
 Amparau, &c.

En la Iglesia de Calonja
 gran Capella han fabricat
 liberals vostres Confreres,
 donant tors ab caritat
 de sos bens llargas almoynas,
 perque fosseu mes honrada.
 Amparau, &c.

Ab prodigis vostre Imatge
 nostres cors ha inflammat,
 quedant sempre respectable
 per la sanch ha derramat,
 y per ser tant rich tresor
 ains vuy se es conservada.
 Amparau, &c.

Repara son Fill santissim
 com està tant lastimat
 que per tot son cos purissim
 viva sanch ha destillat;
 nos guardará, si lo honram
 de mal any, y pedregada.
 Amparau, &c.







Observaren est miracle
 lo any sis cens norante hu,
 quant lo axut intollerable
 assigi aquest comú
 ab lluhida Professó
 foreu Reyna passejada
 Amparau, &c.

Vina devor de Maria
 à adorar la santa ma,
 y pues es la tesorera
 no aguardias à demà,
 y lograt son consuelo,
 la gracia desitjada.
 Amparau, &c.

Tambe las Donas prenyadas
 consuelo reben de vos,
 y se troban deslliuradas
 del part tenen perillós;
 est favor aij altre gracia
 clamantvos no es negada.
 Amparau, &c.

Já que sou tant prodigiosa
 en nostres necessitats;
 daunos Verge gloriosa
 salut, y prosperitat;
 per gosarvos en la gloria
 ahont es vostra morada.
 Amparau, &c.

Al devor que en vos confia,
 y vos pren per advocada;
 amparaulo gran Princesa
 del Roser intitulada.

V. Quasi Cedrus exultata sum in Libano.

R. Et quasi plantatio Rosa in Geribé.

OREMUS.

DEus, qui Beatissimam Virginem Mariam Matrem Unigeniti tui hortum plantationis
 Rosa fieri voluisti: concede propitius, ut ejusdem Virginis intercessione, Rosa, qui
 Christus est, odorem spiritualiter sentiamus. Per eundem Dominum nostrum, &c.

Goigs de l'antiga Mare de Déu del Roser de Calonge (mitjans del segle XVIII). Constitueixen un document molt interessant de diversos aspectes d'aquesta devoció que estigué tan arrelada en la vila (els fets del 1691, la construcció de la nova capella, etcètera). (Clixé de l'Institut Municipal d'Història de Barcelona).

Durant el s. XIX, la vinculació dels Ducs de Sessa amb el Castell de Calonge va anar minvant fins a la venda de la fortalesa a finals d'aquesta centúria.

L'ESGLÉSIA AL S. XIX

NOVA FISONOMIA INTERIOR DEL TEMPLE

Durant la Guerra de la Independència, fou hissada dalt del campanar, una bandera blanca, en senyal de rendició de la població (118).

A mitjans del s. XIX la vila de Calonge conegué una altra època de puixança.

El 1861, fou fundat el casino del castell. I en aquesta mateixa data es feren importants reformes a l'església de Sant Martí.

Sabem que aleshores regentava la parròquia Mn. Josep Serratosa.

Per subscripció popular es va daurar l'altar major i es pintà la nau (119).

A la socolada del cor existia una inscripció commemorativa d'aquesta reforma:

«Con el óbolo de la inmensa mayoria de habitantes de esta población (. . .) me engalané como veis.

Sea Dios loado el pueblo de Calonge se ha transformado.

José Serratosa, 1861» (120).

Les pintures de l'església foren realitzades, segons tradició oral, per uns artistes de Mataró (121).

Cal dir que a la nau central de Sant Martí, i als peus de les grades del presbiteri hi havia tres grans lloses amb els seus escuts i inscripcions corresponents, que pertanyien molt probablement als enterraments que hem mencionat en aquest capítol. Dissortadament aquestes lloses —si existeixen— estan sota d'un enrajolat modern i no hi ha de moment possibilitat d'estudiar-les.

Membre de la família en qüestió havia estat Francesc Fernàndez de Còrdova Folch de Cardona i Aragón. Duc de Baena i de Sessa, Comte de Villalba i de Palamós. Baró de Bellpuig. Fou Virrei de Catalunya (1669-1673) (Vg. MATEU IBARS, Josefina: *Los virreyes de la Antigua Corona de Aragón*. Barcelona, 1960 (inèdit), vol. II, pp. 333-334) i l'any CLXI; REGLA, Joan: *Els virreis de Catalunya*, Barcelona, Ed. Teide, 1956, p. 160).

(118) Aquesta bandera es conserva al museu etnològic de la població.

(119) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra. (1680-1868): «(. . .) Lo R^{nt} Joseph Serratosa que féu pintar la iglesia y dorar lo altar major».

(120) Segons Florenci Vilà i Maria Isern.

(121) Id.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

El projecte comprenia les parets de la nau major, tota la volta central i les de les capelles laterals, i els intradosos dels arcs formers i els d'intercomunicació de capelles.

La tècnica fou la del temple amb ús de la trepa i els recursos generals de les grisalles. Observades en detall s'aprecien alguns perfils ocres.

Sobre els arcs es feren uns complicats motius de garlandes entrellaçades acabades en penjolls de fruites.

Entre els arcs formers de la nau es pintaren quatre columnes de canon curt i perspectiva poc reixida, amb les figures de Sant Marc i Sant Mateu al costat de l'Epístola, i de Sant Lluç i Sant Joan al costat de l'Evangeli.

Els quatre evangelistas hi són representats amb els atributs tradicionals i porten unes grosses aurèoles.

Sant Marc té la mirada en èxtasi i resta amb la ploma suspesa com si es trobés en inspiració. Als seus peus —calçats amb sandàlies— hi ha arraulit un lleó.

Sant Mateu, representat de perfil, està escrivint en el llibre que un angelet li sosté.

Sant Joan és representat segons la iconografia tradicional com un jove imberbe amb una àliga; també ha deturat la seva ploma i mostra caigut sobre el braç un pergamí escrit.

Sant Lluç és un ancià venerable assegut escrivint sobre un brau, del qual només es veu la testa.

Sota la cornisa hi ha una franja d'arcuacions cegues, de forma molt semblant als finestrals del campanar; més amunt trobem complicades greques, palmetes, motllures simulades, etc.

A les llunetes, hi foren pintats uns motius compostos del Triangle amb l'ull de Déu, les taules de la llei, i uns caps de personatges (122).

En els arcs de reforç de la volta es repeteixen els mateixos motius dels intradosos dels arcs formers.

EL RETAULE NEOCLÀSSIC

Descripció

L'antic Retaule Major de Calonge era sumptuós (123). Estava construït amb fusta estucada que imitava marbre de diferents colors. Els

(122) Després de l'última guerra, la part corresponent a les llunetes fou repintada.

(123) Un dels neoclàssics més importants de la contrada en particular i del Bisbat en general.

capitells, les bases, les imatges i els elements decoratius eren sobredaurats i policromats. L'estructura —11 m. d'amplada per 14 d'alçada— estava formada per dotze columnes de capitell corinti i fust llis. Deu constituïen el cos central, i les altres que flanquejaven sengles retaulons a banda i banda del presbiteri.

Les columnes centrals, disposades en forma semicircular, sostenien un entaulament sobre el qual es recolzava una exedra. El conjunt era coronat per un gran frontó, de cornisa superior encorbada.

La distribució seguia un rígid programa iconogràfic:

A la part més alta hi havia una glòria amb la representació del colom simbòlic de l'Esperit Sant i, assegudes a banda i banda de la cornisa del frontó, les imatges de Jesucrist i Déu Pare.

En el frontis hi havia, representada en un medalló central, Santa Maria del Mar que presidia un paisatge alegòric de la població: el mar (amb una tartana i una torre de vigilància, probablement la torre Valentina) i muntanya (amb diverses senyeres, d'entre elles una amb la mitja lluna mora). El medalló estava encerclat amb una garlanda de cols que ja hem vist que és un element present en l'heràldica de Calonge.

A cada costat del frontó, sobre els carcanyols de l'exedra, les imatges de la Fe i l'Esperança.

I, coronant els entaulaments de dues columnes, hi havia les imatges de Sant Pere (amb els atributs pontificis i la clau de la iconografia tradicional) i de Sant Martí (?) vestit de Bisbe.

A la volta de l'exedra quatre nervadures es cloïen en una glòria central al·legòrica de la caritat, entre elles cinc parelles de querubins i dos àngels portadors dels atributs episcopals del Patró, Sant Martí de Tours.

Aquest estava representat com un genet romà, sobre un magnífic cavall, encabritat, en el moment de partir la seva capa amb un pobre, baldat i mig nu.

La imatge de Sant Martí estava col·locada damunt d'una peanya daurada, sota de la qual hi havia l'urna del Monument, que era un templec cilíndric amb quatre columnetes coronat amb l'Anyell Místic (124).

Sota l'urna, uns graons amb gerres de flors i canelobres que amb tres sacres acabaven de completar la mesa de l'altar, coberta amb magnífiques tovalles brodades.

Els intercolumnis eren decorats amb uns plafons que representaven

(124) Un enginy mecànic que hi havia al darrera, permetia baixar la planxa metàl·lica de l'urna, alhora que pujava la custòdia.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

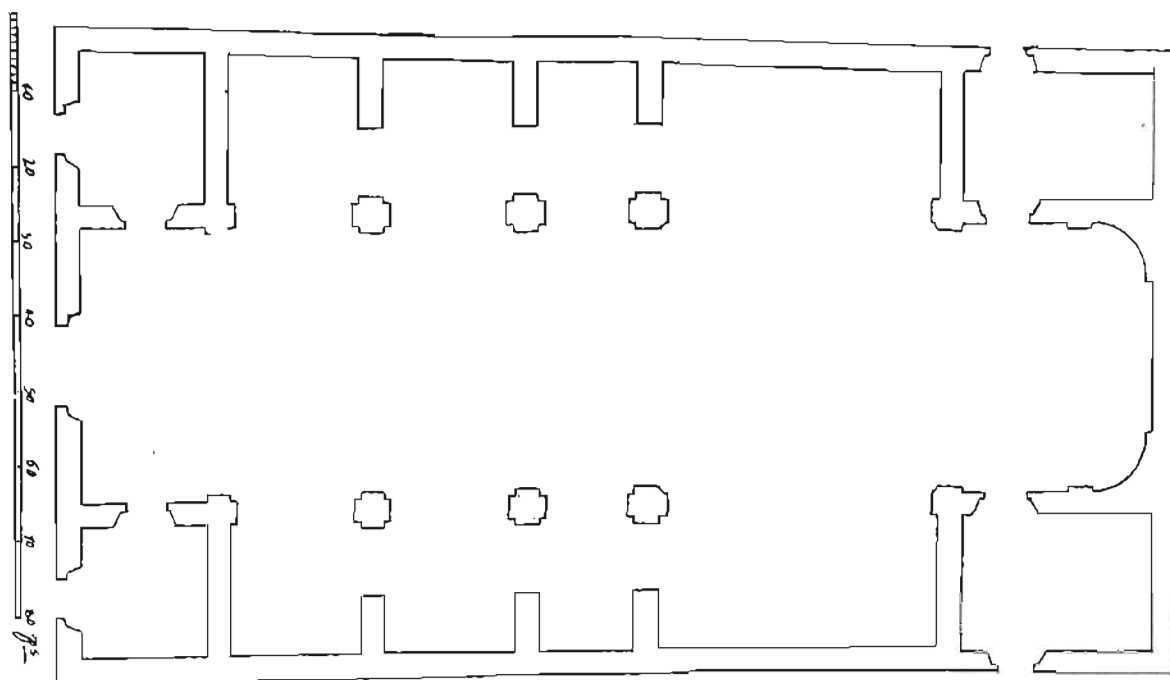


Fig. 12. Planta de la nova església de Sant Martí de Calonge (mitjans del s. XVIII) segons un projecte conservat a l'Arxiu del Castell (fons família Casellas).

corns de l'abundància dels quals sorgien galandes de cols que encerclaven motius heràldics: llances, elms amb plomes, etc.

Completaven el conjunt sis talles de grans dimensions que recollien antigues devocions i que eren tretes en processó el dia de la seva festivitat. Representaven al costat de l'Evangeli, Sant Sebastià, Sant Esteve, Sant Joan Baptista, i al de l'Epístola, Sant Isidre Llaureador, Sant Joan Evangelista, i la Puríssima (les dues últimes identificades amb menys certesa). Aquestes imatges estaven intercalades entre les columnes, sobre peanyes ornades amb medallons que representaven escenes de la vida de cada Sant.

En el basament del retaule hi havia una decoració de grutescs.

Els retaulons complementaris eren coronats per sengles parelles d'angelets que sostenien medallons amb l'anagrama de Sant Martí; sota de l'entaulament hi havia unes garlandes de flors, i dues escenes en relleu de la vida i els miracles del Patró (125). Sota d'aquestes escenes s'obrien les portes de la Sagristia Nova i de la Sagristia Vella, respectivament.

Tancava el presbiteri una barana de fusta, de barrots tornejats, idèntica a la del cor.

(125) La del costat de l'Evangeli, representava el miracle que obrà, essent bisbe i acompanyat d'un clergue, en ressuscitar un catecumen. La de l'Epístola, era la santa mort de Martí de Tours.

En les grans solemnitats, hom feia baixar, des de la volta, unes garlandes d'esparraguera per adornar l'altar. Durant la Quaresma, el retaule era totalment tapat amb una gran cortina negra, en la qual hi havia brodats uns motius d'àngels i estels.

Valoració estilística i relacions

L'estricta programa iconogràfic, l'estructura, l'equilibri i la concepció general, eren neoclàssics. Les imatges (amb un cert escorç) i alguns elements decoratius, poden considerar-se encara de tradició barroca, i no s'exclou la possibilitat que fossin reaprofitats de l'altar anterior.

El Retaule Major de Calonge, tenia molta semblança amb el de l'Església dels Sants Just i Pastor de Barcelona (126), el qual fou començat a bastir el 1804 i acabat el 1835. Havia estat projectat per l'arquitecte Joan Fàbregas i Rabassa, també director de les obres, a la mort del qual fou succeït en el càrrec per Ramon Torres.

També presentava una certa similitud amb l'altar major de l'oratori de Sant Felip Neri (127), neoclàssic, de fusta policromada, projectat per Nicolau Traver i bastit a finals del 1807 i principis del 1808.

La desaparició de molts d'altres altars catalans d'aquestes carecterístiques, fa difícil precisar si realment havia existit unes relacions d'autor entre els altars de Calonge i de Sant Just. Probablement, només eren exemplars característics i valuosos d'unues manifestacions exteses i, en gran part, dissortadament perdudes per les nostres terres (128).

Autor

Però hi ha, encara, una altra notícia que, indirectament, podria avalar la nostra hipòtesi que l'arquitecte de l'altar major de Calonge fos el mateix que el del Sant Just, és dir, Joan Fàbregas.

Consta documentalment (129), que, arrel dels estralls ocorreguts al

(126) Vg. la memòria de llicenciatura del nostre company Emilio POLO ELORRI, titulada: *Algunos aspectos de la iglesia parroquial de los Santos Justos y Pastor de Barcelona, desde mediados del s. XIV hasta el primer tercio del s. XIX*. Barcelona, 1979 (obra inèdita). En ella trobem una exhaustiva descripció i investigació sobre aquest altar barceloní.

(127) LAPLANA, Josep C. de: *L'Oratori de Sant Felip Neri de Barcelona i el seu Patrimoni Artístic i Monumental*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978, p. 201-209.

(128) A l'església parroquial de Santa Cristina d'Aro, a la nau de l'Epístola, es conserva un retauló neoclàssic de factura molt semblant a l'antic altar major de Calonge.

(129) Arxiu Històric de la Ciutat (Barcelona). Arxiu Patrimonial V-7 (família Ribas).

port de Palamós el 1778, va caldre fer-hi una important obra de remodelació. Amb aquest motiu, l'Excel·lentíssim Senyor Marquès d'Astorga, Comte d'Altamira i Duc de Sessa (que també era, recordem-ho, Comte de Palamós i Baró de Calonge) representat pel seu procurador Joan de Ponsic i Alós, va convocar un concurs públic de l'esmentada obra.

El guanyador fou l'arquitecte Josep Ribas el qual, pel febrer del 1779, en féu un últim projecte juntament amb un tal Joan Fàbregas. Qui sap si aquest Fàbregas no era el mateix arquitecte de Sant Just (o bé el seu pare)? Qui sap si no va projectar, també, l'altar major de Calonge —tan pròxim estilísticament al de Sant Just— perquè ja havia treballat molt a prop de la nostra vila, per encàrrec del mateix Sr. Duc que, d'altra banda, estava tan vinculat a l'església que estudiem? La qüestió resta oberta. En tot cas, motivaria un seriós replantejament si més no, quant a la cronologia del desaparegut altar.

L'INCENDI DE LA SAGRISTIA

El Llibre de l'Obra ens dona notícia d'un greu incendi ocorregut a la sagristia nova, el 7 d'abril del 1847 (130):

«Entre les nou y deu hores de la nit del dia set al vuit del mes de Abril del present any/mil vuit cent quaranta y set se adverti per los Vehins immediats a la present Iglesia parroquial de/ Calonge, haberse pegat foch en la Sacristia de la mateixa, passant en seguida advertivo/ al Escolá Antoni Plaja que en son poder estaban confiadas las Claus, lo qual corrent a ella/ en señal de la ocurrencia boga una Campana, ab lo que, y tambe per los grans crits qe/ se oian per los carrers de: foch a la Iglesia!!! me vas trasladá pressurós a ella junt ab mon Vicari R^t Salvador Agusti, y al arribar al lloch de la catastrofe bas tenir gran senti-/ ment al veurer ensesos y abrasantse los Armaris de la referida Sacristia, qual foch pogué / estingirse y apagar contenintse sos exesos á benefici de la numerosa concurrencia dels / Vehins que a tota pressa acudiren al «lloch de la desgracia: però a pesar de tota diligencia/ en estinguir aquells fochs tan horrorosos, no pogué lograrse el que no se insendiassen/moltíssimas robas com son Casullas, Capas, Albas y altres Vestuaris sagrats cremantse axí ma-/teix algunes Reliquias de Sants, los Bordons de Plata, la Vera=Creu (sic) las dos Creus de plata, el talem, Tabarnacles, tots los Trofeos per la professó

(130) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra (1640-1956).

del Dijous Sant, la Urna del Monu/ment y moltas altrás cosas que se encuantraban (sic) custodiadas dins lo Armari gran que/tot estava ja cremat, podentse únicament salvar la ultima part de ell que en si conte-/nia algunas Casullas y Capas però totas variadas y casi inutilizadas com tot lo demás que/ estava dins la Sacristia, quedant tambe reduhidas á cendres *varias Inmatges de Sant que servian per adorno del Altar major* en las suas respectivas Festivitats, de modo que no queda una sola Creu, ni lo necessari é indispensable per una professó habentme de va/ler per anar a buscar los difunts del Sant Cristo de la Trona: La causa desta mise/ ri a y desgracia á pesar de las nostras moltas diligencias que per averiguarla ha practicat junt ab est/ Sr. Alcalde D. Joseph Oliver, de ninguna manera hem pogut venir en coneixement de ella, y solament judico haura esyat procedent de alguna candela mal apegada per lo/ escolá al vespre antes en al toch de la oració. Tot lo que fas constar en lo present/ Llibre per recort als vinents y avis al Parrocos mis sucesors. Calonge a 21 Abril de 1847.

Jaume Colomer/
Pbre. Sacristá».

ALDARULLS ANTICLERICALS (131)

El s. XIX es veié caracterizat per una sèrie de manifestacions de l'anticlericalisme que havia de donar mala anomenada des d'aleshores a la població.

El 9 d'agost del 1835, fou assassinat el rector de la parròquia mossèn Bernat Torrent, personatge que amb la col·laboració del seu vicari Mn. Marià Mascort, s'havia creat molts enemics a la població (132).

El març del 1895, a la sortida del Septenari dels Dolors hi va haver uns aldarulls a la porta de l'església, amb insults als clergues i el cant de la marseleses, tot davant la impassivilitat de les autoritats (133).

El 10 de desembre del 1896, s'atemptà contra la vida del rector, Mossèn Bartomeu Abrich (134) el qual resultà il·lès.

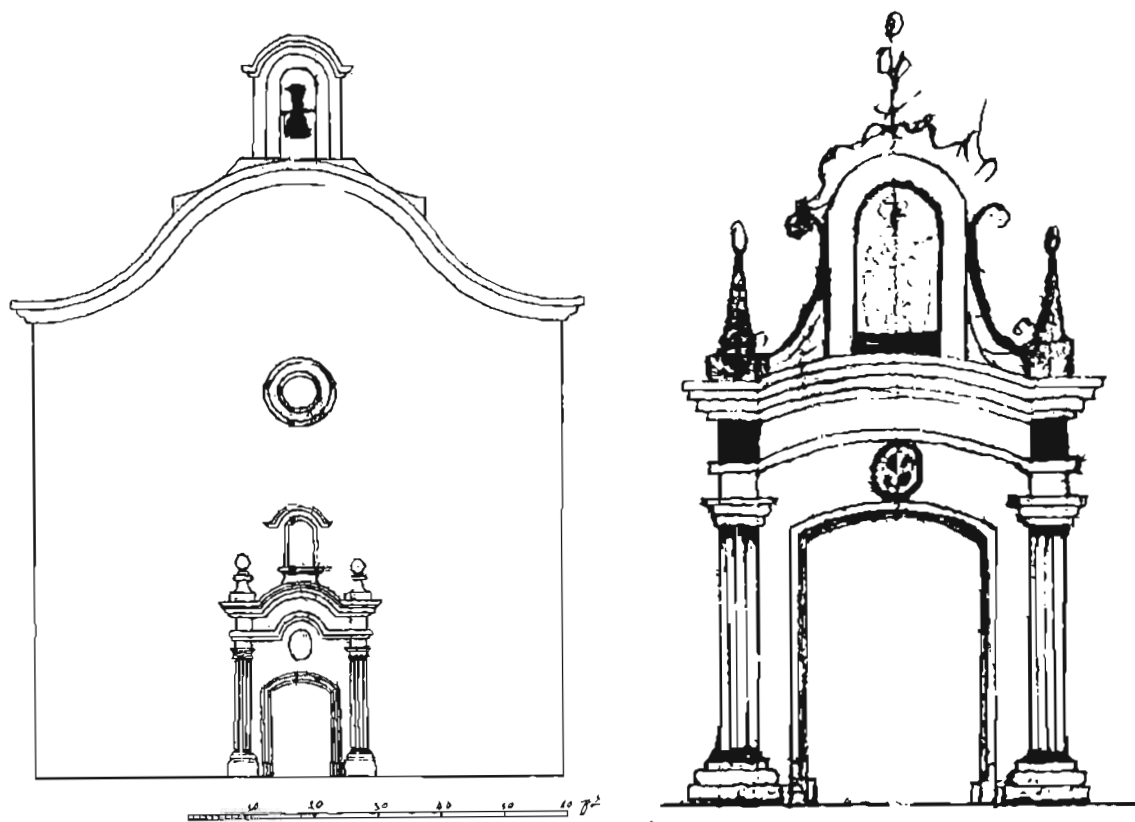
(131) El fenomen de l'anticlericalisme a Calonge és massa complexe per ser resumits en unes poques línies. Tenim un treball, inèdit, titulat: «L'anticlericalisme a Calonge» (Aproximació històrica) en el qual amplièm aquests fets.

(132) Vg. la nostra obra: «Sa Bardissa i els maganyeus» Premi Ciutat d'Olot, 1979.

(133) Llibre de l'Obra (1680-1868), Secció «Notes d'interès».

(134) Id.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE



Projecte de façana de la nova església de Sant Martí (mitjans del s. XVIII. Arxiu del Castell de Calonge. Fons família Casellas).

Projecte de portalada barroca de la nova església de Sant Martí (mitjans del s. XVIII. Arxiu del Castell de Calonge. Fons família Casellas).

La processó de Corpus d'aquests darrers anys del s. XIX s'hagué de fer amb l'assistència de la Guàrdia Civil, davant els continuats incidents que ocorrien contra les persones eclesiàstiques (135).

LA REFORMA DEL CAMPANAR

A la segona meitat del s. XIX, el campanar de Calonge fou reformat. (136). És tradició que les obres les subvencionaren els fills de la població

(135) Id.

(136) La data d'aquesta reforma és molt imprecisa. Encara no hem trobat cap document escrit que en faci referència. Ha d'oscil·lar entre el 1853, data de l'aquarel·la de F. Lloret on encara es veu a la faïç primitiva i el 1895 data en què foren fetes les primeres fotografies conservades, on ja té l'estructura actual. Amb més precisió, podríem situar-la dins la dècada dels 60 d'aquesta centúria, quan foren dutes a terme els agençaments interiors del temple. Les antigues balustrades dels finestrals eren idèntiques a les de Can Pere Clara (també desaparegudes) de l'any 1860.

que havien anat a Amèrica a fer fortuna i que volien deixar-ne un testimoni per a la vila (137).

Les obres consistiren a enderrocar les antigues espadanyes i bastir un nou pis, cobert, per les campanes.

La veu popular assegura que el mestre de cases encarregat de la reforma, va escatimar cinc o sis metres de l'alçada projectada; aquesta és la causa que el campanar ens aparegui avui rodanxó i poc esvelt.

Els murs es van recobrir amb un estucat de color beige que imita, amb poca fortuna, grans carreus.

A cada un dels llenços del pis superior, s'hi obriren sengles finestral trilobats neogòtics (138) de regust moresc, amb balustrades, per allotjar-hi les campanes petites. El de migdia es féu doble per a poder-hi col·locar les campanes petites. El pis es va cobrir amb una cúpula catalana de maó amb closa d'obra.

El coronament dels murs es va construir amb una certa consonància amb la part superior de la façana de l'església. Es bastiren uns acabaments en punt d'ametlla decorats amb bandes d'arcuacions cegues i amb quatre torratxes cobertes amb pinacles piramidal a les cantonades.

El resultat fou una mostra de la indecisió estilística que caracteritzava la majoria de campanars d'aquesta època (139). Constitueix una barreja romàntica d'elements neomedievals i neoaràbics. Malgrat que no passa d'un discret eclecticisme és una curiosa mostra de «revival» popular, un testimoni eloqüent de l'època en què fou bastit, i un element característic i definidor de la fesomia urbana de Calonge.

LES FAMOSES CAMPANES DE CALONGE

Les campanes que s'instal·laren novament en el campanar reformat eren les mateixes que ja existien abans de la transformació.

En el finestral de tramuntana hi fou posada la grossa, Martina que pesava vora de dues tones. En el de Llevant, la mitjana anomenada, probablement, Joana, d'una tona i mitja de pes aproximat. En els dos finestrals de migdia s'instal·laren les petites: Marta (?) i Eugènia, la qual es va esquarterar i restà, des d'aleshores, inútilitzada.

(137) Hi ha molta documentació sobre els «americanos» calongins a l'arxiu de Can Muní (privat). És un tema que no ha estat gens estudiat. Segons Florenci Vilà, la reforma del campanar va costar 500 duros.

(138) Característics del neogòtic català. Vg. *L'Art Català*, Barcelona, 1958, p. 334.

(139) S. ALCOLEA, *Campanarios de España*. Barcelona, 1976.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

Com és freqüent, totes elles tenien inscripcions i estaven decorades amb registres de flors, i altres motius decoratius.

Les campanes de Calonge eren especialment famoses a la contrada per la seva excel·lent i característica sonoritat deguda a l'alta qualitat dels metalls que intervingueren en la seva fosa (140). En dies que el vent era favorable, la grossa es sentia des de l'entrada de Palamós (uns 5 qm.)

Dues anècdotes confirmen el seu so extraordinari. Segons la primera, un bisbe, en sentir-les el dia de la visita pastoral, va voler emportar-se-les a Girona, però el poble s'hi oposà rotundament. Segons l'altre, un ric terratinent de Solius, Josep Vicens i Bartomeu, fou segrestat a Calonge a mitjans del segle passat i, gràcies al so de les campanes va identificar la vila (141).

ELS TOCS

Els tocs de campanes constitueixen un codi perfectament identificable que s'ha mantingut al llarg dels segles amb escasses modificacions.

Des de molt antic, l'encarregat de tocar les campanes era un clergue, el claver, el qual percebia una certa quantitat per aquesta missió.

En un testament del 1652, llegim que, ocorreguda la mort del testant, es doni:

«(. . .) un sou per lo R^{nt} Claver, perque toque las campanas grossas/ lo vespre abans y lo mati (. . .) com se acostuma» (142).

També se'l pagava per tocar en d'altres ocasions com eren les matines de Nadal i a les processons (143).

Les campanes es podien vogar des de dalt de la torre, o bé des del vestíbul de la porta lateral, quan s'anunciava la missa.

A la Visita Pastoral del 1829, es recomana:

«(. . .) Que se quiten si puede ser las / cuerdas de las campanas, o que éstas / se toquen de otra parte, pues que / en el lugar que ahora están han / de causar a los fieles distracción/» (144).

(140) Se'n conserva un fragment al Petit-Museu Parroquial.

(141) Vg. el nostre estudi: «En Vicenç de Solius». Premi Ciutat d'Olot de reportatge 1977. «La Garrotxa», n.º 1959.

(142) Arxiu Parroquial de Calonge. «Llibre de testaments de temps del R^{nt} Domingo Costa» (Fol. 23 rv.).

(143) Id. Llibre de l'Obra (1680-1868).

(144) Arxiu Diocesà de Girona. Visita Pastoral. 1829. N.º 141, fol. 177.

Els principals tocs de campanes que han arribat fins pràcticament els nostres dies (juntament amb alguns de desapareguts) són els següents:

Malgrat aquesta recomanació les campanas s'han continuat tocant des d'aquest lloc, fins pràcticament els nostres dies.

Cal dir, que des del segle passat, els encarregats d'aquesta missió foren els «serenos».

En temps dels ajuntaments «laics» es va fer obrir una porta en el llenç meridional de l'església per tal que els campaners poguessin pujar al cloquer sense necessitat de passar per l'interior del temple. Vet ací un clar exponent de fins a quin punt es diferenciava la funció pública del campanar, de l'estricta servei religiós.

Toc d'Àngelus o d'oració

En un principi es feia a les dotze i a la una del migdia. Mn. Esparch va suprimir aquest últim. Consisteix a fer brandar primer la campana mitjana i després la grossa tot alternant amb les campanades del rellotge. Des del 1941, es repeteix idèntic toc a les nou del vespe.

Toc de matines

Es féu fins al 1936. Era com l'àngelus. Indicava l'hora en què els «serenos» acabaven la ronda. A l'estiu era a les tres de la matinada i a l'hivern a les quatre.

Toc de missa

Supeditat als diferents horaris dels oficis i celebracions litúrgiques. Normalment s'assenyala amb tres avisos de la campana mitjana. Un, mitja hora abans; l'altre, un quart abans i l'últim al moment d'iniciar-se l'eucaristia.

Toc de difunts

La campana grossa i la mitjana, es fan vogar conjuntament. Seguint un costum molt antic, si el difunt és home comença la grossa i si és dona, la mitjana. Si el primer toc es feia entre les dotze i la una del migdia és que havia mort un calongí fora del poble. Antigament els tocs tenien més o menys durada segons la categoria social del difunt. Modernament s'unificaren.

A més de l'anunci, es tocava en anar a buscar el cadàver, en iniciar-se la celebració, al cant de les absoltes i en despedir-se el dol.

Havia existit el costum d'«asseure la campana» que consistia a capgirar-la per tal que la primera batallada, fos ben intensa.

Toc de «Trillo»

Per anunciar els bateigs o alguna festa molt assenyalada. Consistia en un tritlleig ràpid de les campanes que s'aconseguia lligant una corda en els forats practicats en els batalls i movent-se amb un ritme frenètic. Existia el «trillo» solemne, amb totes les campanes, i l'ordinari, només amb les grosses. També si el nadó era nen, començava la grossa i, si era nena, la mitjana.

Toc d'albat

Per anunciar la mort d'una criatura finida abans de ser batejada. Es feia brandar una de les campanes petites, i se seguia el ritme dels tocs de difunts.

Toc de peix

Molt característic i propi de la contrada. Quan arribaven les peixeteres de Sant Antoni, es feia un tritlleig amb una de les campanes petites. Seguidament, una sèrie de campanades

L'ESGLÉSIA AL S. XX

LA SETMANA TRÀGICA

El 29 de juliol del 1909, en plena Setmana Tràgica un grup de calongins van tractar de calar foc a l'església. Conten que ja tenien les feixines de bruc preparades als graons de la façana principal, quan un veí armat, els va dissuadir del seu propòsit (145).

De tota manera ens sembla interessant constatar aquest intent d'incendi perquè, normalment, durant la Setmana Tràgica (almenys a Barcelona) les esglésies parroquials foren respectades de la fúria incendiària i a Calonge —si no hagués estat pel veí— les flames l'haurien devorada amb conseqüències catastròfiques (donada la seva ubicació) per a la resta de la vila (146).

En canvi, el Col·legi i Convent de les Germanes Carmelitas de la

espaïades anunciava el preu de la mercaderia. Segons Josep Pla, aquest toc també existia a Palafrugell. A Calonge, cada campanada designava un cèntim; les dones podien saber així el preu del peix de plaça sense moure's de casa.

Vg. també: J. AMADES: *Les campanes*. Biblioteca de Tradicions populars Barcelona, 1935, p. 34. Segons aquest autor, l'origen d'aquest toc cal buscar-lo en un altre de més antic que es feia els dies de dejuni a les set del matí, per a recordar al veïnat que s'havia d'absternir de menjar carn.

Toc de tomàquet

(Extingit a les darreries del segle passat). Servia per a anunciar el preu del tomàquet i era semblant al toc de peix, però perfectament diferenciable.

Toc de sometent

Per a congregar aquest cos d'ordre públic. Nou pics o batallades de la campana grossa.

Toc de foc

Per a anunciar un incendi. Es feien tres pics de la campana grossa. Una pausa, i altres tres pics. Després el «sereno», cridava amb un estentori des de cada finestral del campanar, el lloc on s'havia produït el foc.

La majoria d'aquests tocs subsistiren fins el 1975 data en què s'electrificaren, deficientment, les campanes.

(145) Va sortir d'una casa contigua i els va escridassar:

«Mireu nois: Aquí hi ha un avi que està morint, i la meva dona és a punt de parir. Si caleu foc la primera casa en cremar-se serà la nostra... el primer que encengui un llumí, que compti amb una bala a dins seu».

Diuen que aleshores una dona que anava al cap dels revoltats els féu recular.

(146) Per la Setmana Tràgica a Calonge i els lamentables fets que ocorregueren en la població, Vg. ULLMAN, Joan Connolly: *La Semana Trágica. Estudio sobre las causas socioeconómicas del anticlericalismo en España (1898-1912)*. Barcelona, Ed. Ariel, 1972, p. 578.

Caritat, ubicat al Carrer Major, i el dels Germans de la Doctrina Cristiana (a la Plaça de la Concòrdia) foren saquejats i, aquest últim, incendiat (147).

LA REGÈNCIA DE MOSSÈN ESPARCH

De 1919 a 1927, va regentar la parroquia Mn. Josep Esparch, natural de Banyoles.

Personatge molt actiu i curiós (148) va fer importants reformes a l'església (instal·lació de la llum elèctrica, barri de la façana, nou rosetó, etcètera) i impulsà la formació del jovent.

També, va descobrir, sota un armari de la Casa Rectoral, un fons secret en el qual hi havia notables objectes litúrgics, que probablement, havien estat amagats per temor a una revolta.

Aquestes riques peces d'orfebreria foren exposades a la sagristia (149).

ITINERARI PER A L'ESGLÉSIA ABANS DEL 1936

Amb les dades recollides de boca de moltes persones que tenien cura dels diferents altar, avalades pels documents i les migrades restes que subsistiren a la destrucció, pot refer-se un minuciós itinerari artístic de l'església de Calonge abans del 1936, que, amb algunes modificacions, s'havia mantingut des del s. XVIII.

(147) Sembla ser que en l'incendi hi intervingué el mestre de l'escola racionalista de la vila, la qual cosa motivà que el Rector de la Universitat de Barcelona publicés una nota aclaratòria a «La Publicidad» (n.º 1130. 29-IX-1909).

(148) Entre moltes altres coses, conten que anava armat, i deia que la pistola era el seu millor Sant Crist.

(149) Eren els següents objectes:

- Un copó de plata de forma hexagonal.
- Tres reliquiaries de plata: de Sant Eugeni, Sant Martí i Santa Caterina, i Sant Francesc Xavier, de plata.
- Una vera creu de plata.
- Una altra de metall.
- Unes canadelles i platet de plata del 1690.
- Una naveta gran, amb cullereta, de plata.
- Dos canelobres de plata del 1669.
- Una capseta, molt ben treballada, per a posar les hòsties.
- Dues imatges de porta pau, de plata.

També es va trobar les dues espases ofertes a la Verge del Roser, i sota del presbiteri, un capitell corinti i restes del retaule major anterior, que es conserven en l'actualitat al Petit-Museu Parroquial.

Entrant per la porta principal trobem el cancell de fusta bastit el 1772 (150). El sostre, està decorat amb nervadures daurades que es clouen en un plafó treballat. Tant les portes del fons del cancells com les portelles d'ambdós cantons són decorades amb plafons de motlures geomètriques.

Si entràvem per la portella dreta ens trobàvem davant de la pila baptismal de pedra granítica i de forma poligonal. Ja en la Visita del 1829, es demanava:

«(. . .) Que se quite la piscina de donde está/ o a lo menos, que se aparte, poniéndose más cercana al pie del altar» (151).

D'ací estant podíem contemplar la nau il·luminada per la claror que entrava per les quatre finestres que s'obrien a la banda oest de l'església, sobre la cornisa.

El retaule major de formes daurades i llueïents (descriu apart) en consonància amb les dues troncs produïa un gran efecte.

Sobre els vuit arcs que s'obren a la nau central hi havia les corresponents llànties de plata, de les quals, ordinàriament, només l'última de la dreta, la del Santíssim, estava encesa.

En els murs de separació de les arcades hi havia els grans penons per a la processó de Corpus.

Quant als seients, les tres primeres rengleres eren de bancs de fusta. La resta, de cadires de boga, en el respall de moltes de les quals hi havia inscrites les inicials dels seus propietaris.

Capella de Santa Caterina i Santa Llúcia

Era la primera que trobàvem a mà dreta. En ella, hi havia un gran retaule de l'últim barroc, de forma còncaua que ocupava la paret del fons.

Tots els sants que s'hi veneraven eren màrtirs.

En el centre, Santa Cristina, de petit tamany, vestida amb robes —cíngul i mantell— portava la roda amb què fou martiritzada. Era una imatge antiga, probablement de principis del s. XVII, que havia ocupat anteriorment un altre altar (152).

(150) Es conserva en l'actualitat.

(151) Arxiu Diocesà de Girona. Visita Pastoral del 1829. N.º 141, fol. 207.

(152) L'altar de Santa Caterina és esmentat per primera vegada en la Visita Pastoral del 1606 (Arxiu Diocesà de Girona n.º 78, fol. 222) en la del 1629 es diu que era «non consecratum sine ara ni reliqui bene et decen/ ter ornatum (ibid, n.º 91, fol. 177). En la del 1610, el visitador mana: «als pabordes de la devotio de Stª Catharina que/ fassan fer un cobre altar de cuyro en dit altar dins dos mesos». (Ibid. n.º 81, fol. 164). En la de 1621, es mana que es faci fer una canya de fusta pel ciri. (Ibid. n.º 87, fol. 462).

A la seva esquerra, una talla de Sant Baldiri, de tamany natural, revestit amb els atributs episcopals.

A la dreta, Santa Llúcia representada segons la iconografia tradicional: el plat amb els ulls que li foren arrencats (153).

A la cornisa superior del retaule hi havia unes figures d'angelets de cos sencer i, sobre d'ella, tres imatges petites de santes, dues de les quals corresponien, probablement, a Santa Marta i a Santa Eugènia.

Tenia cura d'aquest altar una dama d'origen cubà, casada amb un calongí, Dominga Iglesias i Font (Quemados de Marianao, Cuba, 1860-Calonge, 1948). La «Ina», com era coneguda popularment, havia fet daurar el retaule i estucar a Olot la imatge de Santa Llúcia.

La devoció a aquesta senta, era molt arrelada entre els calongins. El dia de la seva festa es col·locava la imatge al mig de l'altar, i s'hi celebrava missa. La «Ina» feia editar cada any una estampa que era distribuïda entre els assistents (154). A la sortida d'aquesta missa es feia la tradicional matança del porc (155).

Com a detalls complementaris de la decoració, afegim que, en aquest altar, hi havia un banc —amb respall— adossat a la paret est de la capella; era obridor, i en ell s'hi guardaven els vestits de Santa Caterina, les tovalles de l'altar, etc. Hi havia, també un reclinatori (156).

Capella de la Mare de Déu del Remei

La següent capella, dedicada a la Mare de Déu del Remei, està molt vinculada amb una de les famílies més antigues de Calonge: els Oliver (157).

Un dels seus membres, Martí Oliver i Cruañas, (Calonge, 1793-Vilabertran, 1860/70) va seguir la carrera eclesiàstica i esdevingué canonge de l'Il·lustre capítol de la Col·legiata de Santa Maria de Vilabertran.

(153) Es conserva al Petit-Museu Parroquial. És curiós consignar el fet que, a la rodalia, en una fondalada de la Serra dels Perduts, envoltada de boscúries i a un quilòmetre llarg de Sant Pol, hi ha la Capella de Santa Llúcia de l'Arboç (1717) on el co-patró és, també Sant Baldiri. Cf. J. BADIA, op. cit., p. 115.

(154) Se'n conserva una col·lecció al Petit-Museu Parroquial. Cal dir que moltes persones de pagès, que no anaven mai a missa, el dia de Santa Llúcia feien quilòmetres per assistir a l'ofici en honor de la Santa que se celebrava a les 6 del matí.

(155) Aquesta matança, com és sabut, en els seus orígens era un signe d'afirmació dels cristians vells.

(156) Encara es conserva a la capella de Sant Isidre.

(157) Vg. CANER, Pere: *Les masies de Calonge*. (Contribució a l'estudi de la pagesia calongina) I.E.G. Vol. XXI, pp. 335-336.

Aquest personatge va testar que renunciava a uns certs drets legítims que tenia sobre la casa pairal amb la condició que, a la seva mort, els seus hereus bastissin un altar a l'església de Calonge dedicat a la Mare de Déu del Remei, i en tinguessin cura (158), i que servissin tot el vi de missa (159).

Aquestes voluntats es van acomplir, i són encara avui els successors de la família Oliver els que s'ocupen de la conservació d'aquest altar i els que serveixen bona part del vi.

El retaule (160) es neoclàssic i fet d'obra. Al centre hi ha un arc de mig punt que s'obre al cambril de la verge, al qual s'accedeix per dues escaletes laterals. A banda i banda d'aquest arc hi ha tres columnes corinties de fust estucat que imita marbre de colors, i capitells sobredaurats. Aquestes columnes sostenen un entaulament clàssic, coronat amb un frontó triangular en el centre del qual hi ha un medalló amb els cors de Jesús i Maria, pintats deficientment.

Abans, a l'arcada del cambril hi hagué una bambolina de color blau cel.

La imatge de la Mare de Déu del Remei (161) també era vestida. Ella i l'Infant estaven coronats i portaven sengles escapularis.

A les grades de l'altar hi havia sis canelobres de fusta, i un quadre que representava la Verge vencent amb una llança la serp diabòlica.

La mesa era un gran bloc granític.

També hi havia, en aquesta capella, dues caixes de fusta una per als vestits (162) i una per als ciris.

Capella de Sant Antoni Abad

És la capella de més reduïdes dimensions de l'església. de planta rectangular, està coberta amb volta de mig canó i llunetes.

Estava dedicada a Sant Antoni Abad (163), advocació que ja es troba documentada el 1588-89, i que torna a aparèixer en la visita del 1734, juntament amb la de Sant Isidre (164).

(158) Segons Josefina Sardó i Oliver.

(159) Segons Pere Vidal i Sardó.

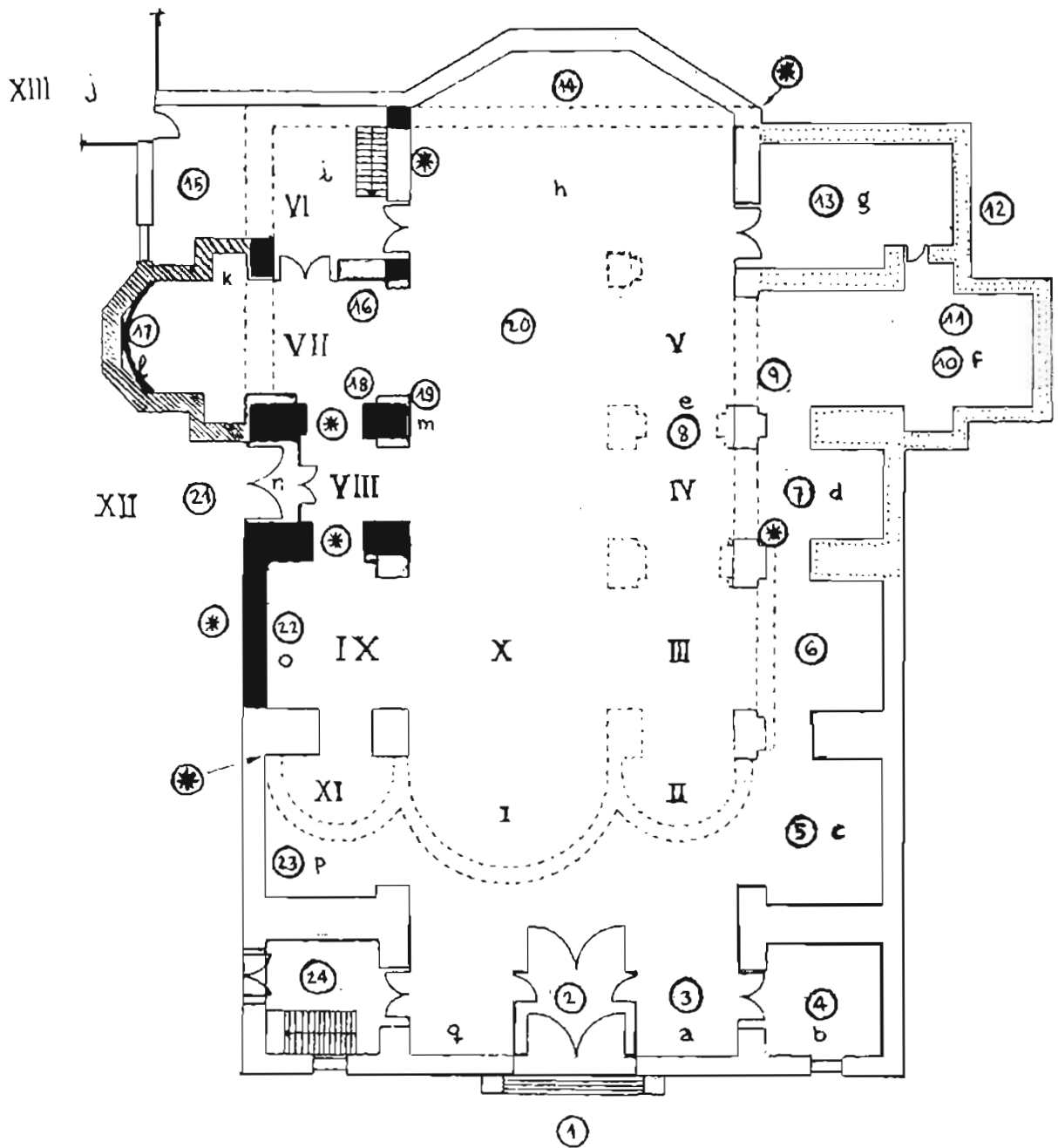
(160) L'únic que es conserva.

(161) Era, segons tradició, l'antiga imatge de Sant Eugeni, disfressada i convertida en Marededéu.

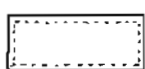
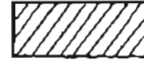
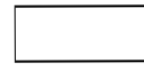
(162) En tenia d'ordinaris, i de més rics pels dies festius.

(163) Després de la Guerra Civil l'advocació fou canviada per la de Sant Antoni de Padua.

(164) Arxiu Diocesà de Girona. Visites Pastorals, n.º 121, fol. 257.



Èpoques constructives

	s. XII-XIII (desaparegut)		s. XVIII (?)
	s. XII-XIII (conservat)		2. ^a meitat segle XX
	1740-1750		restes romàniques conservades i visibles.
	1763-1772		

ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

Església vella

- I Altar Major.
- II Altar de St. Miquel.
- III Altar del Roser (1606-1750).
- IV Altar de St. Isidre (1679).
- V Altar del St. Crist (1606).
- VI Altar de Sta. Caterina (1606-1700).
- VII Fonts baptismals? (fins el 1750).

VIII Porta.

- IX Altar de Santa Maria (des del 1532).
Dita del Puig. (1635), dels Àngels (1661)
i «de les esquelletes» (1678).
- X Possible ubicació de la cripta..
- XI Altar de Sant Daniel.
- XII Cementiri.
- XIII Barbacana.

Església nova (1740-1936)

- 1. Portalada principal (1767).
- 2. Cancell (1772).
- 3. Pica baptismal.
- 4. Accés al Castell.
- 5. Capella de Sant Miquel (1767-mitjans s. XIX) i de Sta. Caterina màrtir i Santa Llúcia (1829-1936).
- 6. Capella de Sant Eugeni (1752-mitjans s. XIX) i de la Mare de Déu del Remei (des de mitjans del s. XIX).
- 7. Capella de Sant Antoni Abad (s. XVIII-1936).
- 8. Trona.
- 9. Banc i reclinatori del Vescomte de Vilanova de Cabanyes (finals s. XIX).
- 10. Capella Fonda o del Sant Crist.
- 11. Verge del Primer Dolor.
- 12. Antiga porta a l'hort del Castell.
- 13. Sagristia vella (fins el 1763).
- 14. Altar Major.
- 15. Sagristia Nova (1763).
- 16. Tribuna amb gelosies.
- 17. Capella de la Mare de Déu del Roser (1750-1936).
- 18. Banc i reclinatori del Vescomte de Vilanova de Cabanyes (finals s. XIX).
- 19. Trona.
- 20. Sepultures dels Ducs de Sessa.
- 21. Portalada lateral (1740).
- 22. Capella de la Mare de Déu dels Dolors (des del 1734) i de Sant Eugeni (1736-1772).
- 23. Capella de Sant Daniel (1767-1829) de la Concepció o «de les Noies» (1829-1936).
- 24. Accés al cor i al campanar.

Església actual

- a) Mare de Déu de Montserrat.
- b) Baptisteri.
- c) Capella del St. Crist (des del 1939).
- d) Sant Antoni de Pàdua (des del 1950).
- e) Quadre de Sant Martí en oració.
(Ramon Reig, 1941).
- f) Puríssima (des del 1941).
- g) Desembarç.
- h) Altar Major.
- i) Accés al Petit-Museu.
- j) Casa Rectoral (1956).
- k) Mare de Déu del Roser (1960).
- l) Santíssim (des del 1953).
- m) Quadre de Sant Martí bisbe.
(R. Reig, 1941).
- n) Cancell de la porta lateral.
- o) Sant Isidre (des del 1952).
- p) Sant Josep (des del 1961).
- q) Mare de Déu de Fàtima.

En aquesta capella, durant la segona meitat de s. XVIII, hi foren sepultats els membres d'una altra notable família calongina: els Lloret. A l'Arxiu Parroquial, hi ha constància que, el 8 de març del 1743, «en lo Vas de la casa den Lloret» (165), hi fou sebolida Caterina Lloret i Soler, muller d'Antoni Lloret, pagès de la Vila, de 46 anys d'edat. El 22 de maig del 1752, ho fou Domènec Lloret, «Misser en dret sivil de edat/ uns cinquanta y quatra anys clergue y Beneficiat» (166). I el 24 de setembre del 1754, el citat Antoni Lloret, de 70 anys, que apareix, però, aquesta vegada, com a «Negociant de la Vila» (167).

Anys després, el 17 de gener del 1783, hi fou sepultada una dama italiana, Dona Benedicta Pizzinali, de 71 anys, «viuda deixada de Don Joseph Lloret/ Capità de la Plassa de Espanya en Roma» (168). I el 16 de juliol del 1788, «Don Pau Lloret, natural de Roma/ oriundo y habitant en Calonge (169) fill d'ambdós.

El retaule d'aquesta capella era, segons tradició, un dels més antics conservats (probablement de principis del s. XVIII). Bastit amb fusta daurada, la imatge del titular estava flanquejada per dos parells de columnes d'entorxats. En tenia cura la família Roura, una de les promotores de la indústria suro-tapera a Calonge.

El Sant Antoni «del porquet» era molt devot entre els pagesos i, sovint cremaven grans ciris davant la seva imatge.

Capella del Sant Crist o Capella Fonda

La «capella fonda» és l'última que es troba a mà dreta.

De planta en forma de creu llatina, amb un petit creuer format per dos enfondits a banda i banda, i té el doble, aproximadament, de la llargada que les altres. Està coberta amb una volta de mig canó i llunetes, que recolza en una cornisa decorada amb medallons fets amb guix.

En el fons d'aquesta capella, en una fornícula, hi havia la imatge del Sant Crist, gran talla feta, segons tradició, amb la fusta d'un cirerer, clavada en una creu negra, tornejada i amb aplics daurats. El Divendres Sant es posava ajaguda damunt d'un coixí vermell sobre els graons de l'altar major, per a ser adorada.

(165) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre d'Òbits, vol. II (1684-1775), fol. 81 v.

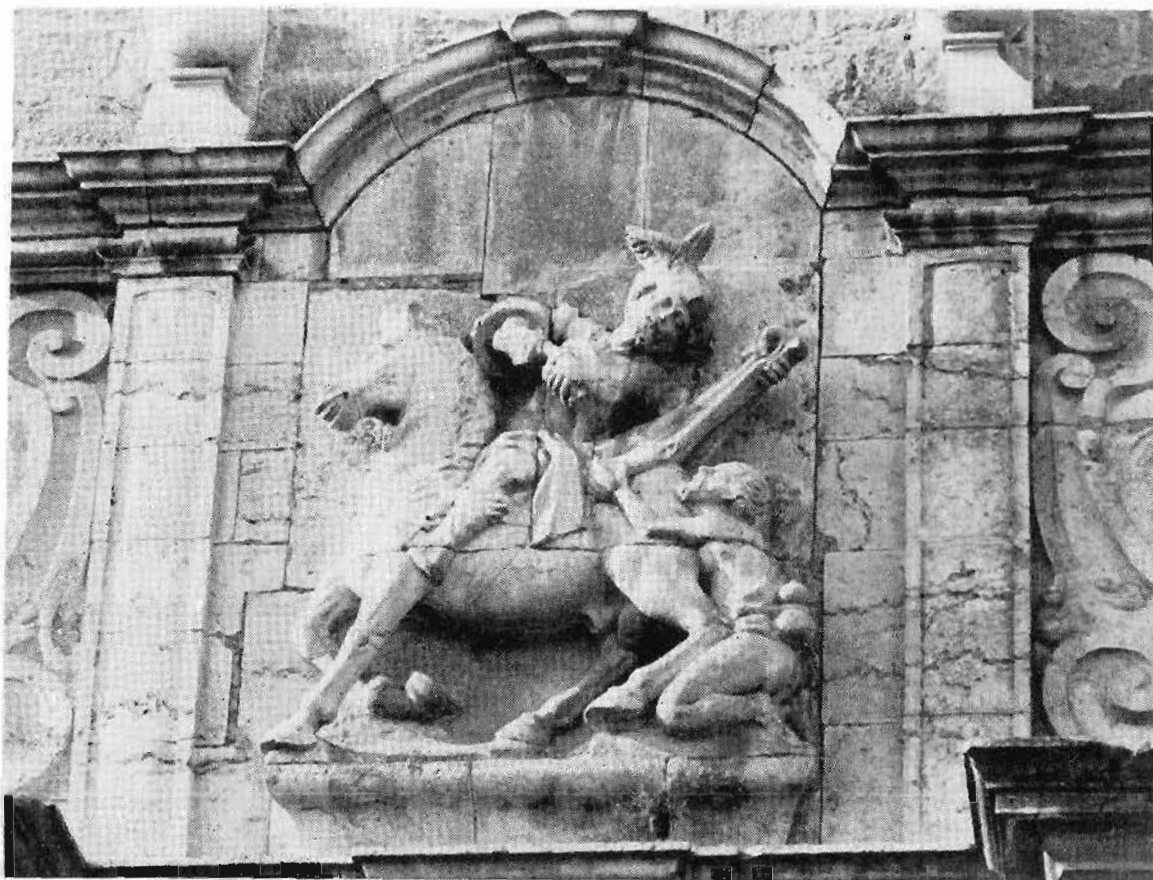
(166) Loc. cit., fol. 107 v. En aquesta partida ja es precisa «en la tomba de Casa den Lloret/ en la Capella de Sn. Antoni».

(167) Loc. cit., fol. 117 v.

(168) Llibre d'Òbits, vol. III (1716-1818), fol. 37 v.

(169) Loc. cit., fol. 52 rv.-53 v.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE



Alt relleu que corona la portalada principal de l'església de Sant Martí de Calonge (1767). Representa el moment en què el genet de Tours parteix la seva clàmide amb un pobre, nu, arraulit a les anques del cavall; és d'un barroc elegant, amb regust popular. (Fot. Joan Auladell).

Davant del Crist, hi havia unes grades amb el Sagrari. Una barana de ferro forjat, tancava el presbiteri (170).

En els enfondits, hi havia dos confessionaris i una imatge petita de la Dolorosa, amb el cor traspassat amb una espasa anomenada «la Verge del primer dolor».

En aquesta capella s'hi ha fet, des de sempre, el monument, interessant muntatge que pot entrar dins la categoria de l'art efímer popular i que, com és sabut, es feia el Dijous Sant per a la reserva de l'eucaristia per al Divendres sant

Ja al 1623, trobem en el Llibre de l'obra, algunes despeses per «fer el monument» (171). El 1631 els obrers paguen dues lliures «per pintar lo

(170) Se'n conserva un fragment al Petit-Museu.

(171) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra 1680-1868.

monument» (172) i onze per «la tela del monument» (173). El 1634 es fa adobar la caixa «ha hont esta tañcat nostre Sr. en lo monument» i «per un paper de agulles y un tafeta per lligar lo cal/ser se aporta al monument» (174).

Existeix una partida del 1675, de 23 lliures i 25 sous «per drab de lli se an fet quadres del muniment» (175). I, el 1680, trobem «per lo gasto de fusta de fer algun banch/ per lo moniment» (176).

Adossat al mur Est d'aquesta capella i, orientat vers l'altar major hi havia un important seient que feia parella amb un altre situat a la capella del Roser. Ambdós els havia pagats el Vescomte de Vilanova de Cabanyes (177). Eren de caoba i estaven encoixinats amb vellut vermell i amb un reclinatori, per a tres persones, en el qual hi havia brodades les inicials V.D.C.

Capella de la Mare de Déu del Roser

És l'oposada a l'anterior. Ja ens hem referit àmpliament, en els capítols precedents a aquesta advocació, la importància de la qual es va traduir en un gran carregament barroc en l'ordenació litúrgica d'aquesta capella.

Està coberta amb una volta de mig canó, amb llunetes, que es recolza sobre una cornisa en la qual hi ha uns angelets fets amb guix que sostenen unes garlandes de roses al·lusives als misteris del rosari.

Entrant a mà dreta hi havia una gran trona convexa amb gelosies de fusta ben treballada, a la qual s'accedia des de la sagristia nova.

Després trobàvem la porta de la sagristia esmentada, amb plafons rectangulars. A continuació hi havia uns llenços pintats molt ennegrits pel fum dels ciris, els quals representaven miracles atribuïts a la Verge. En l'enfondit del petit creuer hi havia un confessional.

(172) Ibid.

(173) Ibid.

(174) Ibid.

(175) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra 1680-1868.

(176) Ibid.

(177) Aquest curiós personatge s'anomenava Josep Bonifaci Vilanova i Bou (Calonge, 1846-Barcelona, 1902). Advocat, amb la gran fortuna feta pel seu pare engrandi la casa pairal i esdevingué un senyor feudal de l'època. Era cavaller del Sant Sepulcre i vescomte de Vilanova de Cabanyes, per decret del rei Carles I de Portugal de data 8 de novembre del 1892. Vegeu el nostre treball «En Vilanova de Cabanyes». Premi Ciutat d'Olot, 1978. «La Garrotxa». Olot, 1978.

El retaule que ocupava el fons de la capella, bastit a mitjans del s. XVIII, era d'un barroc molt carregat amb profusió de motllures daurades i motius decoratius.

El presidia l'arcada d'accés al cambril de la Mare de Déu, flanquejada per dos parells de columnes salomòniques que sustentaven una semi-cúpula. Una balustrada de fusta la tancava i a ambdós costats hi havia una parella d'àngels adoradors (mòbils).

L'antiga i prodigiosa imatge de la Verge era sedent i anava vestida amb robes. Portava corona de plata, mantellina i arracades i màntell. Tenia la cara com de porcelana i duia a la mà dreta el rosari, mentre que amb l'esquerra sostenia el nen Jesús que també anava vestit amb robes i coronat amb corona de plata (178).

A banda i banda del retaule hi havia les imatges dels dos sants popagadors de la devoció del rosari: Sant Domènec i Santa Caterina de Siena.

A les grades de l'altar hi havia una imatge de Sant Josep i dues palmatòries de plata que havien estat donades pel Dr. Joseph Mont:

«Item vull que tota la plata obrada que lo tindra en lo dia / de la meua fi, ço es culleras furquillas y capsas, sia convertit per mos manumissors en dos palmatories de plata, las qual vull sian posades devant N S^{ra} del Roser (. . .)» (179).

A banda i banda de la mesa hi havia dues portes dissimulades sota plafons que conduïen a una petita estança on es guardaven les gerres d'oli per la llàntia de la capella.

Davant del retaule hi cremaven grossos ciris de promences. També hi havia una colla d'ex-vots, d'entre ells, alguns quadrets que representaven miracle de la Verge (amb el to d'ingenuïtat característic d'aquestes representacions) i una trenes.

A l'esquerra trobàvem un altre confessionari, unes pintures molt fosques i un banc adossat a la paret.

En aquesta capella s'hi feren alguns enterraments:

El 1766 «Theresa Bassa y de Almar viuda deixada de Joan Carreras Negosiant de Bagur» (180).

El 1772 «Joan Alenya y Rotllan del mas (. . .) en lo sentro de dita

(178) Les corones ja són esmentades en la Visita Pastoral del 1777. (Arxiu Diocesà de Girona. N.º 137, fol. 525).

(179) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de Testaments, 1744-1842 (fol. 201).

(180) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre d'Òbits. Vol. II, 1684-1775 (fol. 141).

Iglesia davant de la capella de N^a S^{ra} del Roser» (181).

El 1779, Domènec de Valmaña (182).

Tenia cura de l'altar del Roser la família Veray-Pallimonjo (183).

Capella de la Mare de Déu dels Dolors

Després de passar pel vestíbul de la porta lateral, arribàvem a la Capella de la Mare de Déu dels Dolors.

Ocupava el braç meridional del creuer de l'antiga església romànica i estava dedicada a Santa Maria. En aquest altar, hi havia, entre molts d'altres, el Benefici de la Mare de Déu del Puig fundat per Bernat del Puig el s. XIII, i el de la Mare de Déu «de les esquelletes» (184). El 1661 la trobem dedicada a la Mare de Déu dels Àngels (185) i, des del 1734 a la dels Dolors (186).

A l'altar d'aquesta capella hi havia la creu dita «dels impropis», sense el crucificat, i amb una tovallola de serrell daurat. Al fons, en un retauló hom hi veu pintats els atributs de la passió: la corona d'espines, els claus, el martell, les tenalles, la columna, etc.

Davant de la creu hi havia la imatge de la Pietat que anava vestida amb robes (187) i sostenia sobre els seus genolls la imatge del Crist mort. Portava, com és freqüent en aquests tipus d'imatges, la corona i el cor amb les set espases, tot de plata.

A les grades de l'altar es veneraven tres reliquiàries, també de plata, l'un amb les relíquies de Sant Martí Bisbe, l'altre amb les de Sant Francesc Xavier i l'altre (ja esmentat) amb les de Sant Eugeni.

Completaven el conjunt alguns angelets de cos sencer, dos globus de vidre amb flors, i els corresponents canelobres.

Tenia cura d'aquesta capella la Sra. Roura.

El divendres abans de Setmana Santa començava el septenari dels Dolors, al qual eren convidats famosos predicadors.

(181) Ibid. (fol. 117 v.).

(182) Id. Llibre d'Òbits. Vol. III, 1776-1818 (fol. 15 v.).

(183) El 1960, aquesta família va regalar la nova imatge de la Verge.

(184) Arxiu Diocesà de Girona. Visita Pastoral del 1532. N.º 39, fol. 17. Hi ha notícia d'aquest Benefici en l'Arxiu Parroquial de Calonge, en una còpia del Llibre Consuetud de la vila i parròquia de Calonge feta el 1911.

(185) Id. Visita Pastoral del 1661. N.º 101, fol. 25.

(186) Id. Visita Pastoral del 1734. N.º 121, fol. 170.

(187) Tenia diferents vestits, negres i morats. Fou restaurada a la Bisbal.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

El primer dia del septenari es col·locava un aparell enmig de l'església, amb la imatge de la Verge del primer dolor (ja citada en parlar de la capella del Sant Crist).



En el basament de les columnes que flanquegen la porta principal, hi ha l'escut de la vila de Calonge, amb corona marquesal i escortat de llambrequins barrocs.

Escuts acoblats a la llinda de la portalada principal (vers el 1767), amb les armes dels senyors del castell. El de l'esquerra correspon a Bonaventura Osorio de Moscoso, Felípez de Guzmán, Dávila, Sarmiento de Valladares, Hurtado de Mendoza; i el de la dreta a la seva esposa, Ventura Fernández de Córdova, Folch de Cardona, Aragón, Requesens i Anglesola. En la cimera hi ha la corona marquesal i els envolta el collar de l'ordre del Toisó d'Or, perquè membres d'ambdues famílies n'eren cavallers.

Capella de la Puríssima Concepció o de la Mare de Déu de les Noies

Finalment, trobàvem la capella de la Concepció.

Tenia un retaule semblant al de la seva oposada, Santa Caterina.

A la part central, una talla de la Puríssima. Representava una noia jove, de llarga cabellera, amb les mans creuades sobre el pit, manell daurat i vestidures bufades, com si tota ella ascendís amb una ventada (188).

Sobre l'altar, un bagul de vidre amb una imatge jacent de la Verge.

(188) Aquesta imatge havia quedat molt ennegrida pel fum dels ciris. En temps de Mn. Esparch, una monja carmelitana, la germana Anita, li va repintar les mans i la cara. Hom diu que més que una Verge va semblar des d'aleshores una actriu.

La denominació «de les noies» li venia donada pel fet que sempre havien tingut cura d'aquest altar noies solteres, les pobordeses o «pobordeses».

Ja el 1681, els obrers escrivien:

«(. . .) Avem donat a las pobardesas de Nostra/ Sra. del Ciri aviam venut i elles devian tres lliures (. . .)» (189).

N'hi havia dues anys. El dia 8 de desembre es feia una gran festa. Es treia el bagul en processó pel poble, acompanyat d'atxes i orquestra. Aquell dia entraven les noves obreres.

Durant la celebració litúrgica es posaven unes grosses paneres que eren beneïdes al costat de l'altar. Després les pobordeses repartien un tall de pa a cada un dels assistents.

A la tarda, es tocaven sardanes a plaça, i les pobordeses estrenaven un vestit que compraven amb els diners de la venda de l'oli de la llàntia que havia sobrat durant l'any (190).

Consta documentalment que, el 2 d'agost del 1852 s'havien pagat 381 rals al fuster Amer Casademont «per lo llit de nostra Señora de Agost» (191). I que, el 30 de juny del mateix any se n'havien pagat 240 al pintor de la Bisbal Gaietà Mercader per haver-lo decorat (192).

Mercader, el 1848, ja havia daurat la Urna i pintat sis àngels. El 8 de març del 1852 es troba novament documentat:

(. . .)

«per haber pintat la/tela del Monument, quatre palits y nou/floreras tot per la Obra consta ab recibo 265 r.»

És l'artista del qual ens han restat més documents escrits, almenys durant el s. XIX (193).

El Cor

Després de la capella de la Mare de Déu de les Noies, trobem la porta

(189) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra. 1680-1868.

(190) Cap noia no podia ballar fins que les pobordeses no l'entraven a la rotllana de la sardana.

(191) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra (1680-1868).

(192) Ibid.

(193) Gaietà Mercader i Serra, nasqué a la Bisbal d'Empordà el 27 de juliol del 1795, fill de Mateu Mercader, mestre de cases d'aquesta població, i d'Anna Serra. Fou pintor i daurador. Casà amb Thomasa Fàbrega de la qual tingué un fill, que havia de ser el famós pintor Benet Mercader i Fàbrega (la Bisbal d'Empordà, 1821-Barcelona, 1897). Es va casar en segones noces amb Bàrbara Pujol. Morí a la Bisbal el 21 d'agost del 1866. (Dades obtingudes a l'Arxiu Parroquial de Santa Maria de la Bisbal).

del cor amb una escala d'accés, feta a principis de segle. Després de tres trams arribem al cor.

La barana, de barrots tornejats, té uns forats en els quals, en les grans solemnitats, s'hi posaven ciris.

L'harmòni, de la casa Navas (194) fou comprat, per subscripció popular, a últims del s. XIX. Sobre el seu teclat hi ha l'escut del Vescomte de Vilanova de Cabanyes, el qual hi devia contribuir amb una quantitat més important.

També en el cor s'hi troba el «rotllo» (195) de les campanetes col·locat sobre dos suports de fusta treballada que representen figures humanes. Hi ha restes de motius pintats; es toca en dir el «Gloria in excelsis Deo» durant la Missa del Gall.

I aquí acabaria el nostre hipotètic itinerari per l'església de Calonge. Qui hauria de dir que gran part d'aquest patrimoni de segles s'havia de perdre en el decurs d'una nit?

LA GUERRA CIVIL

Als primers dies després de l'Aixecament Militar, es reuní el Comitè de Milícies Antifeixistes de la població. El batlle de Calonge, que era aleshores Nisu Vila, va adreçar-se als membres del Comitè i els va demanar que, passés el que passés, respectessin el temple parroquial (196). De primer moment tots s'hi van avenir i el batlle es féu càrrec de la clau. Però, poc després, concretament la tarda del dijous, 23 de juliol del 1936, va arribar a Calonge una camioneta amb membres de la F.A.I. Els seus ocupants, en veure intacte el temple parroquial mentre a la resta de poblacions de la comarca la destrucció ja s'havia consumat (197), enervaren als «milicianos», el quals, finalment convençuts, exigiren la clau a l'alcalde (198). Aquest a l'últim els la va lliurar.

(194) Té 22 registres i 5 escales completes.

(195) El «rotllo» ja és esmentat el 1624, any en què s'esmenta una partida per «adobar lo rotllo» (Cf. Llibre de l'Obra, 1617-1679).

(196) Conten que Vila va fer el següent raonament, molt simple però molt encertat:

«Si guanyem, tot això serà nostre. Si perdem, d'aquí quatre dies ho tornaran a aixecar. Per tant, no val la pena que destruïm res».

(197) Vegeu per aquest aspecte Pla, Josep: *El meu país*, obra completa, vol. n.º 7, «El barroc d'estar per casa», pp. 163-164.

(198) Els de la F.A.I. preguntaren: ¿Com és que per tot arreu les esglésies ja són cremades i en la d'aquest poble encara no hi heu fet res? Aleshores els del Comitè cridaren: «la clau!, la clau!». Nisu Vila, per fi els la va llençar tot dient: «teniu i feu el que voleu».

El grup de milicians i força gent del poble que hi hagué de participar, vulgues que no vulgues, van començar aleshores la destrucció del temple de Sant Martí.

Les riqueses acumulades durant segles s'havien de perdre irremissiblement en unes poques hores. Cal dir que com a molts d'altres llocs on el temple era situat al bell mig del medi urbà, no s'incendià l'edifici per mor que les flames no es propaguessin a les cases veïnes.

La devastació, però, fou absoluta. Tots els retaules, el mobiliari, les trones, confessionaris, etc., van ser destrossats a cops de mall. Les talles de l'Altar Major van rodolar graons avall fins al carrer. L'únic retaule que se salvà fou el de la Mare de Déu del Remei. Recordem que era també l'únic bastit amb maó estucat i per aquest motiu difícil de trencar. Una columna però, va resultar afectada, i es perderen la imatge i tots els complements litúrgics.

Sortosament, l'Arxiu Parroquial, font d'interessants dades, es salvà.

Segons els testimonis presencials, els destructors estaven presos d'una mena de fúria. La gran baluerna del retaule major va començar a ser destruïda per la part inferior de les columnes, amb el perill evident, que tota l'estructura es desplomés sobre els propis destructors.

Prou tractaren el batlle i el Dr. Murlius, metge de la població —que era francmaçó, i d'un grau molt elevat— de dissuadir-los. Tot fou inútil. L'exedra hagué de ser arrencada amb l'ajut de cordes. Quan finalment es desplomà —enmig d'un núvol de pols— es va comprovar que era feta d'una sola peça.

Una de les poques coses que Vila i Murlius aconseguiren salvar fou l'harmònim amb el pretexte que era molt valuós i podia servir per a tocar a l'Escola.

Conten que alguns dels destructors a més representaren un escarni de processó. Un passejava per la Plaça Major revestit amb casulla i amb una creu, i parodiava benediccions enmig de la befa i l'escàndol general.

Les restes s'anaven carregant en camions davant l'església. Durant tota la nit d'aquest tràgic dijous, les anaven transportant fins al pont de l'Escorxador a les afores de Calonge, on foren cremades i llençades a la riera (199).

Cal advertir que tant el rector, Dr. Mercader, com el vicari, Mn. Joaquim Poch, ja havien fugit del poble.

Evidentment tota l'orfebreria va desaparèixer. Es té notícia que algu-

(199) Calgueren 18 viatges per a transportar totes les restes.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

nes peces foren guardades per persones del poble i retornades a la parròquia. D'altres degueren ser robades i mai més no se n'ha sabut res.

Després de la destrucció, la porta del temple fou segellada. Més endavant, però, s'obrí de nou i es profanaren les tombes. Fou aleshores quan se sentiren com arreu, les absurdes frases, fruit de la ignorància, que els capellans havien enterrat les víctimes dels seus assassinats a l'església, etc.

Aleshores l'església fou convertida en magatzem de la Cooperativa Agrícola de la població; en les capelles s'amuntegaven les patates, els llegums, les gàbies d'animals, etc.



Detall de la cornisa barroca de la capella del Roser (vers el 1750). Un «putti» sustenta dues garlandes de cinc roses cadascuna, al·lusives als misteris del rosari. (Fot. Queralt).

A més de tota la dimensió d'anticlericalisme rancuniós que podien tenir aquests fets tan lamentables i d'altra banda comuns a la majoria d'esglésies del bisbat en particular i del país en general, cal dir que des del punt de vista artístic i material la pèrdua fou molt important. Es fa impossible valorar amb aproximació el volum de riqueses perdudes. No solament tocant als retaules sinó també per la gran quantitat de peces d'orfebreria i vestidures litúrgiques que desaparegueren en el transcurs d'aquesta tràgica nit.

Durant la guerra civil, les campanes de Calonge, com les de molts altres indrets, foren destruïdes per a fondre-les i fer material bèl·lic. Foren trencades a cops de mall i els fragments llençats des de dalt de la torre.

Després, per a tocar a peix, fou traslladada al cloquer la campana de la capella de les Germanes Carmelitanes de la Caritat (200).

També, durant l'enfrontament bèl·lic es va anunciar des de dalt del campanar l'arribada d'un suposat vaixell rus que havia de portar queviures i ajudes a la població. Malauradament pels calongins que anaren a la platja a rebre'l, resultà ser el «Canarias» el qual dispersà els badocs amb unes quantes canonades.

Acabada la guerra, es feren uns trets victoriosos des de dalt del campanar.

L'ESGLÉSIA DE LA POSTGUERRA

Hom ha dit, i és cert, que l'església de Calonge fou de les últimes a ésser destruïdes i de les primeres a restaurar-se. I amb ella la vida religiosa «oficial» de la població.

El 6 de febrer de 1939, l'endemà de l'entrada dels «nacionals» se celebrà una missa a la plaça de la Concòrdia, dita des d'aleshores de la «Victòria» (201).

El 31 de juliol del mateix any, prengué possessió del seu càrrec el nou rector, Mn. Esteve Jou i Parés, amb solemnitat «aquí inusitada: Rebuda general, arc de triomf, música, discursos, etc.» (202).

Cal dir que aquest rector faria una gran tasca, ja que va actuar com a element pacificador en un poble fortament dividit i ressentit.

RESTAURACIÓ

El 20 d'agost del 1939 quedà formada la Comissió de Restauració de l'església parroquial i la casa rectoral. D'acord amb el batlle, foren designats els calongins Alfons Vidal i Cruañas, Florenci Vilar i Vila i Josep Mestres i Figueras. Tot seguit, es va obrir una subscripció pública.

(200) Aquesta petita campana dedicada a Sant Joan Baptista, havia estat la de l'antic Hospital de Calonge. Després fou amagada a la rectoria. Posteriorment s'autoritza a ser reutilitzada pel col·legi de les Germanes Carmelitanes, segons document del 20 de maig del 1896 (Cf. Llibre de Baptismes, vol. XIII) (1894-1912). La campana, que fou batejada amb els noms de Joana, Maria i Lluïsa, té la següent inscripció: «IOANNES BATISTA ORA PRO NOBIS»; i la data 1679. Està decorada amb uns relleus de campanetes i una figura del titular.

(201) CASAS, M.^a Carme: *Calonge*. Calonge, 1976, obra inèdita, p. 52.

(202) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'obra, 1680-1868. Notes interessants.

Imatge del Sant Crist

«El dia 12 de novembre segon dia de la Festa Major/ es beneeix i estrena un Sant Crist de gran tamany (3m.60 amb la creu) ofrena de la Sra. Lluïsa Domènech Vda. Duran. Es la/ primera imatge que entra a l'Església i ho fa solem/nement cor d'homes i de noies dirigits per Mn. Albert/Vidal ofici solemne i sermó. Havia sigut dipositat/ en l'antic convent de les Germanes Carmelites i des d'allí fou portat procesionalment a l'Església amb/ cants i musica» (203).

Aquesta talla fou feta a la Casa Rius de Barcelona reproduint el Crist de l'Agonia de Limpías (204).

Imatge de la Puríssima

El dia 8 de desembre es va beneir la nova imatge de la Puríssima, present de Marina Galceran (205), que fou col·locada provisionalment a l'altar del Remei.

Cal dir que tots aquests actes es revestiren d'una solemnitat especial i que l'església s'omplia no solament en aquestes diades sinó tots els diumenges i festes de precepte. Era la reacció lògica de molta gent temerosa de represàlies. Lentament es retornà a la normalitat.

El nou Altar Major

El 1940 es projectà el nou altar major. En un principi es va pensar a reproduir el retaule desaparegut, però el gran cost d'una obra d'aquestes característiques en uns moments econòmics tan crítics, féu desistir del projecte.

En el seu defecte es va decidir construir un altar que, d'alguna manera, recordés l'anterior. Així el rector de la parròquia en una instància datada el 7 d'abril de 1940 i adreçada al Bisbe de Girona, exposava:

«Es deseo de este vecin/dario llenar el gran hueco que presenta el presbite/rio que mide más de 11 metros de ancho y 14 de altura, con algo que recuerde el magnífico retablo/ del altar que fue destruído por los elementos rojos/ de esta Villa» (206).

(203) Ibid.

(204) Arxiu Parroquial de Calonge. Instància de sol·licitud al Bisbe de Girona datada el 28-X-1939, amb resposta favorable del 8-XI-1939.

(205) Instància del 30-XI-1939, amb dictamen favorable del 4-XII-1939 (Arxiu Parroquial de Calonge).

(206) Arxiu Parroquial de Calonge: Instància de 7-IV-1940, amb resposta favorable.

El projecte fou encomanat al pintor i arquitecte, Ramon Reig i Corominas (207) el qual, tot inspirant-se en el retaule anterior va dissenyar un presbiteri amb 10 columnes de capitell corint i fust llis les quals sostenien un entaulament que era la continuïtat de la cornisa superior de la nau.

La disposició de les columnes exentes, fou pensada en dos grups de tres a banda i banda i quatre en el fons. En els intercolumnis de les centrals hi havia d'haver la imatge del titular sota d'un plafó amb els seus atributs episcopals. En els laterals sengles quadres referents a la vida del patró, també sota dels corresponents plafons.

L'altar que finalment es va construir fet amb mamposteria, estuc, fusta i relleus de terra cuita portats de Barcelona, es va cenyir al projecte de Reig amb algunes simplificacions importants.

En lloc de columnes exentes es feren mitges columnes i el seu nombre es va reduir a vuit i dues a banda i banda adossades a segles pilars i quatre de fons. Se suprimiren també els dos plafons superiors laterals.

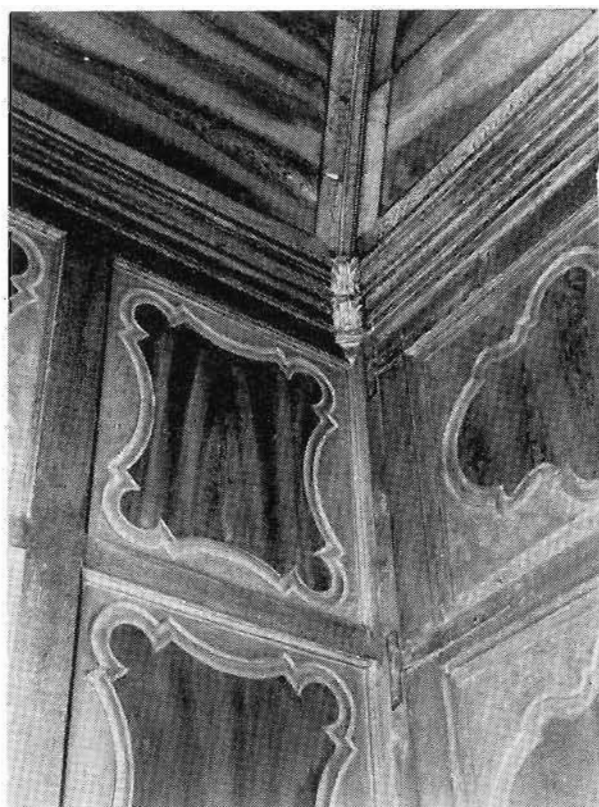
(207) Ramon Reig Corominas, nasqué el 4 de novembre del 1903 a Manila (Filipinas) on vivien accidentalment els seus pares. De molt petit va venir a Figueres. Estudià el batxillerat en aquesta ciutat, i ingressà a l'Escola Superior d'Arquitectura de Barcelona. Abans d'acabar la carrera va prendre part en unes oposicions per a Professors de dibuix d'Institut d'Ensenyament Mitjà, s'adjudicà la càtedra de dibuix de l'Institut de Burgos, i passà més tard al de Figueres on exercí fins a la seva mort.

Era membre corresponent de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid, de la de Sant Jordi de Barcelona i de la de Toledo. Era també membre de la Comissió de Monuments de Girona i del Patronat per a la restauració de Sant Pere de Roda. Formava part del Patronat de Santa Maria de Vilabertran, membre de l'Institut d'Estudis Gironins i del d'Estudis Empordanesos, Secretari de la Comissió del Museu de l'Empordà i un dels fundadors de l'Associació de Música de Figueres. Va celebrar exposicions de les seves obres pictòriques a Madrid, París, Barcelona, Bilbao, València, Girona, Mataró, Palmas de Gran Canaria, Londres, Estats Units, i a les biennals Hispano-americanes, a més de les seves exposicions a Figueres.

Havia publicat els llibres: «La acuarela en España» i «La Costa Brava vista pels seus millors pintors». Havia també publicat nombrosos articles sobre temes d'arquitectura, pictòrics, musicals i d'altre índole, a revistes i publicacions. Era crític musical en el setmanari «Empordà» i en el mateix havia publicat molts articles sobre els temes indicats.

A més de l'Església de Calonge, havia decorat la de Els Límits, la d'Arenys d'Empordà i la casa Comes de Manresa. A l'Església Parroquial de Sant Pere de Figueres, els plafons de l'altar del Sagrat Cor, i diverses pintures murals a l'església de Nostra Dona de la Misericòrdia (antic Hospici) de Girona. Els seus quadres figuren al Museu d'Art Modern de Barcelona, al Museu Provincial de Girona, al Museu de l'Empordà de Figueres i als Museus de Manresa i Badalona. Havia obtingut un 1er. premi d'aquarel·la a l'«Exposición Nacional de Bellas Artes» de Madrid; un altre 1er. premi en una Exposició de Badalona, i un altre a l'«Exposición Provincial de Bellas Artes de la Diputación» de Girona. Morí a Figueres el 2 de desembre el 1963.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE



Detall del cancell de la porta principal (1772) amb plafons de motius geomètrics. (Fot. Queralt).

L'evangelista Marc. Detall de les grisalles de la nau. Obra probable d'uns pintors mataronins (1861). (Fot. Queralt).

Ramon Reig va pintar dos olis, l'un amb la imatge de Sant Martí Bisbe i l'altre del patró en actitud de pregar. Sota seu i sobre les portes de les sagristies es feren uns rectangles amb inscripcions (208).

Aquestes dues pintures, molt discretes, són de canon allargat i estan dotades d'un cert tenebrisme.

Noves campanes

Per la Festa Major del 1941, es beneïren les noves campanes, que havien estat foses a la casa Domènech de Barcelona i que foren subvencionades pel Sr. Roura.

(208) Sota Sant Martí Bisbe: HIC EST MARTINVS / ELECTVS DEI PONTIFEX. Al peu del patró pregant: INVICTUM AB ORATIONE / SPIRITVM NON RELAXABAT/ Sobre la porta de la Sagristia Nova: ARA MAXIMA PERPETVO PRIVILEGIATA. A sobre de la Sagristia Vella: INSTAVRATVM ANNO DOMINI MCMXLI/.

Van ser portades a l'interior de l'església i d'allí, amb l'ajut d'uns ternals i d'unes cordes portades expressament de Girona es pujaren a la torre (109).

Foren batejades amb els noms de Martina (1800 Kg.) i Adelina (1200 Kg.) (210).

El 1955 fou instal·lat un parallamps sobre el penell del campanar.

Per a completar el conjunt es van perfilar les llunetes de la volta.

Les obres foren subvencionades pel calongí Josep Roura, que fou president de la Cambra de Comerç a Londres, i que va trametre el donatiu des de l'esmentada ciutat.

El resultat fou molt magre. Els tons rosats i blancs contrastaven i contrasten amb els grisacis de la nau. Els calongins acostumats a la sump-tuositat del retaule anterior sempre han considerat l'actual presbiteri com un substitut de mal gust. Evidentment ho és, i alhora un testimoni eloqüent d'una època de recessió econòmica i d'un triomfalisme aparent i fatu.

El nou retaule major s'inaugurà tot coincidint amb la Festa Major, el dia 12 de juliol del 1941. Apadrinaren la cerimònia el dit Sr. Roura i la Sra. Àngela Boada Vda. Brugués, representats respectivament pels seu fill Fernando Roura i la Sra. Teresa Sabaté de Turró. El Bisbe hi assistí de mig pontifical i va predicar el Dr. Carles Salicrú.

Nous grups parroquials

El desembre del 1939 havia estat creada a Calonge la secció masculina de l'Acció Catòlica. El 1940 ho fou la femenina, i l'any següent prèvies 26 conferències religioses apologetiques, es va formar el grup d'homes d'Acció Catòlica, en el si del qual s'establí un cercle d'estudis.

Anys després es va crear el cor parroquial amb algunes veus notables.

Segueix l'obra de restauració

L'obra de restauració iniciada per Mn. Esteve Jou, fou prosseguida pels rectors successius.

(209) Va caldre enderrocar el mainell que existia entre els finestrals de migdia, el qual posteriorment fou refet.

(210) A la campana Martina s'hi llegeix la següent inscripció:

«LAUDEMUS DEUM NOSTRUM/ IN CONFESSIONEM BEATI MARTINI/
ANNO DOMINI MCMXL REGENTE ECLESIAM DEI PIO PAPA XII/ GRE-
GEM GERUNDEUSEM ANTISTITE JOSEPHO CARTAÑA/ HISPANIARUM
DUCE FRANCO INVICTO/ (POPULI) CALONGE».

Hi ha també els escuts papal, episcopal, d'Espanya i de la vila.

A la campana Adelina hi ha una simple creu gravada i la inscripció:

«ADELINA/ ANNO DOMINI MCMLI».

En temps de Mossèn Joan Bosch i Riera es féu la talla de Sant Martí obra de l'imatger Claudi Rius de Barcelona (211).

Cal dir que en un principi es va pensar a representar-lo com a bisbe, però la gent del poble, que sempre l'havia vist com a genet, s'hi oposà i finalment fou fet en l'actitud típica de partir la capa amb el captaire.

També en aquesta època es feren els nous passos del via crucis, pagats pel Sr. Roura, i dissenyats pel calongí Joan Isern.

Mossèn Joan Cros, féu fer una barana de ferro que tancava el presbiteri, dissenyada també per Isern. En el seu temps es col·locà la nova imatge del Remei, es feren els nous altars de Sant Antoni (1950) i el de Sant Isidre (1952) (bastit a les escoles professionals Salesianes) i el Dosser del Sant Crist.

A l'interior del temple l'obra més important fou la reforma de l'absis de l'antiga capella del Roser que es va convertir des d'aleshores en la del Santíssim.

Les obres foren projectades per l'arquitecte Anton Perpinyà i dirigides per Narcís Serra, aparellador.

S'enderrocaren les restes de l'antic altar i es va transformar l'absis poligonal en semicircular mitjançant un envà fet de maó sobre una socolada de pedra de Banyoles. En aquest mur s'hi realitzaren uns frescos obra dels pintors Jordi Domènech i Ismael Balanyà (212).

Representen el miracle de la multiplicació dels pans i els peixos. A la part central apareix Jesucrist en actitud de beneir, voltat de deixebles i personatges. A banda i banda hi ha sengles parelles d'àngels com també a la part alta de l'exedra (213). El conjunt es va completar amb un altar de pedra artificial i una barana de ferro.

Nova casa rectoral

L'antiga rectoria quedava allunyada de l'església i no reunia condi-

(211) Instància de 14 d'agost del 1942.

(212) Ismael Balanyà i Moix, nasqué a Montblanc (Tarragona) el 1921. El seu pare ja era pintor i ell fou el seu primer mestre. Format a l'escola Massana de Barcelona i a la de Belles Arts de París, ha participat en diverses exposicions individuals i col·lectives. Des del 1965, Professor de pintura mural a l'Escola Massana de Barcelona.

Obra: Realitzà algunes capelles de barri de Montblanc quan tenia 17-18 anys. En col·laboració amb Jordi Domènech va pintar a l'església de la Mare de Déu de la Serra; a Montornés del Vallès (església parroquial: pintures murals i plafons per a retaules). Posteriorment, i ja independitzat, va pintar la cúpula de la Capella de les Relíquies del Monestir de Poblet i uns plafons del Monestir de Montserrat (botigues d'abasts). Després abandonà la pintura mural i es dedicà a l'oli, amb un fort expressionisme líric. S'ha dedicat també al grafisme i a les maquetes per a llibres. També ha treballat esporàdicament el tapís i el mosaic.

(213) Aquests àngels flanquegen la inscripció EGO/SUM/PANIS/VITAE.

cions. Això va motivar que es pensés en la construcció d'una nova casa rectoral. Els terrenys de l'antic cementiri foren netejats i desbrossats pels soldats d'un campament que hi havia aleshores a la Vall de Ruàs. Es va adquirir un terreny col·lindant i allà es bastí la nova edificació adossada a la Sagristia que fou beneïda l'11 de novembre de 1957 pel Bisbe, Dr. Josep Cartaà.

Els últims temps

Després del Vaticà II la reforma litúrgica va motivar una darrera ordenació al presbiteri. El projecte fou fet en temps de Mn. Pere Surribas per la Casa Raventós d'Hospitalet, l'any 1963. Es va canviar totalment el sòl de l'altar i se suprimiren la barana de ferro i també —lamentablement— els graons de pedra granítica. En el seu lloc es va pavimentar amb marbre negre. La nova mesa es féu de marbre color crema amb un baix relleu al·lusiú al Bon Pastor i també dos ambons del mateix estil que l'altar: el de l'Evangeli amb un relleu de Sant Pau i el de l'Epístola amb una simple creu.

Al fons del presbiteri es féu una mampara de fusta i davant seu uns seients per al celebrant i l'escolania.

Sobre l'altar un baldaquí de fusta suspès del sostre amb aplicacions metàl·liques (els símbols de la Trinitat i el Kyrie Eleyson) penjant d'ell una creu de fusta amb el Crist crucificat.

També en aquesta època se suprimiren les trones i en el seu lloc es col·locaren els dos quadres pintats per Reig. El conjunt és d'un confusio-nisme notable i d'un poc gust manifest.

El més greu, però, fou que es va pavimentar la nau amb mosaic hidràulic, amb la qual cosa quedaven ocultes les magnífiques lloses de les sepultures.

El 1961 es féu el nou altar de Sant Josep, neo-barroc amb les imatges del titular i Santa Llúcia i Sant Cristòfol.

Es va reformar altra vegada el presbiteri del Santíssim. L'altar va traslladar-se a la capella del Remei per a substituir —malauradament— l'antiga mesa granítica.

Cal dir que si desgraciades foren les restauracions que es feren en la postguerra, no gensmenys ho van ser les que seguiren a la reforma litúrgica. I si als anys quaranta, les circumstàncies polítiques i econòmiques poden, si no justificar, almenys explicar el poc criteri de les reformes, es fa molt més difícil comprendre la manca d'encert que va seguir al Concili i els disbarats estètics i artístics que es dugueren a terme.

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

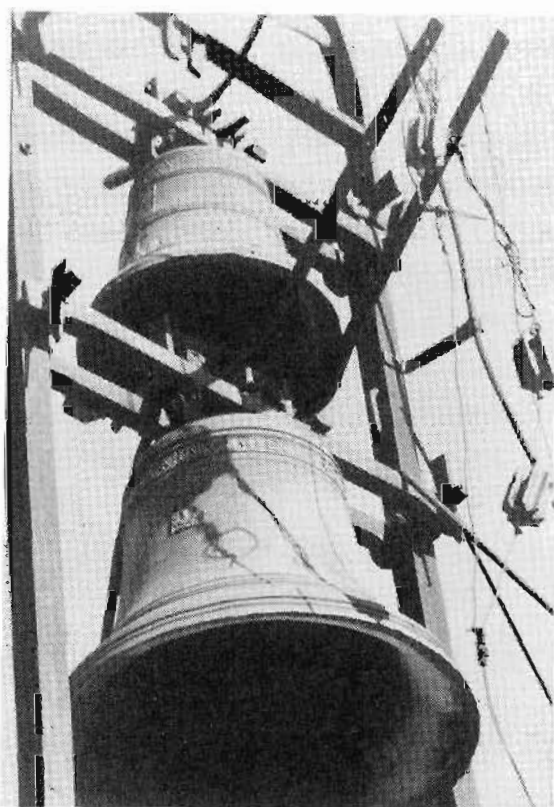
El Patronat «bisbe Cartaà»

Obra important d'aquest període fou la construcció de l'edifici del Patronat «bisbe Cartaà», de projecció parroquial, bastit en els terrenys de la plaça de la Doma aprofitant el mur d'una casa del s. XVIII, amb porta i finestres de llindes granítics.

L'edifici fou dotat de biblioteca, sala casal i sala d'actes.

Els Festivals de Música

Per ajudar a subvencionar l'última reforma del presbiteri s'iniciaren a l'interior del temple parroquial els festivals de Música de Calonge que se celebraren del 1967 al 1970, data en què ja iniciada la restauració de la plaça del Castell, se seguiren ací amb gran èxit.



Detall de les campanes del rellotge que coronen el cloquer de Sant Martí. La dels quarts és del 1716 i la de les hores del 1772. Ambdues porten inscripcions marianes. (Fot. Queralt).

Altar neoclàssic de la Mare de Déu del Remei. Fou bastit a l'últim terç del s. XIX per voluntat del canonge Martí Oliver i Cruañas. És l'únic de l'església que subsistí després dels fets del 1936. Com afirma Josep Pla, aquestes obres tenen un «creixent valor arqueològic». (Fot. Queralt).

El Petit-Museu Parroquial

El 1977 en el pis superior de la capella del Roser fou muntat el Petit-Museu Parroquial amb el fi de recopilar les peces d'interès històric i artístic vinculades amb la vida religiosa de Calonge al llarg del temps.

El muntatge és senzill i el nombre de peces, limitat.

Amb criteri pedagògic, però s'intentà una disposició cronològica que permetés seguir sense confusions les distintes etapes (214).

Últimes restauracions

El 1978-79 s'niciaren les obres de restauració de les restes romàniques que romanien amagades sota l'enguixat fet en època barroca.

Fins ara, dos arcs de l'antiga nau de l'epístola i dos llenços interiors de l'ala meridional del creuer.

Hi ha el projecte de continuar aquestes obres per a deixar vistos els murs antics, amb un criteri restaurador respectuós, que valori desapassionadament totes les èpoques.

En aquest sentit, creiem que les grisalles de la nau tenen prou interès com per a restar «in situ»; o en qualsevol cas, com per a ser arrencades per tècnics i traslladades a suports adequats. Però mai sacrificar-les en ares a descobrir els murs romànics. Seria un greu error de perspectiva històrica el pretendre, alentats per un purisme del quan han pecat moltes restauracions, el criteri de valorar la pedra vista damunt de totes les coses, oblidant que aquest pot ser un gust d'època tan variable com el que, en moltes ocasions, les va amagar.

EL RELLOTGE

En el Llibre de l'Obra es fa menció el 1619 de «lo relotge de sol sta sobre la porta de la/sglesia» (215).

Les primeres notícies que trobem del rellotge mecànic de l'església són del s. XVII (216).

El seu primitiu emplaçament devia ser en el campanar i les esquelles o campanetes dels quarts i de les hores estarien sobre l'ala meridional del

(214) Oferim en un apèndix el seu inventari general.

(215) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra (1617-1679).

(216) Ibid.

creuer (recordem l'advocació de la Verge «de les esquelletes»).

En bastir-se de nou l'església a mitjans del s. XVIII les campanes devien ocupar el coronament de la façana principal, almenys així ho sembla en la pintura de Lloret que hem mencionat.

En fer la reforma del campanar, s'instal·laren dalt del pinacle que el corona amb un suport de ferro i un penell acabat amb una creu. La dels quarts és de l'any 1716 i la de les hores del 1772 (217).

L'antiga maquinària del rellotge tenia peces de pedra (218).

La nova fou instal·lada el 1966 pels tallers Roquetes de Tarragona. Funciona elèctricament i està sincronitzada amb quatre esferes, una a cada cara de la torre, sota les campanes, que de nit són il·luminades.

Com l'anterior, toca els quarts, les hores i les repeticions d'aquestes.

EL CEMENTIRI

El cementiri més antic de l'església parroquial de Calonge, ja devia trobar-se adossat al temple de Sant Martí, al seu angle de migdia i de ponent.

Tret dels personatges d'una certa categoria social, que eran soterrats dins l'església, en aquest territori foren sepultades totes les generacions de calongins des de, probablement, mitjans del s. X, fins a principis del s. XIX (219).

El 1582 hi fou enterrat «lo venerable Johan Cortes pages y/ balle de Calonge y lo mataren en la Gangua (. . .)» (220).

El 1601, ja és esmentat el «fossar dels capellans» en l'enterrament de «lo Rnt M^o Pons Berga/ prevere y vicari del Sor. Sacrista Pere Antoni Guardias» (221). I el 1605, el dels pobres, en l'enterrament de Pere Cols de Fenals (222).

El 1606 en la Visita Pastoral de Francisco Arevalo de Zuazo, es «mana als obres que dins de sis mesos tanquen lo sementiri/ sots pena de entredit personal» (223).

(217) La dels quarts, porta la inscripció «AVE MARIA GRATIA PLENA DOMINUS TECUM» i està decorada amb una creu, la imatge de la Verge i garlandes de flors. La de les hores porta la inscripció: «Ave Maria Purísima sin pecado concebida».

(218) Es conserven encara al Petit-Museu Parroquial.

(219) I tret, també, del petit cementiri que existia al costat de l'Hospital.

(220) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre d'Òbits. Vol. I (1576-1684) (fol. 7 v.). La «gangua» és la Ganga, a la carretera de la Bisbal i en ple cor de les Gavarres.

(221) Ibid.

(222) Ibid.

(223) Arxiu Diocesà de Girona. Visites Pastorals, n.º 78 (fol. 223 rv.).

Aquest manament però, devia trigar uns anys a complir-se, perquè fins el 1617, no es parla del que «se ha pagat per la campana y la paret del sementiri», amb un total de 110 lliures, 15 sous i 9 diners (224).

El 1621 es va enterrar en el cementiri de Calonge, un soldat de galeres de Nàpols, que era de nacionalitat portuguès, «en lo fossar hont acostumen de soterrar los strangers» (225).

Per adonar-nos de, fins a quin punt el cementiri era al centre de la població i la seva relació amb la vida quotidiana de Calonge, citarem un manament fet en la Visita Pastoral del 1653:

«Item mana que de aqui/al devant ningun persona de qual/ se vol conditio sia /tant home com dona puga stendra/ roba ni posar llenya en lo semen/tiri de la present Iglesia (ni puga donar/ dins dit semen-/tiri a menjar a/ las gallinas) a pena de sinch sous per cada vegada/ aplicadora a la obra de la present Isglesia/ manat als Curats que serven entredit/ pagats los sinch/ sous a la obra» (226).

El 1642 hi fou enterrat Fra Miquel Bosch, ermità de la Capella de Sant Daniel (227).

El 1645, es fa menció de les reixes del cementiri, a les quals s'havia d'afegir una barra (228).

Els anys 1652-53, hi foren soterrats un total de 103 morts, víctimes d'un «contagi» (229).

El 1671, és esmentat per primera vegada, el «sementiri de baix» (230) i el 1684 el de dalt (231).

L'any 1680 fou enterrat en el cementiri de Calonge, «Antonio Morales de la ciudad de Granada soldado de la Compañya del Capitan don Ginés d'Oran» (232).

El 1681, es fa menció que el Dr. Mir, tenia una casa «qui mira al sementiri de dita la isglesia i mes prop de tramuntana» (233).

El 1725, foren novament adobades les reixes d'entrada (234).

(224) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre de l'Obra, 1617-1679.

(225) Id. Llibre d'Òbits. Vol. I (1576-1684) (fol. 65 v.).

(226) Arxiu Diocesà de Girona. Visita Pastoral. N.º 94 (fol. 264 v.).

(227) Arxiu Parroquial de Calonge. Llibre d'Òbits (1575-1684) (f. 90 v.).

(228) Id. Llibre de l'Obra (1617-1679).

(229) Id. Llibre d'Òbits. Vol. I (1576-1684).

(230) Ibid. (fol. 105 v.).

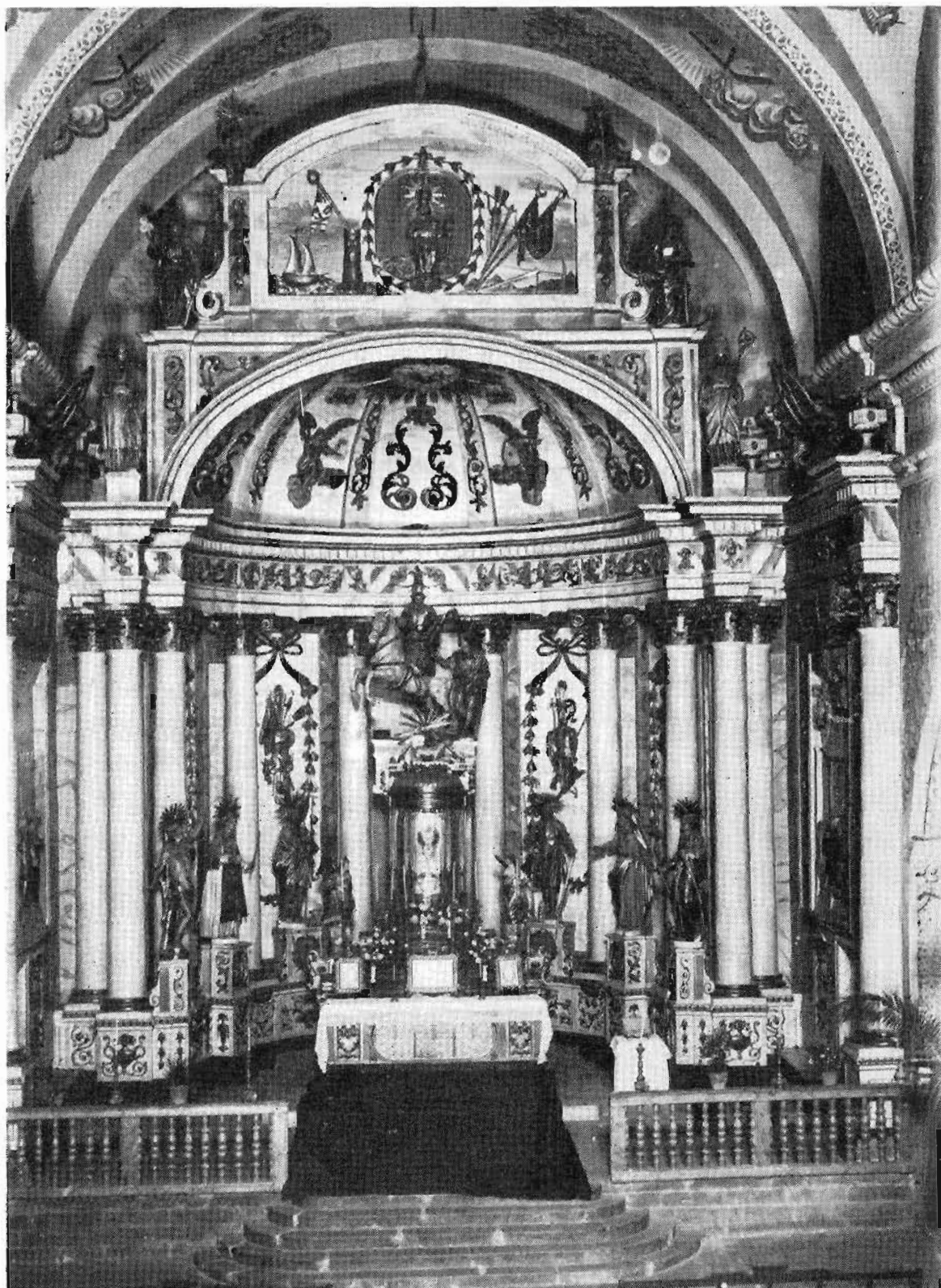
(231) Id. Llibre de Testaments (1684-1744).

(232) Id. Llibre d'Òbits. Vol. II (1617-1775).

(233) Id. Llibre de Testaments de temps del Rnt. Domingo Costa (fol. 109 v.).

(234) Id. Llibre de l'Obra (1680-1868).

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE



L'extraordinari retaule major neoclàssic de l'església de Sant Martí de Calonge, en una fotografia presa vers els anys 20, quan ja s'havia després la glòria que el coronava. Era un dels més notables de la contrada i un bon exemplar del neoclàssic català. Estava bastit amb fusta estucada i daurada. Tenia forma de temple semicircular, amb talles en els intercolumnis i profusió d'elements heràldics i decoratius d'influència rococó. Fou destrossat i cremat la nit del 23 de juliol del 1936. (Fot. Fargnoli).

El 1808-14, hi foren soterrats nou calongins morts en circumstàncies violentes, durant la Guerra de la Independència (235) alguns dels quals havien estat afusellats a Palamós pels francesos.

Aquest cementiri va fer servitud fins el 1829, data en què fou beneït solemnement el nou, situat prop de l'ermita de Sant Nazari, allunyat vora d'un quilòmetre del centre urbà (236).

RECTOROLOGI DE L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

Bernat de Granollers	Sagristà	1308-1324
Ferrer Guardia	Sagristà	1345-1356
Bernat Aulina	Sagristà	1363-1400
Pere Mata	Sagristà	1411
Nicolau Madrens	Sagristà	1418-1436
Berenguèr de Cruïlles	Sagristà	1448
Pere Mont Roig	Sagristà	1486
Joan Baus	Sagristà	1490-1514
Jaume Amat	Sagristà	1538
Joan Cordeses	Sagristà	1546
Pere Mascort	Sagristà	1568-1601
Antoni Guardia	Sagristà	1601
Dr. Joan Martirià	Sagristà	1608
Dr. Martí Rich	Sagristà	1630
Rnt. Joan Font	Sagristà	1645
Montserrat Margarit	Sagristà	1680
Francesc Montserrat Margarit	Sagristà	1720
Dr. Joseph Mont	Sagristà	1740
Francisco Camps	Sagristà	1786
Joan Baster	Sagristà	1807
Dr. Bernat Torrent	Sagristà	1820-1835
Dr. Juan Planas	Ecònom	
Jaume Colomer	Sagristà	1845-1854
Josep Serratosa	Regent	1861
Fernando Martí	Rector	1878-1884
Bartomeu Abrich Isern	Rector	1894-1896
Fernando Jorda	Regent	1896

(235) Id. Llibre d'Òbits. Vol. III (1776-1816) (fol. 135 rv. - 167 rv.).

(236) Beneït pel Dr. Bernat Torrent el 23 d'agost del 1829 (Ll. D'Ò.).

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE

	Ecònom	1899
Miquel Serra	Ecònom	1901-1904
	Rector	1904-1909
Joaquim Bonacasa	Rector	1912
Josep Esparch	Regent	1919-1927
Dr. Josep Mercader	Rector	1927-1939
Esteve Jou i Parés	Rector	1939-1941
Joan Bosch i Riera	Regent	1941-1946
Eduard Trigàs	Rector	1946
Joan Cros i Font	Regent	1946-1950
	Ecònom	1950-1957
	Rector	1956-1957
Pere Surribas i Garrober	Rector	1957

ITINERARI DEL PETIT-MUSEU PARROQUIAL DE CALONGE (GIRONA)

Hores de visita: Primers diumenges de mes, de 12 a 1.

Tot pujant es pot veure a mà dreta un VIA CRUCIS. Són senzilles litografies, que en la post-guerra es col·locaven pels carrers de la vila.

A mà esquerra, hom podrà admirar un gran arc former bastit amb carreus, de la primitiva església de Sant Martí.

Des de dalt: El Petit-Museu Parroquial, està instal·lat en el pis superior de l'antiga capella de la Mare de Déu del Roser, bastida l'any 1750. Hi ha reformes del s. XIX, com es pot veure en la inscripció de l'arc (1816). Les peces estan ordenades seguint un criteri cronològic: des de l'època pre-romànica, fins els nostres dies. Pertanyen a l'església de Sant Martí i als altres monuments religiosos del terme de Calonge.

Pedra en relleu antropomòrfic, d'època imprecisa, pre-romànica, o més antiga. Estava a la façana de la capella de Sant Esteve, també en runes.

Clavada a la paret romànica, hi veiem una creu de terme, procedent del Pedró del carrer Creu d'en Blanc; és de l'any 1388, ferro forjat.

Pica d'aigua beneïda de l'antiga ermita de Sant Nazari —destruïda— que era la capella del cementiri vell de Calonge.

Vista de la població, any 1853, segons aquarel·la original de F. Lloret.

Paret romànica del campanar amb finestra en forma de creu latina, s. XIII.

Fragments de campana, de les destruïdes durant la guerra civil. Veiem també les peces de pedra de l'antic rellotge.

En el plafó podem veure un planell amb els monuments religiosos del terme de Calonge. Un dels més antics conservats, és el de Santa Maria del Mar, al Collet (Sant Antoni de Calonge), avui propietat privada. Era un convent de monges, del s. XIII. En podem veure la planta, un dibuix a la ploma, obra de Joaquim Casellas, i una reproducció del dibuix fet per Francesc Vidal Palmada.

Des de la finestra, podem veure la paret del creuer de l'antiga església romànica. (En aquesta part trobem la barana de ferro de l'antiga capella del Santíssim, avui de la Puríssima, i una dalmàtica, vestidura usada per diaques i sots diaques en les celebracions litúrgiques i una esplèndida capa pluvial del s. XVI) (237).

En el plafó, podem veure algunes de les restes romàniques conservades de l'església parroquial de Sant Martí. En el planell, la planta actual, i la possible planta de l'església romànica. També fotografies de les capelles de Sant Daniel (façana, absis i mènsules de l'últim gòtic), de Sant Esteve i de Sant Nazari.

Col·locat provisionalment, podem veure un plafó amb les restes de l'antic rosetó de l'església de Sant Martí i la fotografia amb la disposició original.

En el següent plafó, els goigs de la Mare de Déu del Roser, còpia de l'original conservat a la casa de l'Ardiaca de Barcelona; són del s. XVIII.

Des d'aquí es veu l'encavallat del sostre i l'artístic embigat.

En el plafó, la fotografia de les campanes que actualment hi ha a l'església de St. Martí i, en el del fons, una sèrie d'elements procedents dels retaules laterals de l'església de St. Martí (s. XVII-XVIII): plafons, sagrari, frontal.

Ve després un altre plafó amb una sèrie d'elements procedents de l'antic retaule major (principis s. XIX) neoclàssic, amb reminiscències barroques: torre, caps de querubins, elements decoratius... En un gràfic adjunt es veu la disposició original de les peces en el Retaule. En una tauleta, algunes peces d'orfebreria: un calze de plata, dues llànties votives, etc.

En el plafó hi ha, en primer lloc, diverses fotografies del barroc que durant el s. XVIII omplí l'església de Sant Martí, del que avui se'n conserva algunes restes significatives (cancell de la porta principal, barana del cor, portes del presbiteri, etc...).

Entrem després al s. XIX: tres vistes de detall de les pintures de la nau,

(237) Aquesta capa pluvial encara s'utilitza per a la benedicció de vehicles el dia de Sant Cristòfol.

any 1861, atribuïdes a uns artistes de Mataró, i de l'harmòniu comprat per subscripció popular, a la casa Navas, l'últim terç d'aquesta centúria.

De la mateixa època, la fotografia del canonge Martí Oliver, vinculat, com hem vist, a l'altar de la Mare de Déu del Remei. En aquest àmbit, es conserva el diploma de la institució de l'arxiconfraria de Filles de Maria, del 1863, expedit a la seu central, l'església de Nostra Senyora de les Victòries de París.

Col·lecció de rituals, de la família Oliver, donats a l'església de Sant Martí a la postguerra. L'altaret de Sant Cristòfol en miniatura, que utilitzava la mainada per a jugar. També un suport de peu per a candeles que es col·locava al costat del túmul el dia de funerals.

Del nostre segle, pot veure's una col·lecció d'estampes «kitsch» de Santa Llúcia, de les que s'editaven anualment amb motiu de la seva festivitat. Diverses vistes de l'Església de Sant Antoni de Calonge i d'aspectes vinculats amb la vida religiosa de la població (processó de la Santa Creu, Corpus amb les tropes que hi havia acampades en la vall de Ruàs, cor parroquial de la postguerra, etc.).

També hi ha tres interessants fotografies de l'església, fetes per V. Cinjordiz (el popular incansable «Pascalet») a principis de segle. I l'evolució del presbiteri, amb una visió del desaparegut retaule neoclàssic, l'original del primer projecte de l'arquitecte Reig (1941), i l'última ordenació litúrgica de Raventós del 1963.

INVENTARI DE L'ARXIU PARROQUIAL DE CALONGE

A. — Moviment parroquial.

Baptismes: I (1572-1677), II (1678-1720), III (1720-1752), IV (1752-1787), V (1787-1811), VI (1811-1833), VII (1834-1847), VIII (1848-1851), IX (1851-1863), X (1863-1877), XI (1877-1883), XII (1883-1894), XIII (1894-1912), XIV (1912-1961), XV (1961-1979...).

Matrimonis: I (1575-1700), II (1700-1788), III (1788-1829), IV (1829-1852), V (1852-1873), VI (1873-1897), VII (1897-1919), VIII (1919-1969), IX (1969-1979...).

Defuncions: I (1575-1684), II (1684-1775), III (1776-1818), IV (1818-1852), V (1851-1869), VI (1869-1879), VII (1879-1895), VIII (1895-1917), IX (1917-1932), X (1933-1964), XI (1964-1979...).

Albats: (1733-1851).

Confirmacions: I (1524-1680) (inclòs en el Llibre de l'Obra, 1617-1679), II (1680...).

B. — Exemplar més antic: Un llibre escrit en minúscula gòtica del s. XIII.

C. — Llibres de l'Obra:

I «Llibre dels comptes de la Iglesia de Sant Martí de Calonja (. . .) en lo any 1617»; II «Llibre de l'Obra de la Isglesia de Calonja començat el primer de Gener de 1680» (fins el 1868, i amb anotacions d'interès fins el 1956).

D. — Testaments:

I (1585-1634); II «Llibre de Testaments de la Doma de Sn. Martí de Calonge, de temps de diferents domers curats de 1620-1640» (tapes aprofitades de pergami, del s. XV. A L'anvers partitura musical. Al revers escriptura gòtica); III (1638-1650); IV (1614-1700) (Llibre de Testaments en temps del Rnt. Domingo Costa Pre. i domer de Calonge) (a l'anvers partitura musical. Al revers escriptura gòtica minúscula); V (1630-1656); VI (1684-1774); VII «Llibre de Testaments del R. Joseph Roure pbr. i Domer. Començat el 1702. Encarregat executar al domer de Calonge); VIII (1744-1846).

E. — Fundacions.

— «Institució i fundació de la Causa Pia fundada por los manumissaris de la ultima voluntat del R^{nt} Doctor Joan Sicars. q^o prevere, el dia de la sua mort en la present ciutat residint. 26 de Febrer de 1718».

— «Fundació del q^o Joan Sicars pra. en S.T.D. en la Isgl^a de Calonja 1741».

F. — Confraries.

— «Llibre de comptes de la Confraria del Santíssim Sagrament de la Isglesia de Calonge que comensa en lo any 1722».

— «Llibre de la Germandat».

G. — Administració.

— «Administració de la renda del personat de la Doma de Calonge que atenia lo Rt. Joseph Roura, que pertany la administració als curats de la Isglesia de Calonja y al Hereu Roura».

— «Llibre de comptes comensat lo any 1743».

H. — Aniversaris i misses.

— «Los aniversaris i missas de Estadia de la Isglesia Parrochial de Sanct Marti del Castell de Calonge. Bisbat de Gerona. Comensat lo any de

L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT MARTÍ DE CALONGE



Vista parcial de la vila de Calonge l'any 1853, segons una aquarel·la de F. Lloret. Encara es pot veure el campanar romànic abans de la reforma de què seria objecte uns anys després. Era una torre quadrada i robusta de carreus granítics ben escai-rats, acabada en tres espadanyes. La creu que el coronava havia caigut quan el misteriós fenomen del 1572. Sobre la façana de l'església s'aprecien les campanes del rellotge. (Centre d'estudis calongins Colónico).

mil set sents y an 1701».

— «Llibre d'aniversaris».

— «Misses s. XVII-XVIII».

— «Llibreta de les misses fundades y celebradas en la Iglesia de S. Marti de Calonge, reduhides a la charitat de 8 p.s., las que no hi arribaban de modo que les 7 p. 6 son per lo celebrant y los p. restant es per la publicacio y cobrança».

I. — Censos.

— «Llibre de canalars dels censals . . .».

— «Llibre de censals».

— «Censos s. XVIII».

— «Llibreta de pagaments s. XIX».

— «Llibre de censos s. XIX» (238).

(238) BUSQUETS i DALMAU, Joan-NADAL i FARRERAS, Joaquim: *Les possibilitats de la demografia històrica a les comarques gironines: Inventari dels arxius parroquials de la Diòcesi*. Colección de monografías del Instituto de Estudios Gerundenses. N.º 4. Año 1975, pág. 58. Cal advertir que només es citen els llibres del moviment parroquial, exclosos fins i tot els de confirmacions.